

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1933

UDGIVET AF HISTORISK
SAMFUND FOR RIBE AMT

8. Bind

2. Hæfte

Bogladepriis Kr. 4,00

Anmeldelser.

Viborg domkirke med stad og stift i 800 år. Af P. Severinsen. 547 S.

Et digert værk af ydre, som man ser, og det er det ikke mindre af indhold. Det er let at se, at vi her har en lærd præst for os, og det er i dette tilfælde godt og nødvendigt. Men det er også godt, at al denne lærdom er fremsat i en sådan form, at enhver historisk interesseret kan følge med, og at man kan gøre det med stort udbytte. Som noget meget velgørende og værdifuldt må også nævnes den *menneskeforståelse*, man møder på snart hver side og de kloge og forstandige domme, som følger deraf. Det er et stykke kirke- og klosterhistorie, hvoraf der er såre meget at lære.

I. R. Lorentsen: Bidrag til Øse sogns historie. Eget forlag. Naar denne sognehistorie er bleven større end de fleste af den slags, næsten 400 sider, da kommer det af, at her i noget højere grad end sædvanlig er anført selve kilderne. Dette kan let overdrives, men det må vist siges, at det her fremførte stof alt sammen har interesse. Når en udskiftningsag fylder 39 sider, så vilde man på forhånd sige, at det er for meget, men sagen er af så stor principiel betydning og på anden måde oplysende, at man alligevel ikke gerne vil undvære den. — Om veje, teglbrænding, brændevinsbrænding, pottearbejdet osv. får man også så lidt at vide, og det er godt, at der er medtaget et fæstebrev, en aftægtskontrakt, et „testamonium“ og et „minde“ m. m. — ting, som alt sammen er oplysende for gammel kultur.

H. P. Hansen (Herning): Frøstrup fra Thorsted og „Trange kår“. To bøger, som begge, dog især den sidste, er meget oplysende for gammel bondekultur. Det er alt sammen kun så kort siden, synes man, men her er alligevel mange ting, der lige så godt kunde høre hjemme i oldtiden eller middelalderen. Meget elendighed, men også megen humor, og med humor er det også fortalt.

S. A.

Bøndernavnene i Ribe Amt

i 16. Aarhundrede.

Af Niels Cl. Hansen.

Undersøgelsens Formaal er at give en fuldstændig og ortografisk korrekt Fortegnelse over Navnene paa de Bønder i Egnen fra Varde til Syd for Ribe, som dyrker Kronens Jord og derfor er opført i *Riberhus Lens Jordebøger 1585 og 1619* (Rigsarkivet). Undersøgelsen omfatter 2900 Navne, hvoraf 66 Tilnavne; fra Aaret 1585 (den første Jordebog fra Lenet med det ældste fyldige Materiale) er der 1282 Navne (656 Fornavne, 626 sen=Navne); fra 1619 (en Menneskealder efter første Optælling kan man regne med, der er et nyt Slægtled, saa Gentagelse af samme Person ikke sker) er 1552 Navne (773 Fornavne, 779 sen=Navne). Derved kan fastslaaes Navnestoffets Udvikling i Løbet af en Menneskealder.

Der er i Materialet 128 forskellige Navne, hvoraf 74 træffes baade som sen=Navn og som Fornavn, 31 kun som Fornavn, 23 kun som sen=Navn. Almindeligst som Fornavn er Hans: 1585 14,6 0/0, 1619 14,2 0/0, som Efternavn i 1585 Nielsen 13,5 0/0, i 1619 Hansen 14,6 0/0. Foruden disse to hyppigste Navne, Hans og Niels, har Peder en Frekvens paa 8,5 0/0, Christen 5,8 0/0, Jens 5,5 0/0, Søren 5,2 0/0, Anders 4,1 0/0 o. s. v.

Navnestoffet deler sig i tre Grupper: 1. de olddanske, 2. de fra plattysk og frisisk laante, 3. de med Katolicismens Helgendyrkelse og =opnævnelse indkomne, stammende fra forskellige Lande i og uden for Europa, indført i latiniseret Form.

Vi har 322 Exx paa hjemlige danske Navne (d. v.

s. ca. en Tiendel af den undersøgte Mængde) omfattende 41 forskellige Navne (evt. spaltet i Sideformer).

Azir (2gg 1585; Adtzer 1g 1619) — Boessen (2gg 1585) Brode (2gg 1581, Broer 1g 1619) Brix (1g 1585; Brixsen 1g 1619) Byrre (1g 1585, Byrresen 1g 1619) — Enuold (1g 1585, Enneuold 6gg 1619, Enneuoldsen 1g) samt Jenuold (1g 1585, Jenuoldsen 5gg 1585) Erich (1g 1619, Erichsen 1g 1619) Eske (1g 1585, 1g 1619, Æsche 5gg 1619) Eskiild (2gg 1585, 1g 1619, Eskiltsen 4gg 1619) Espen (1g 1619) Eyesen (4gg 1585, Eysen 2gg 1619) — Faarsen (1g 1619) — Grumme (4gg 1585, 1g 1619, Grumesen 2g 1585, Grumbsen 7gg 1619) Grunde (1g 1585) Gunders (1g 1585) Gødssen (1g 1585, 1g 1619) — Haggensen (2gg 1619) — Iffuer (2gg Iffuir) (4gg 1585, 4gg 1619; 1585 1g Iffuirsen; 1619 1g Iffuirsen) Innquadtzen (1g 1619) — Juel (1g 1619, Juelsen 1g 1619) — Kalli (1g 1585, Kalle 1g 1619, 1585 2gg Kallesen, 1619 3g Kallesen) Karl (2gg 1619, Karlsten 1g 1585, 1g 1619) Kield (1g 1585, 1g 1619, 1619 3gg Kieldsen) Knud (16gg 1585, 14gg 1619, Knudt 2gg 1619, Knudsen 12gg 1585, 12gg 1619, 1619 1g Knudtzøn 3gg tzen) — Laffue (2gg 1585, 2gg 1619) Laue (1g 1585, 1619 1g Lauge, 2gg Lawe, Lauesen 16gg 1585, 1619 3gg Lawsen, Lausen) — Offer (1g 1619) Olle (3gg 1619) Olluf (9gg 1585, 8gg 1619, 1619 2gg Oluff, Ollufsen 2gg 1585, 6gg 1619) Ollusen (11gg 1585, Ollsen 3gg 1585) Onnildsen (1g 1585) Oster (1g 1585, Ostir 1g 1585, Aastir 1g 1619, Ostessen 2gg 1585) — Palli (1g 1585, Palle 1g 1619) — Strangge (1g 1585, Strangesen 2gg 1619) Suend (4gg 1585, 5gg 1619, Suendsen 3gg 1585, Suendtzen 3gg 1619) — Therchiil (2gg 1585, Thierchiil 2gg 1585, Therchild 5gg 1619, Therchi(i)lsen 4gg 1585, 4gg 1619)

Thoeke (1g 1585, 1g 1619) Thord (3gg 1585, Thiurd 1g 1619, Tuoerdzen 1g 1619) Thue (2gg 1619, Thuesen 7gg 1585) Thurbensen (1g 1585) Thyge (6gg 1585, Thygesen 3gg 1585, Tyggesen 6gg 1619) Thøger (1g 1585, 1g 1619, Thøgessen 2g 1585, Thøghersen 1g 1619) Thøste (4gg 1585, 2g 1619, Thøstessen 1g 1585, 1g 1619) Trogelsen (2gg 1619) — Wisti (1g 1585).

Af disse Navne er *Knud* det hyppigste (60gg), saa *Oluf* (Olle) (44gg), *Laue* (Laffue) (27gg), *Thyge*, *Therchiil*, *Suend*, *Grumme*, *Enuold* (Jenuold), *Iffuer*, *Thue*, *Thøste*, *Eskiild*, *Eske*, *Kalle* o. s. v. Denne Art af Fornavne har kun 2 Exx mere i 1619 end i 1585; sammenholdt med den betydelige Forøgelse af Navnestoffet i den Menneskealder, viser dette i Realiteten en Nedgang i disse Navnes Hyppighed. *Tyge* har en Tilbagegang paa 6, *Grumme* paa 3, *Thord*, *Thøste* paa 2. Derimod gaar *Eske* frem med 5, *Enuold* og *Olluf* med 4, *Thue*, *Karl* og *Laue* med 2. — 5 nye Fornavne er kommet til (*Erich*, *Espen*, *Juel*, *Karl*, *Thue*), men 7 er forsvundet (*Brix*, *Byrre*, *Grunde*, *Gunder*, *Strange*, *Thyge*, *Viste*).

Tilbagegangen for de oprindeligt nordiske Navne træder tydeligt for Dagen, naar man undersøger senere Navnene med et Førsteled af den Art Navne. I 1585 er der 87 Exx., i 1619 kun 75 Exx paa et nordisk Navn + sen; de 75 Exx modsvare 79 Exx paa nordiske Fornavne en Menneskealder i Forvejen (1585); da man kan gaa ud fra, det samme Forhold gælder for de 87 senere Navne i 1585, kan man regne med, at der en Menneskealder i Forvejen, o. 1550, har været ca. 92—94 nordiske Fornavne. I 1585 er der 79; i 1619 er der 81.

Vi har 98 Exx paa Navne, der er af frisisk og plattysk Oprindelse, og som synes indkommet ved dis-

rekte Overførelse (ikke eller i ringe Grad med Kirken som Mellemed). Denne Gruppe omfatter 27 Navne.

Altzersen (1g 1619) Anckie (1g 1585, 1619 3gg Anneker, Anckesen 1g 1585, Ankiesen 1g 1585, Annekersen 1g 1619) Azni (1g 1585, Aznissen 1g 1585) — Barckorsen (1g 1619) — Ebbe (2gg 1585, 7gg 1619, Ebsen 6gg 1585, 1g 1619, Ebbesen 2gg 1619) Eenick (1g 1585, Janichsen 1g 1585) — Fallqvordtzen (1g 1619) Frandtzt (7gg 1585, 3gg 1619, Frandtzen 11gg 1619) Fredich (1g 1619) Frendessen (1g 1619 NB. dog maaske nordisk) — Garlouff (1g 1585, Gierløf 1g 1619, Gierlouffsen 2gg 1585) — Harmand (1g 1585) Hening (1g 1585) Hertugh (1g 1619, Fornavn) — Lydich (1g 1619, Lydiichsen 1g 1585) — Marquordtzen (1g 1619) — Otte (2gg 1619) — Reiterssen (1g 1619) — Sinndersen (1g 1619) Sonnicks (2gg 1585, Sunnick 1g 1619, Sunnicksen 6gg 1585, 1g 1619) Syuerdt (1g 1585, Siffuert 2gg 1619, Syuorssen 1g 1585, Siffuertsen 2gg 1619) — Termen (1g 1619, Tharmansen 1g 1585) — Willandtzt (2gg 1619, Willandtzen 4gg 1619) Willazs (1g 1585, Willazsen 1g 1585) Wille (1g 1585, Will 1g 1619) Winthe (1g 1585).

Af disse Navne er Frandtzt hyppigst (21 Exx.), Ebbe 18gg, Sonnicks 10gg, Ankie 7gg. Disse Fornavne viser en Fremgang paa 5 Exx, Ebbe er gaaet frem med 5, Ankie, Otte og Willandzt med 2, Frandtzt er som Fornavn gaaet tilbage med 4. Navnene Azni, Eenick (Janich), Harmand, Hening, Willatzt og Winthe forekommer ikke i Optællingen 1619, hvorimod Altzersen, Barckorsen, Fallqvordtsen, Fredich, Hertuger, Marqvordtsen, Otte, Reiterssen og Willandzt er kommet til. Medens der i denne Gruppe 1585 er 21 Fornavne og 22 Efternavne, er der 1619 26 Fornavne

og 29 Efternavne. Fremgangen er evident. At der 1619 er saa mange flere Efternavne (29, deraf hele 5 nye sen-Navne) end der en Menneskealder forud var Fornavne (21), tyder paa Indflytning sydfra i temmelig stort Antal.

Den tredie Gruppe omfatter de Navne, der er kommet ind med Kirken. Den er de andre langt overlegen i Tal (2414 Exx paa 54 forsk. Navne). Et enkelt er et Præstenavn af den nye humanistiske Type (Ægidius); der er ingen synderlige Forandringer af Navneforraadet i den Menneskealder, derfor anføres ofte kun samlet Antal.

Ands (29gg 1585, 2gg 1585 Andess, 1619 32gg Anders, 1585 5gg Andesen, 1619 33gg Anderssen) Andris (1g) Anthonis (7gg) — Balzer (2gg) Benidt (og Bennd 6gg 1585, Benned 7gg 1619, Benndsen 4gg 1585, Bennedtzten 4gg 1619) Bennedi (2gg) Barthiil (3gg 1585, Berthiil 2gg 1585, Berthel 5gg 1619, Berthiilsen 1g 1585, Berttelsen 4gg 1619) — Christen (84gg, Christensen 79gg) Clemendt (5gg 1619, Clemendsen 1g 1585, 3gg 1619) sml. Klemid (2gg 1585, Klemidsen 3gg 1585) — David (1g) Diniss (2gg 1585, Dynnes 1g 1619, Dinessen 1g 1585) — Gabrell (1g) Giririal (1g) Graffuers (2gg 1619, Graffuisen 2gg 1585, Graffuersen 2gg 1619) Greghes (1g 1585, Gregnessen 7gg 1585) Gregers (2gg 1585, Gregersen 2gg 1585) Greigers (4gg 1619, Greigersen 5gg 1619) — Hanns (209gg, Hannes 1g, Hannsen 156gg) — Ib (14gg, Ibssen 24gg) — Jacob (3gg, Jacobsen 2gg) Jenns (89gg, Jennsen 86gg) Jep (39gg, Jepsen 48gg) Jes (18gg, Jessen 38gg) Jesper (3gg, Jespessen 2gg 1585, Jespersen 2gg 1619) Jonn (1g 1585, Joen 3gg 1619, Jonssen 3gg 1585, Joensen 2gg 1619) Jørgen og Jørren (30gg, 1g Jurgen, 29gg Jørgensen, Jønssen) — Klaus (3gg 1585, 1g 1619 Chlaus, Klaussen 3g, 1619

2gg Claussen) — Lambert (5gg, *sen* 4gg) Las (5gg, Lassen 25gg) Lauersen (8gg 1585) Lauritz (42gg, Lauritzen 26gg 1619) — Mallthi (1g) Madzs, Madtz (35gg, Madsen 23gg, 1619 5gg Madtzen) Mattesen (6gg) Matt(hi)is (16gg, Matthi(i)sen 2gg 1585, Mat-tisen 8g 1619) Mich(i)il (18gg, 1619 1g Mickil, 6gg Michel, 29gg Michelsen, 2gg 1619 Mickelsen) Mol-thensen (1g) Moriz (1g 1585, Mouridtz 2gg 1619) Morthen (15gg, 1619 3gg Marthen, 6gg Mortten, Morthensen 14gg 1585, Morttensen 12gg 1619) — Niels og Nills (180gg, Nielsen og Nillsen 156gg) Niis (16gg, Nis 2gg 1585, 4gg 1619, Niissen 4gg 1619, 10gg Nissen) — Orben (2gg, *sen* 1g) — Peder (Pe, Pede: 44gg 1585, Peder 66gg 1619, Pedersen, Pessen, Persen 56gg 1585, 68gg Pedersen 1619) Pouil (8g 1585, Pouel 8gg 1619, Poullsen Pollsen 8gg 1585, Pouelsen 16gg 1619) — Rass (1g) Rasmus (3gg, *sen* 1g) Rossen (1g, Efternavn) — Sendzus (1g, *sen* 2gg) Siiellus (1g, Sillusen 1g) Simenn (8gg, Simensen 12gg) Staffen (3gg, Steffensen 2gg 1585, Staffensen 4gg 1619) Søffren og Søffuerin (81gg, 1619 3gg Sof-fren 3gg Søffrin, 60gg Søffrensen, 1619 8gg Søffrin-sen) — Thamis (37gg, Thamsen, Thomsen, Thome-sen, Tamsen 41gg) Tonnesen og Tonnisen (4gg) — Ægidius (1g, Præstenavn).

Navnenes Fordeling er i 1585 556 Fornavne og 517 Efternavne, i 1619 666 Fornavne og 675 Efternavne. Hovedinteressen ved disse Navne er de lydlige og ortografiske Udviklinger, netop fremkaldt af deres store Hyppighed; som allerede nævnt hed hver syvende Dreng Hans, hver ottende Niels, hver tolvte Peder o. s. v.

Forholdet mellem disse tre Grupper er, udtrykt i Procent: nordiske Navne var 1585 12,9 $\%$, 1619 kun 10,0 $\%$ af Forraadet; nordtyske 3,4 $\%$ og 3,5 $\%$, kirselige 83,7 $\%$ og 86,5 $\%$.

En noget lignende Undersøgelse er foretaget for en foregaaende Periode (1536—50 sml. A. Thomsen: Bidrag til dansk Navneskiks Historie. Danske Studier 1926 S. 135) for *hele Ribe Stift*; paa Grundlag af 844 Navne er det tilsvarende Forhold: 11,8 % olddanske Navne, 2,6 % tyske og 85,6 % religiøse Navne. Til Trods for, at Materialet maaske var spinkelt for et saa stort Omraade, ses der en betydelig Overensstemmelse med de ved nærværende Undersøgelse opnaaede Resultater. At hele den nordlige Del af Stiftet er medregnet bevirker en anden Rækkefølge, naar Navnene er opstillet efter Hyppighed; derved er Jens blevet det hyppigste (i Modsætning til de sydvestjyske Egenes Hans og Niels), derefter Kristen, Peder, Niels, Lars, Anders o. s. v. Hans findes ikke blandt de 10 hyppigste.

Navnet *Hans* viser netop et interessant Forhold m. H. t. Frekvens. Det er et nyt Navn, kommet ind i Midten af det 15. Aarh. fra Nordtyskland sml. *Hanse-Stæderne* (det var lige efter deres Blomstringstid). Det er et Modenavn, lanceret ved, at selve Kronprinsen, der var døbt Johannes, blev kaldt Hans (sml. Mar. Kristensen i „Blandinger“ II). Allerede 1536 er det det hyppigste Navn paa Fyn (sml. A. Thomsen) og ligeledes her i Sydvestjylland; Hans har 10 % af alle Navnene; derimod er Hansen endnu sjældnen (3,2 %) overfor Pedersen og Jensen (11,8 %) og Nielsen (9,0 %) — thi det foregaaende Slægtled var Hans endnu sjældnen. 1585 har Hans 14,6 %, Hansen 6,7 %, 1619 begge ca. 14 % og ligger fra da af stabilt i Spidsen for de andre Navne.

Selv paa et saa lille Omraade som det her undersøgte viser der sig en udpræget Forskel fra Egn til Egn. Størst Hyppighed i de sydlige Herreder Hvid-

ding-Fanø og Kalvslund-Malt overfor de nordlige Gørding og Skads viser Anthonis (7, 0, 0, 0) Matthis (11, 0, 2, 0) Jes (16, 3, 2, 1) Greghe(r)s (15, 3, 0, 2) Michel, Las, Ankie(r), Simon, Anders. Følgende Navne er hyppigst mod Nord: Grumme (0, 0, 10, 4) Jon (0, 0, 3, 6) Olluf, Ebbe, Bertel, Mads. Navnet Sunnick er fast knyttet til Fanø, som endnu i vore Dage.

M. H. t. tysk (frisisk) lydende Navne synes de sydlige Herreder ikke at vise nogen Forskel fra de nordlige. Der er nok Navne som Winthe, Syverdt, Lydich, Janicksen, men de nordlige har Syvorsen, Eenick, Fridich, Otte.

Til dette Navnestof slutter sig nogle faa (66) Tilnavne, der som oftest anbringes efter sen-Navnet; forholdsvis faa af disse Navne træder i Stedet for sen-Navnet: Søfren Braming, Peder Smedt, Jess Kragge.

38 % af disse Navne er Stednavne (omtrent alle fra Egnen): Braming (1g) Breum (1g) Darum(b) (2gg) Gesing og Giesning (2gg) Hillerup (1g) Hundsbech (1g) Hygbiergh (2gg) Høybjergh (1g) Hygum (1g) Kamptrup (1g) Kirssi og Kirssie (2gg) Mandøe (1g) Norderstid (1g) Obbekier (1g) Omidt (1g) Redssen (1g) Rønnisgourd (1g) Uggel (1g) Warboe (3gg) Werrup (1g).

44 % er Erhvervsnavne, alle i dansk Form: Glarmester (1g) Fogett (1g) Kock (1g) Uggel (1g) Mølnir (1g 1585) Møller (2gg 1619) Skinder (2gg 1585) Schinder (2gg 1619) Skrede (3gg 1585) Schredder (4gg 1619) Schriffuer (2gg 1619) Smed (7gg) Smid (2gg).

18 % er andre Navne: Bleg (1g) Friis (1g) Høst (1g) Kragh (1g) Kragge (1g) Keyser (2gg) Winther (4gg).

Andre Tillæg er „Herr“ til Præster: Herr Hanns, Herr Poul Jørgensen. „Store“ ctr. „Lille“: Li. Jens Christensen, St. Jens Christensen. „Unge“ ctr. „Gamle“: Ung Pe Hansen, Gamill Niels Jessen.

Endelig en Gang imellem *Stedbetegnelser* ved et Forholdsord: Hans Pessen ved Kircken, Jenns Møllnir i Skallebæk Mølle.

Familienavnenes Ortografi frembyder en Række interessante Problemer; adskillige Navne har nu mange Sideformer, der traditionsmæssigt hævdes strængt, skønt Udtalen er ens (Lawē, Lauge, Laue, Laffue). Ofte kan det være vanskeligt at afgøre, om Ortografien svarer til en bestemt Udtale, om den er analogisk eller morfologisk bestemt (Dauzat: Les noms de personnes p. 136). Naar vi i det undersøgte Materiale finder Madtz, Matz, Madzs, Madsen, Madtzen, maa vi regne med 2 Udtaler, men flere ikke. Ortografien er lidt vilkaarlig. Men netop derfor er den interessant, da Skriverens (og Folkenes) Udtale derigennem vidner om Dialektens Lydforhold paa den Tid.

Følgende Tilfælde kan nævnes: *e* foran *r* (*f*, *n*) bliver til *a*: Barthiil, Garlouf, Harmand, Staffen, Graffues, ffu d. v. s. u (af opr. *g*) Jannichsen. *e* bliver til *ie*: Jannichsen, Jennold ctr. Eenich, Ennold. *eg* bliver til *eig*: Greigers. — *i* hyppig i 2. Stavelse, især foran *s*: Andris, Anthonis, Azir, Azni, Bennedi, Benidt, Diniss, Graffuis, Iffuir, Kallisen, Ostir, Palli, Pedri, Pouil, Thamis, Tonnisen; interessant er *ii*: Bertiil, Lydiichsen, Matthiis, Michiil, Eskiild, Terchiild, jvf. ogsaa Siellus, Niis (men Nissen som Mattisen, Sillussen) — *o* ctr. *uo*: Tuordtzen sml. Pollsen til Poull. — *a* bliver til *o* ved *m*: Marten, Morten, Thamis, Thomas.

Indskud af *b* i Grumbsen, Tamsen, af *t* i Svendt

zen, Sendzus, Tuordtsen, Matzen ctr. Madsen, Knudt ctr. Knud. rs bliver til ss i Jespessen, Greigessen, Ostesen Thøgessen, Andessen, Annds. Lang Konsonant i (Annds), Hanns, Jenns, Jonn (1619 Joen), Nills, Bennd kan tyde paa, intet af disse Ord har været udtalt med Stød. Derimod kan Mortten, Berttel (Mickelsen) maaske antyde Stød; det samme kan gælde Ortografien ii i Michiil, Mattiis, Bertiil o. s. v. (det sidste har i saa Fald haft 2 Udtaler: her med Hovedtryk paa iil, men ovenfor paa Førsteleddet). — Rent ortografisk er C for K i Chlaus (Klaus), Clemendt (Klemid).

I Stillingen foran et sen-Navn staar Fornavnet trykssvagt, og vil derfor have Tendens til Svækkelse. Et Navn som Pedri Nielsen bliver til Peder Nielsen, Pede Nielsen, Pe Nielsen. Saaledes bliver Anders til Annds, Bennedi til Benned, Bennd, Laurits til Laurs, Lars, Las, Matthiis til Mattis, Matz, Mads(en), Oluf til Olle, (Severin) til Søffuerin, Søffrin, Søffren, Søffren, Eskild til Eske, Ingvar til Ivar, Jep til Ib o. s. v. Optællingen giver det talmæssige Forhold mellem disse Former.

Den foretagne Optælling af Eksempler kan muligvis ogsaa tjene til at belyse Forholdet Jenns: Jess, Niels, Nills: Ni(i)s. I Eksemplerne fra Skads Herred hos O. Nielsen: „Jyske Tingsvidner“ er der den Mærkelighed, at Nis (Udgaven har Nis for Niis) er meget hyppig (13gg) før 1510, men Nissen forekommer ikke; til Gengæld er Nielsen meget hyppig, mens Niels kun træffes 2 Gange. Som Fornavn er Nicolaus blevet til Nis, som sen-Navn til Nielsen; af Nis dannes senere Nissen, af Nielsen dannes Niels („Subtraktionsdannelse“).

Assimilationen ls til ss i Nighels er betinget af Stillingen i svagt Tryk (Brøndum-Nielsen: Gammel-

dansk Grammatik § 334, 2); men desuden begynder det følgende Efternavn i langt de fleste Tilfælde med en Konsonant (Optællingen viser, at af de 1405 Efternavne begynder de 1271 med Konsonant) — der dannes altsaa en Trekonsonantgruppe, hvilket medvirker til n'ets Forsvinden. En tilfredsstillende Kontraprøve kan foretages: Den ene Gang „Niels“ forekommer før 1510, er det en Præst, Niels Assersen. — Han hedder Herr Niels. Navnet staar med stærkt Tryk, og der følger ikke et Efternavn beagefter; derfor indtræder Assimilationen ikke.

Et tilsvarende Forhold kan konstateres ved Jens: Jes. Tingsvidnerne har før 1536 17gg Jes, men ikke Jessen — 14gg Jens og 29gg Jensen. Om ns : ss se Br. N. G. G. § 336, 1. Jes har øjensynlig været opfattet som Sideform til Jens, kun brugelig som Fornavn. Senere er de opfattet som to forskellige Navne, hver med sin senForm.

Det er usikkert, om Formerne Nis, Jes tillige har været opfattet som Kæleformer. Derimod er „Nisse“ sikkert en Kæleform (Br. N. G. G. § 335 Anm. 2) med Kæleforms-s som „Dengse“ til Dreng, „Hajse“ til Hans, „Bajs“ til Barn, og denne Udvikling har i alt Fald støttet Dannelsen af Nis, Jes.

Dr. phil. Marius Kristensen, som har gennemset denne Afhandling, har gjort følgende smaa Tilføjelser og Rettelser, som dog ikke ændrer noget af Betydning i Synspunkterne.

Brix er egentlig et mindre kendt Helgennavn, *Briccius*. Hans Dage var 11. Juli og 13. Novbr. — *Frants* ligeledes et Helgennavn (af det italienske Franciskus) — *Mallthi* og *Molthensen* er gammelt nordisk. *Rosen* er tysk.

Red.

Dateringen af Vardes første Købstadprivilegier.

Af cand. mag. *Carl Lindberg Nielsen*, Varde.

Erik af Pommern har Æren af at være den første danske Konge, der har faaet Øjnene op for Betydningen af Byerne og de borgerlige Næringsveje. Ved en Forordning af 1422 gav han Købstæderne *Eneret* til Handel og Haandværk.¹⁾ Det var derfor vigtigt for Byerne at sikre sig Kongens Bekræftelse paa deres hævdvundne Rettigheder som Købstæder. En Del Byer havde allerede i Forvejen Stadsretter, hvis Bestemmelser var skabt ved Skik og Brug og siden konfirmeret af Kongen. I den følgende Tid faar adskillige Byer deres første Privilegier, ofte Privilegierne fra Landsdelens Centrum, den By i hvilken Landstinget holdtes, der overførtes til andre. Saaledes er Viborgs Privilegier blevet overført til Ringkøbing, Kolding, Sæby, Tisted og delvis Holstebro. Og saa for Borgerne i Varde maatte det være vigtigt at faa Byens Købstadrettigheder bekræftet af Kongen, saa meget mere som Varde i 1439 maatte smage Regeringens højeste Unaade, idet Byen blev afbrændt af Rigsraadet, formodentlig til Straf for dens Deltagelse i Bondeoprøret 1439, hvorved Vardehus blev ødelagt. Og under Christopher af Bayern fik Varde da sine første Købstadprivilegier. Om Dateringen af disse har der hersket nogen Uklarhed.

¹⁾ Forordningen af 1422 kendes ganske vist nu kun i Udfærdigelsen for de sjællandske Købstæder; men efter Arups Mening har den været beregnet paa hele Riget. Arup: „Danmarks Historie“ II, 196.

I Resens utrykte „Danske Atlas“ fra sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede hedder det om Varde:

Ad jura et privilegia quod spectat oppidi, Christophorus Bavarus anno 1440 triginta octo sanxit — — — Idem anno 1442 paria oppidanis cum Viburgensibus dedit privilegia.

Paa Dansk:

Hvad angaar Byens Rettigheder og Privilegier, saa stadfæstede Christopher af Bayern i Aaret 1440 otte og tredive — — — Den samme gav i Aaret 1442 Borgerne samme Privilegier som Indbyggerne i Viborg.

Disse Oplysninger er senere blevet gentaget af andre Forfattere. Men det maa imidlertid bero paa en Misforstaaelse, at Christopher af Bayern 1440 skulde have stadfæstet 38 Artikler for Varde. Disse kendes nemlig slet ikke, hvorimod Privilegierne, som Byen fik 1442, kendes. Men i 1440 stadfæstede Christopher 37 (ikke 38) Artikler for Viborg,¹⁾ og det er vist dem, Resen med Urette har henført til Varde allerede i 1440 i Stedet for 1442.

Det er derimod rigtigt, at Varde 1442 som Stadsret fik en Oversættelse af de Privilegier, der 11. April 1440 var blevet indrømmet Viborg, omformet efter Vardes Forhold. Originalen eksisterer ikke længere; men efter en Afskrift fra 1648²⁾ i Rigsarkivet har Erslev i „Repertorium Diplomaticum Regni Danici Me-

¹⁾ Regnes Slutningen (Corroboratio) for en særlig Artikel, hvad man undertiden kan se, bliver der 38.

²⁾ Slutningen regnes her for Artikel 38.

diævalis“ 3. Bind Side 594 meddelt Dateringen, der lyder saaledes:

Datum castro nostro Haffnen feria die infra octo assumptionis beate Marie virginis nostro sub secret anno domini millesimo quadragesimo quadragesimo secundo.

Dette maa oversættes saaledes:

Givet paa vort Slot i København en Hverdag i den salige Jomfru Marias Optagelses Oktav under vort Segl i det Herrens Aar 1442.

For at forstaa denne Datering maa man holde sig for Øje, at middelalderlige Breve som Regel dateredes ved Hjælp af visse kendte Helgendage, f. Eks. „Tirsdag efter Mikkelsdag“ eller „Onsdag før Mortensdag“ o. s. v., ikke som Nutidens ved Angivelse af Maaneden og Dagens Nummer i Maaneden. Endvidere maa man vide, 1) at „Marias Optagelse“ (nemlig i Himlen) er en Fest, der i den katholske Kirke fejres den 15. August, og 2) at „Oktav“ er en Benævnelse paa de 8 Dage, hvori større Fester, som Paaske, Pinse, Marias Optagelse m. fl., fejres.

Man oplyses altsaa om, at Privilegierne er udstedt i 1442 i Ugen efter den 15. August, s: en af Dagene fra den 16. til den 22. August inclusive. Da Udstedelsesdagen var en Hverdag (feria), kan man udskyde den 19. August, der i 1442 var en Søndag.

For den latinkyndige er det øjensynligt, at Afskriveren ikke har kunnet læse Originalen fejlfrit, og endvidere er det indlysende, at et saa vigtigt Dokument ikke kan have været saa unøjagtigt dateret, som

Afskriften lader formode („en Hverdag i den salige Jomfru Marias Optagelses Oktav“).

Nu viser det sig imidlertid, at der i Viborg Landsarkiv findes en anden Afskrift af Privilegierne. Denne Kopi stammer ifølge en Paategning paa Papiret fra 1718. Dateringslinien i Christopher af Bayerns Brev lyder ifølge denne Afskrift saaledes:

Datum Castro¹⁾ Hafnen feria dia infra Sancte Asumptionis beate Marie Virginis nostro sup secreto Anno milesimo quatregintissimo quategesimo secundo.

Paa Dansk:

Givet paa Slottet i København en Hverdag i den salige Jomfru Marias hellige Optagelses (1) under vort Segl i Aaret 1442.

Denne Afskrift gør som den forrige Indtryk af at være skrevet af en Mand, der var lidet eller slet ikke kyndig i Latin. Han har saaledes ikke forstaaet Ordet „octo“ eller „octavam“ (Oktav), hvilket han har læst som „Sancte“ (hellige).

Men det synes imidlertid, at en noget mere kyndig har gennemset Afskriften. I alt Fald er Ordene „feria dia“, der i bedste Tilfælde ikke kan siges at være godt Latin, og som maa oversættes ved „Hverdag“, senere blevet erstattet af det sikkert rigtige „feria tertia“, der betyder „den tredie Dag“ i Ugen, c: Tirsdag.

Dateringen maa altsaa i Originalen have lydt saaledes:

¹⁾ Over Linien er her tilføjet Ordet „ved“.

Datum castro nostro Haffnensi feria tertia infra octavam assumptionis beate Marie virginis nostro sub secreto anno domini millesimo quadringentesimo quadragesimo secundo.

Paa Dansk:

Givet paa vort Slot i København Tirsdag i den salige Jomfru Marias Optagelses Oktav i det Herrens Aar 1442.

Marias Optagelse den 15. August faldt i 1442 paa en Onsdag. Tirsdagen derefter har saa været den 21. *Altsaa er Vardes første Købstadprivilegier udstedt Tirsdag den 21. August 1442.*

Oldtidsjærn i Ribe Amt.

III.

Af Rasmus Mortensen.

I „Oldtidsjærn“ II blev det med Henblik paa de mange Slaggeblokke i en Række eftersete — tilfældigt valgte — Kirkegaardsdiger fremhævet, at saadanne Fund opfordrer til videre Undersøgelse af Kirkegaardsdigerne Ribe Amt over. Kan Forholdet med Jærnaffald i Kirkegaardsdigerne konstateres længere ud, og lader Smeltepladser sig paavise umiddelbart op mod eller dog nogenlunde nær vedkommende Kirker, aabnes der formentlig nogen Udsigt til Løsning af det Spørgsmaal: er der Sammenhæng mellem Jærnproduktionen og den jævntidige stedlige Bosættelse — i Form af By eller Stormandsgaard — som bevarer Kraft til senere at bære Kirkeopførelsen frem? Vi ved saa lidt om vore Landsbykirkers Bygherrer og Bygmestre uden for Kongernes, visse Stormandslægters, Bispers og Klostres Jordegodser. Har den Kultur, som Fremstillingen af de kostbare Jærnvarer maa have givet Stødet til, kunnet fastholdes gennem længere Perioder, kan der være en ikke ringe Sandsynlighed for, at Smeden eller hans Slægt flere Steder er Kirkens Grundlægger, at Kirken er lagt paa Jærngørers Jord.

Naturligvis kan det overfor saadan antydet Tankegang indvendes, at der jo ligger adskillige Hundredaar mellem Folkevandrings-tiden, hvori vi med „Oldtidsjærn i Ribe Amt“ befinder os, og Kirkebygnings-tiden. Men Afstanden bliver en Del kortere, naar

Gudehøvet kommer ind paa Pladsen som det første Kirkesæts Forløber.

Mon ikke nok Smedekunsten har slaaet saa dyb Rod her og Handelen med Jærnsager haft saa stor Betydning, at der er skabt Tradition, Vedhængen, Arv fra Slægtled til Slægtled? Synes det ikke at være andet og mere end et Tilfælde, at en Ting som Smedning af Høleer vitterligt har kunnet holdes i særlig Berømmelse op mod vore Dage netop i de Strøg, hvor Smelteplads efter Smelteplads nu afdækkes? Oldtidsjærnet, dette gode danske Arbejde, er just i indre Struktur saa langstænglet, at det ved Hamring bliver overordentlig skarpt og i Stand til at holde denne Skarphed. Det skulde ikke undre mig, om en Vardeegns-Le, hvis en saadan endnu findes paa et Museum eller et andet skjult Sted og blev analyseret, vilde vise ganske lignende Struktur i Jærnets Bygning som hos Oldtidsjærnet. Jeg vover at sige Tradition.

Er det for anstrengende at opfatte Stenen ved Vinøderup Kirke med Afbildning af Mand, Hammer, Tang samt Kirkeklokke og et Stykke Murværk som et Fingerpeg i Retning Smed- og Kirkebygger? Smedeværktøj findes afbildet paa Ligsten paa Hellevad Kirkegaard, Vendsyssel.¹⁾

For altsaa at følge Sporet fra 1931 og 1932, der førte til Jærn blandt Sten i 6 Kirkegaardsdiger: Grindsted, Hejnsvig, Tistrup, Torstrup, Horne og Hodde — undersøgte i Aar en Del andre Kirkegaardsdiger med følgende Resultat: Jærn er fundet i 7 Diger, nemlig Vejrup, Næsbjerg, Øse, Starup, Ansager, Grimstrup og Lindknud.

Hvor Forholdene ved de nævnte Findesteders Omgivelser muliggjorde Gravning, blev saadan foretaget.

¹⁾ Meddelt af Museumsbestyrer P. Christensen, Try.

Men desværre kan man ikke alle Vegne komme til at arbejde i Jorden. Mangen Lokalitet ligger utilgængelig, fordi Bebyggelse og Plantning dækker, og selv paa aaben Mark nær Kirke og By hindres Iagttagelse ofte, fordi Korn og Græs spærrer Adgang til dybtgaaende Jordbundsundersøgelse. Kun naar Ploven efterhaanden har vendt Ager og Engskraaning, kan man blotte Smelteværkstederne under Mulden. Det tager da Aar at faa en rationel Undersøgelse gjort endelig færdig. Efterfølgende Redegørelse lover og giver ikke et fuldstændigt Billede, men skulde føje sig supplerende ind til de to foregaaende, saa Konturerne i den Studie, jeg tegnede over Emnet gammel Jærnfremstilling, bliver nogenlunde tydelige, i Stand til at danne Grundtrækkene, senere Arbejde kan udfylde. Ligesom tidligere viste S. Alkærsig den Interesse at deltage i Efterforskningen.

Smeltepladser.

I. Vejrup By og Sogn, Gørding Herred.

I Vejrup Kirkegaardsdige er talt 5 store Slaggeblokke af den sædvanlige Type; flere skjules rimeligvis under det Buskads, det Græs og Nældedække, der her som saa mange andre Steder hører til de i sig selv saa skønne Stendiger. Nærved Kirken ligger mod Syd og Vest Engdrag.

II. V. Nykirke Sogn, Skads Herred.

Endrupholm, Matr. Nr. 1 Endrupholm.

5 Blokke henligger blandt Sten ved Voldgraven, efter Sigende optagne i Marken „Korsagre“ Sydvest for Gaarden. En Blok maaler 50 cm i Bunddiameter, 13 cm høj; en anden er 65 cm bred og har en 30 cm høj Slaggetop; en tredie maalt til 50 cm tværsover i Bunden, 30 cm høj Slaggetop. For „nogle Aar siden“

blev der solgt et større Parti lignende Slaggeblokke — hvorhen og hvadtil vides ikke.

Marken Vest for Gaarden har betydelige Mængder Myremalm. Adskillige Slaggestykker, hovedsagelig særdeles tunge, findes spredt ud over et indhegnet Græsareal Sydvest for Parken. Umiddelbart Syd herfor løber en Bæk, hvis Vand er meget rustholdigt. Et kæragtigt Parti bag Have og Park ned mod Sneum Aa kaldes i daglig Tale „Malmose“, formentlig en Forkortelse af „Malmose“ og da sagtens nok et Minde enten om Tilstedeværelse af megen Myremalm eller om Malmens Brydning og Forarbejdning til Smedejærn. Ved Mosens Kant ligger i Jorddige en Slaggeblok, som maaler 40 cm over Bunden og 22 cm i Højden. Her skal før være set en Jærnkulump af særlig tæt og tung Beskaffenhed. Kort ovenfor denne Lokalitet fandt Lærer M. Ebbesen, Gjesten, i Fjor paa en mod Sydvest hældende Skraaning en uberørt Smeltegrube med Lerforing, indeholdende Slaggestykker, Aske og Trækul.

Det meget interessante, stærkt vekslende Terræn mellem Endrupholm Borgplads og Sneum Aa, hvor de nævnte Jærnforekomster fandtes, er gammel Kulturland. Her laa indtil ca. 1580 Landsbyen Endrup, hvoraf Hovedgaarden Endrupholm oprettedes.

Rundt om i den aabne Beplantning, som slutter sig til Haven ved Endrupholm, kan iagttages en Del Slagger, ligesom Slaggeblokke er styrtede i ovennævnte Bæk. Samtlige Forhold her tyder paa stor Virksomhed i Jærnudvindingens Tjeneste.

Haragergaard, Matr.-Nr. 1 e m. fl. Endrupholm.

1 Slaggeblok henligger i Haven, optaget paa Marken Nord for Gaarden: 38 cm Diameter i Bunden, 12 cm høj. Flere større og mindre Slaggestykker samt

raa Myremalm er anbragt i Haven. Næsten overalt paa Marken findes Slagger . Gaardejer N. J. Nielsen fortalte, at der især fandtes meget Jærnaffald i hans Drengetid, han — og andre — lagde Mærke til Slaggen, fordi Stykkerne var saa tunge, „gode at slaa efter Kørne“, naar disse om Efteraaret gik løse. Ejeren mener, at selve Smeltegruberne ligger dybt nede; han har ikke truffet dem med Ploven. Paa gamle Kort er Jorden omkring Haragergaard i Vest og Nord betegnet som Eng eller Kær.

III. Grimstrup By og Sogn, Skads Herred.

I Kirkegaardsdiget er set enkelte Slaggestykker. Graveren ved Grimstrup Kirke har nogle Slaggeklumper liggende i sin Have. Han fortæller, at han ikke sjældent træffer Slagge i Kirkegaardens Jord, „gerne 1 Alen nede“.

IV. Næsbjerg By og Sogn, Skads Herred.

17 Slaggeblokke er talt i Kirkegaardsdiget. Videre Undersøgelse ikke foretaget i Næsbjerg Sogn.

V. Øse Sogn, Skads Herred.

13 Slaggeblokke findes i Kirkegaardsdiget.

Matr.-Nr. 1 a Nordenskov, Øse Sogn; Gaardejer Peder Hungebergs Ejendom.

30 Slaggeblokke og ca. 100 Slaggestykker ligger i Haven, 17 større Slaggestykker er talt blandt Sten i Gaardens Brolægning.

Paa Marken Sydøst for Gaarden findes en stor Mængde Slagger; herfra er Hovedparten af de nævnte Blokke og Slaggestykker optaget. Man træffer Jærnet med Plov og Harve, og Redskaberne gaar ofte itu ved det voldsomme Møde. Her saas Potteskaar og

Trækul liggende i Overfladen, ligesom Sandmulden mange Steder var sortpletet af Aske.

Naar Slaggeblokke og tilhørende Smeltegruber ligesaa overlig paa denne Lokalitet, kan dette skyldes Sandflugt, der har fjernet en Del af Jordlaget. (Omvendt kan det foran berørte Forhold, at Gruberne ligger dybt nede, hidrøre fra ekstra Jorrdække, som Sandflugt har tilført andet Steds fra).

1. En uberørt Smeltegrube med Blok, hvis opadvendte Bund maalte 45 cm, Højden 17 cm, stærkt skraanende Formside. Gruben meget rig paa Trækul og Aske. Dybde 60 cm. I Grubens Sydvestside lidt Ler. Brudstykker af brændt Lerkappe iagttoges.

2. 7 Meter længere oppe paa en svag, men tydelig Hævning paa den ellers meget jævne Mark — længere i Nord — fandtes en tømt Grube, ret dyb, ligesom den første uden tydelige Enkeltheder iøvrigt, en Del Aske, kun lidt Trækul.

3. Tømt Smeltegrube 2 Meter fra Nr. 1 i Sydøst. En ualmindelig stor Mængde Trækul af stenglet og grenet Beskaffenhed; øverst i Gruben, som var fyldt med Slagger og Affald og temmelig sammenskreden, saas brændt Ler samt Rester af Grydevæg.

4. Smeltegrube med Slaggeblok 1,50 m fra sidste i Vest. Blokken laa med Bunden opad, Luppen fjernet. Diameter 60 cm, Højde 45 cm — altsaa en usædvanlig fyldig Blok, der har fordret tilsvarende dyb og vid Grube, henholdsvis 80 cm og 60 cm, længere oppe 80 cm. I Grubens Bund laa et tæt og tykt Lag brændt, men hensmuldret Ler. Nogle Smaadele brændt Ler tydedes som Rester af Tud til Blæsning — eller maaske stammende fra Blæserørets Indførelse i Gruben. Megen Aske og en Del Trækul, tildels af stenglet Beskaffenhed.

5. Smeltegrube nær op mod sidstnævnte. Indhold:

en temmelig lav Slaggeblok, hvorfra Luppen er fjernet. Blokken 17 cm høj, 45 cm bred.

6. Smeltegrube uden Blok 1,50 m fra sidste længere mod Nord. Gruben 50 cm dyb. Indhold: Aske og Kul samt et utvivlsomt Brudstykke af Tud eller Blæserør.

7. Smeltegrube fyldt med Aske, Slagger og Trækul. Ingen Lerforing.

8. Smeltegrube med sædvanligt Indhold af Aske, Trækul, Slagger og smaa, men tydelige Rester af Blæserør.

9. Lignende Smeltegrube 1,50 m fra forrige i Nord.

Alle disse 9 Gruber ligger i omtrent lige Retning fra Syd til Nord, Afstanden er ca. 1 m mellem hver. Dybden af Smeltegruben varierer kun lidt, Normalen er 70, Udsvingene fra 60 til 80 cm. Vidde 60—70 cm.

Paa Marken omkring eller ved Siden af Gruberne optog jeg 40 Stk. Lerkarskaar, som desværre er uden Kant eller Ornament, saa nøjere Tidsfæstelse ikke bliver mulig, men det almindelige Udseende henfører dem til Typen fra Tistrup Sogn (se sidste Afhandling), og Alderen tør da formentlig være Folkevandringsstiden.

Matr. Nr. 2 a Haltrup, Øse Sogn; Gaardejer Søren Kristensens Ejendom.

Et Slaggestykke ligger i Gaarden, en stor Mængde er truffen forskellige Steder i Marken, men begravet i Sandgrave og Huller „for at komme af med det“; derfor findes kun lidt fremme nu.

1 Smelteblok af sædvanlig Størrelse og Udseende henligger i Markskel ned mod Holme Aa. En anden Blok ligger synlig i Græsmarken bag Egekrattet. Ejerens Fader paaviser en Del Huller i Lyng og Krat, som han mener stammer fra Jærnsmelting. Grav-

ning i disse rundagtige Huller gav dog intet sikkert Resultat; der konstateredes ganske rigtigt i enkelte Aske og Trækul, men i saa ringe Mængde og uden saa faste Enkeltheder, at man derpaa kan bygge noget sikkert. Vedkommende Jordfordybninger stammer snarere fra rodvæltede Træer eller er Savkuler — Egekrattet vidner jo om tidligere Skov. Der kan ogsaa her være Tale om Kulmiler. Prøve af det trufne Trækul optoges, aabenbart Eg (se iøvrigt Kulanalysen senere).

En Slaggeblok gravedes frem af Grube uden Læreforing. Slaggen viser meget blæret Struktur; den er temmelig skørnet.

Et gentaget Besøg paa Stedet med nyt Graveforsøg gav ikke yderligere Oplysninger. Men Pladsen er aabenbart særdeles interessant med mange Vidnesbyrd om Jærnudvinding. Det oplystes, at man fra et mindre Areal under Plov (i Øjeblikket Græs) midt i Egekrattet har fjærnet 6—7 Slaggeblokke. Terrænet er en Sydvest-Hælde ned mod Holme Aa.

Haltrup var tidligere en Hovedgaard, oprettet „kort efter“ 1580 — der har jo nok allerede længe før været en større Gaard at samle til.

VI. V. Starup Sogn, Skads Herred.

5 Slaggeblokke sidder i Kirkegaardsdigets søndre Side ud mod det forbiførende Engdrag. 6 lignende Blokke fandtes overgroet med Græs ved samme Diges Vestende; disse sidste gravedes frem, og det viste sig, at de var tilførte, idet her hverken fandtes Aske, Trækul, Gruber eller andet i Jorden uden naturlig Bund. En syvende Slaggeblok laa henkastet blandt løse Sten og Græs paa Digets nordøstre Hjørne. Kirkens Graver fortalte, at man ikke sjældent træffer Slagger i Kirkegaardens Jord. Han mener,

de omtalte 6 Blokke stammer fra Gravekastning. Den ene Blok ved Nordøsthjørnet af Diget fremkom i hvert Tilfælde ved saadan Lejlighed. Samtlige Slagsblokke svarer i Udseende, Størrelse, Form og Struktur ganske til den almindelige Type, kun synes Overflade og Porer mere rustpræget end sædvanlig ses.

Vester Starup Kirkebanke ligger omgivet af Eng paa de tre Sider: Syd, Vest og Nord — en Halvø i det grønne. Da Kirken anlagdes, og Dige sattes om Gravenes Plads, levnedes den yderste, vestlige Runding. Her vilde man vistnok kunne finde en Del Smeltegruber, hvis Jorden en Gang blev tilgængelig for Eftersøgning. Stedkendte Folk meddeler, at der i sin Tid laa nogle løse Blokke ved Starup Kirke „mod Øst“. Medens jeg gennem Samtale med Mennesker, jeg møder, søger Orientering vedrørende mit Emne, og Talen falder paa Starup Kirkebanke, spørges der, om jeg lagde Mærke til, at Græspletten, hvor de 6 noget rustrøde Jernblokke laa, var særlig frodiggrøn, næret af en underliggende lille Vandstrøm, som indefra Kirkegaardens Sydvesthjørne søger ned mod Aæn. Det er i Virkeligheden hverken mer eller mindre end St. Syllatz Kilde, som her fører en saa upaaagtet Tilværelse, at man kan komme den nær uden at have Anelse derom. Da selv Sagkundskaben aabenbart er lidt i Vildrede med Hensyn til Kildens nøjagtige Beliggenhed („tæt ved Kirken, maaske i Kirkegaardens sydvestlige Hjørne“¹⁾), tør jeg vel, skønt Sagen strengt taget ikke vedkommer mig ret meget, her meddele, hvad Maleren Lauritzen-Thomsen, Ansager, har oplyst. Tæt indenfor Kirkediget i det sydvestre Hjørne af Kirkegården fjernede man for nogle

1) Aug. F. Schmidt: Danmarks Helligkilder.

Aar siden en Trætønde, og hvor denne havde staaet, fremdroges senere under Gravkastning gentagne Møntfund. Der kan næppe være Tvivl om, at disse Mønter er Kildegaver, Ofre — betegnende Helligkildens Plads.

Efter dette Offer til Lokalhistorien haster vi atter ud paa den rette lige Vej mod vort Maal: mere Jærn.

Matr.-Nr. 4 a V. Starup; Gaardejer Jens Petersens Ejendom.

Paa Marken kort Nord for Vejen til Tofterup er Tid efter anden optaget en halv Snes Slaggeblokke, som kørtes sammen i en Stendynge, der længe henlaa i Nordenden af paagældende Mark nær Stationsvejen. Baade Sten og Slagger er i store Partier ført bort som Vejmateriale. Dog findes endnu en større Slaggeblok tilbage i nævnte Stendynge ved Siden af alle Haande Affald fra Mark og Huse. En Blok maalte 50 cm i Bunddiameter og havde en 76 cm bred Udfladning foroven — flydt ud og mislykket, 24 cm formet Sidehøjde. Karakteristisk for den herværende Slagge er dens stærkt blærede Struktur, mange af Smaablærerne er bristede, overalt ses Mærker af Trækul. Enkelte Spor fra Grubernes Lerforring iagttages indebrændt i Slaggen. Mange Sidestykker.

Idet Beboerne kun kan give Oplysning om „en halv Snes“ Slaggeblokke fra nævnte Mark, som skal være det eneste Findested paa Gaardens Jord, maa Naboer have ydet et stort Bidrag til „Stendyngens“ Indhold, eller ogsaa er Dyngen saa gammel, at dens Herkomst ikke erindres. Vejassistent Christensen, Grindsted, hvis Interesse for Sagen allerede har ført til adskillige gode Fund, meddeler, at Vejvæsenet fra Lokalteten her forleden Aar fik leveret flere Læs Slagger. Naar der da endnu findes saa meget i Behold tilbage, har

Kilden været righoldig. En Slaggeblok, fundet i Nærheden af Starup Mejeri, nævntes i Fjor —Side 27.

Enkelte Lerkarskaar og Trækulstykker saas i Muldlaget paa Marken, men det lykkedes ikke at finde nogen Grube. Lerkarskaarene og Trækuldelene er derfor usikre, idet de saa nær Bebyggelse kan være tilført.

VII. Ansager By og Sogn, Ø. Horne Herred.

72 Blokke og store Slaggestykker i Kirkegaardsdiget, som er af Sten paa de tre Sider, Østsiden omsat og opmuret 1918.

1 Slaggeblok findes liggende under Diget (Sydøsthjørne) tilsyneladende i oprindeligt Leje.

8 Slaggeblokke ses som Kantsten ved Fortov langs Gaden forbi Kirkegaardens Østside.

1 Slaggeblok henligger ved Tømrer Hansens Bygning overfor Kirkens Syddige.

18 Slaggestykker er talt blandt Sten i Præstegaardens Brolægning.

9 Slaggeklumper i Stensætning i Præstegaardshaven.

1 Blok ligger i Stendynge bag Præstegaardens Staldbygning.

47 store Slaggestykker og enkelte hele Blokke er indmurede til Kant om Vandbeholder i Skolehaven eller henligger langs Gang ved Gruppeanlæg.

Ca. 50 Slaggestykker af meget forskellig Størrelse er sat som Kant omkring Stensætning i Gartner Hansens Have.

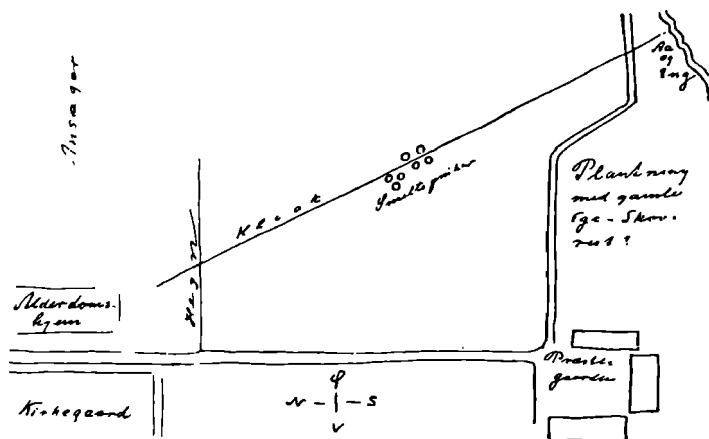
Det er klart, at en saa stor Mængde Jærnmateriale maa have sit Ophav et Sted i Nærheden. Det sagdes, at Skolehavens Beholdning stammer fra Kirkegaardsdiget. Da Diget blev omsat, kasserede man alle uregelmæssige Slaggeklumper fra den gamle Opstabling,

idet de ikke kunde indgaa i den glatstrøgne Mur, der nu tilstræbtes. Hele Partiet kørtes bort for at blive slaaet itu til Vejmateriale, og Læreren benyttede da Lejligheden og fik reddet de kønneste Stykker. Hvor Præsten har faaet sin Haveprydelse fra kan ikke siges, rimeligvis er de smukke Slaggestykker Tid efter anden samlet op paa Præstegaardens Mark. En Undersøgelse viste, her er nok af den Slags. Præstegaardsjorden gaar fra Kirkegaardsdigets Syd- og Vestside ned mod Varde Aa og ud efter Sydøst følgende Aaløbet med omgivende Eng. Marken har nær Kirken dyb Sandmuld, længere ud mod Østenden bliver Undergrunden pletvis leret og smaagruset. Overalt er der jævnt Fald Syd-Sydvest. Hele Arealet bærer Vidnesbyrd om Jærnsmelting. Slagger og Jærnfald ligger spredt over Jorden i lignende Forhold, som man de fleste Steder træffer Sten. Desuden ses næsten alle Vegne Askepletter, Trækul og Lerkarskaar samt Tegl. Dette sidste kan dog hidrøre fra Bygninger. Men i hvert Tilfælde er Slaggen og Asken absolut sikker. Dog kunde Gruber intet Sted tydeligt erkendes. Imidlertid støder man efter Præstegaardsforpagterens Udsagn meget ofte ved Pløjning paa Slaggeblokke i Jorden; de ligger gennemgaaende saa dybt nede, at man kan komme ovenover dem, hvorfor man lader dem ligge. Nu har Forpagteren lovet at sætte Mærker ved Forekomsterne og give Meddelelse, naar der viser sig noget af Interesse. Ad Aare kan vi da vente nærmere Resultat herfra.

Maleren J. Lauritzen-Thomsen har venligst meddelt følgende værdifulde Oplysninger:

„Hermed et simpelt Rids af Stedet, hvor Smeltegruberne efter min Erindring fandtes i 1924, da man gravede Kloakgrøft fra Alderdomshjemmet mod Vandløbet i Vest. Smeltekulerne laa ca. et Par Spadestik

under Overfladen og i Overgangen til den rødlige Underbund; jeg erindrer ikke, at Væggene var forstærkede med Ler. Der fandtes i hver Grube, tilsyneladende uberørt, Slagger, halvtudsmeltet Jærnmalm, en Del Trækulstykker blandet med forskelligfarvet Aske, hvid, gul og graasort. Desværre stod man ret uforstaaende overfor Fundet, .saa der blev hverken indberettet om Fundet endside foretaget sagkyndig

Undersøgelse, Analyse af Malm eller Trækulslevninger . Der blev af forskellige optaget en Del Slagger og Malmklumper, hvoraf enkelte Stykker er opbevaret. Der er ingen Tvivl om, at en større Udsmeltning er foregaaet her i ældre Tid, da der jo i Kirkegaardsdiget — før Omsætning og Ommuring af samme for en halv Snes Aar siden — fandtes Hundredsvis af Slagger og Malmklumper løst indsatte eller fyldt i Diget. Nu er der jo indmuret en Del smukke Klumper. At der foruden paa denne Plads er udsmeltet Jern Syd for Aaen synes de mange Malmklumper, som tidligere fandtes i Grøften ved Vejen

til Vestterp, at tyde paa; særlig kendt var en mægtig halvudsmeltet Blok, som fandtes liggende lige Syd for Ansager Vandmølle. Den laa der i mange Aar, men er nu ved Omregulering af Vej og Grøft forsvunden.“

Andre stedlige Beboere mener, at der ved Gravning af Grund til Alderdomshjemmets Bygning skal være set „Dynger med Slagger“, d. v. s. Gruber. Dog kan ingen give fyldestgørende Oplysning om de nærmere Enkeltheder. Man tillagde ikke Fundene nogen særlig Betydning, og da Byggearbejdet skulde fremskyndes, blev der intet foretaget vedrørende de trufne Ting. Alderdomshjemmet ligger paa en Grund, som er udstykket fra Præstegaarden.

Fælles for Jærnaffaldet og Slaggen i Ansager er det glatte Udseende, den tætte indre Bygning. Her skal gives nogle Vægtfyldebestemmelser af 5 Stykker Jærnaffald — d. e. Dele af den sønderslaaede Luppe, bestemt til Viderebehandling, men paa en eller anden Maade tabt og havnet blandt Slaggen. De fem Prøver kan deles i to Hold, den ene mere ren, nærmere færdig end den anden, hvilket fremgaar baade af det almindelige Udseende og af Vægtfylden. Første Hold — Nr. 1, 2 og 3 — bærer Mærke af at være kløvet med Redskab, medens Jærnet endnu efter Smeltning og paafølgende Afkøling var blødt. Brudfladerne viser en „trukket“ Struktur med ganske smaa Blærebirstninger — som gærevarmt Dejj af fint Mel, der skæres over.

1 Stk. Jærn, Vægt 9 kg	har Vægtfylde	4,56
1 Stk. Jærn, Vægt 4,375 kg	har Vægtfylde	4,37
1 Stk. Jærn, Vægt 5,250 kg	har Vægtfylde	4,04
1 Stk. Jærn, Vægt 1,5 kg	har Vægtfylde	3,53
1 Stk. Jærn, Vægt 1,52 kg	har Vægtfylde	3,34

Det vil altsaa (jfr. Afhandlingen 1932 Side 21) ses, at Ansager-Jærnet er endnu nærmere ved Smedejærns Vægtfylde (7,8) end Snorup og Søgaard-Jærnet.

VIII. Ølgod Sogn, Ø. Horne Herred.

Blandt leveret Stenmateriale til Istandsættelse af Vejudvidelse kort ovenfor Skjærbæk Vandmølle fandt Vejassistent Christensen, Grindsted, Slagger, derimellem en halv Blok. Det lykkedes ikke under Besøg paa Stedet at faa opsporet Smelteproduktets Oprindelse.

IX. Aastrup Sogn, Gørding Herred.

Ved Gammelgaard i Bolding nær Glejbjerg St. har Vejassistent Christensen set Slagger mellem Stenmateriale.

X. Lindknud By og Sogn, Malt Herred.

I Kirkegaardsdiget har jeg gennem flere Aar iagttaget smaa Slaggestykker, ligesom jeg i den Del af Skolehaven, der ligger Nord for Skolen har opsamlet Slagger, kun i smaa Partier ganske vist, men absolut typiske og sikre.

— — —

Hermed er Aarets Undersøgelser i Marken endt, og Materialet foreligger til Betragtning. Det ses da først, at Materialet vel denne Gang ikke indeholder særlige Nyheder; men saadanne var næppe heller at vente, undtagen hvad Smaating angaar. Allerede tidligt saa vi de samme Forhold gentage sig, og idet Træk stadig svarer til Træk, bliver denne Ensartethed hos Fundene fra dette og de to andre Aars Arbejde her netop en Bekræftelse paa Rigtigheden af gjorte Iagttagelser, som sammenlagt siger, at Fremgangsmaaden med Udvingen det ene Sted i omhandlede

forskellige Egne nøje dækker den brugte Teknik det andet Sted. Man kan kalde Smelteprocessen primitiv, men Produktet har tilfredsstillet Behovet; der er dannet Metode, og Udvindingen har været fortsat saa længe, at der er skabt fast Tradition over hele Halvøen — spredte Fund i Vestslesvig og i Østjylland fra Dronninglund Sogn (Vendsyssel) til Trelde ved Lillebælt samt en lang Række Fund i Midtjylland peger alle hen mod den helt sædvanebestemte Arbejdsform; ganske tilsvarende finder vi jo, at andre gamle Virksomheder gennem Aarhundreder praktisk talt var uden Ændring i Metode: Potteindustrien, Kulsvindingen, Teglbrændingen o. s. v.

Men træffer vi altsaa kun faa Variationer vedrørende selve Metoden, og har vi i det hele ikke større Udsigt til at vinde nyt oplysende Stof paa dette Punkt, bliver Udviklingsgangen i Smelteprocessen end lettere at rekonstruere og Linjerne i den fremtidige Arbejdsplan tydeligere at erkende.

Spørgsmaalet om Smeltningens Teknik lader sig løse ved Hjælp af Produktet, Slaggen og Gruben.

Produktet, d. v. s. Jærnet, har vi i raa Tilstand (Myremalm) og som Mellemprodukt de halvfærdige større og mindre Brudstykker af Luppen, Jærnkagen, der under Smeltningen danner sig i Grubens Bund; derimod mangler det færdige Produkt, det smedelige Jærn.

Slaggen er tilstede i rigelig Mængde, kan i Udseende, men da navnlig ved Analyse tilkendegive, hvorvidt den hidrører fra Begynderstadiet (den foreløbige Smeltning), Mellems eller Slutproduktet. I første Tilfælde er Slaggen meget porøs, blæret og stænglet (lignende stivnet Skum), uren, d. v. s.: har stort Indhold af Malmens fremmede Bestanddele, bl. a. Sten, Sand og Ler; Urenheden frembringer ofte graafarvet,

mat eller blank glasagtig Glasur. I andet Tilfælde viser Slaggen tættere Struktur, mindre Fremmedindhold, større rundagtige, lave Hulrum fra bristede Blærebobler, kantede Hulrum eller Overfladeaabninger efter Trækul. I tredje Tilfælde er Slaggen meget tæt, næsten massiv, en Del ofte konveks efter Grubebunden, hvori den løb ned og størknede, da selve den færdige, til en vis Temperatur afkølede Jærnkump var vendt og optaget. — Endelig findes endnu en Slaggetype (stammende fra Hamring for at fjerne Urenhed) omtrent som det færdige Jærn: Smaastumper, fløjne ud fra Ambolten, stundom blandet med Sand og Jord, men tiest overordentlig tæt og ren. — Man lægge Mærke til, at her ikke tales om Slaggens Vægt eller dens mere eller mindre udløbende, flydende Struktur. Jeg tillægger ikke disse Forhold nogen afgørende Betydning som Skelnemiddel med Hensyn til Slaggens Afstamning; snarere siger den høje Vægtfylde og den stærke Udflydning noget om Raamaterialets Kvalitet, men især om en for voldsom gennemført Blæsning med paafølgende utidig øget Varmegrad i Smeltegruben.

Gruben maa vel nok siges at være det uden Sammenligning bedste Hjælpemiddel til Kendskab vedrørende Jærnudvindingens Metode, da den jo i sin Eksistens og i sin Bygnings Variationer afgiver det absolut faste og sikre Vidnesbyrd om Smeltning og Formerne for Teknik. Her er Virkeligheden denne, at Ribe Amt med de mange velbevarede Gruber afgiver et overordentligt værdifuldt Materiale. Som paa vedkommende Steder i mine Fundsberetninger paavist kan der skelnes mellem tre GrubeTyper: Den simple Fordybning i Jorden til Jærnmalmens Førstebehandling, den lerforede Grube til Smeltning

af „Mellemproduktet“, den omhyggeligt dannede Gryde af fintsløbet Ler til Videresmeltning for at opnaa Renproduktet. Alle tre Former forekommer Side om Side, er samtidige.

Iøvrigt staar det fast, at vi med de hidtil i Ribe Amt gjorte Fund befinder os indenfor Jernalderens Oldtidsperiode.

Men skønt altsaa den skildrede treaarige Undersørgelsesrække — takket være heldige Omstændigheder — kan fremtræde som en fastsluttet Helhed, hvor Jærnvindingens væsentligste Sider formentlig tør siges at ligge ret godt oplyste, er her stadigvæk et stort Arbejde at udføre, idet nemlig Stoffet gerne grundigst muligt skulde suppleres, saa at hver levnet Jærnforekomst kommer med i den samlede Opgørelse, jeg venter en Gang ad Aare at kunne bringe. Læsere af Aarbogen bedes give Meddelelse, saa ofte nye Fund træffes i Marken.

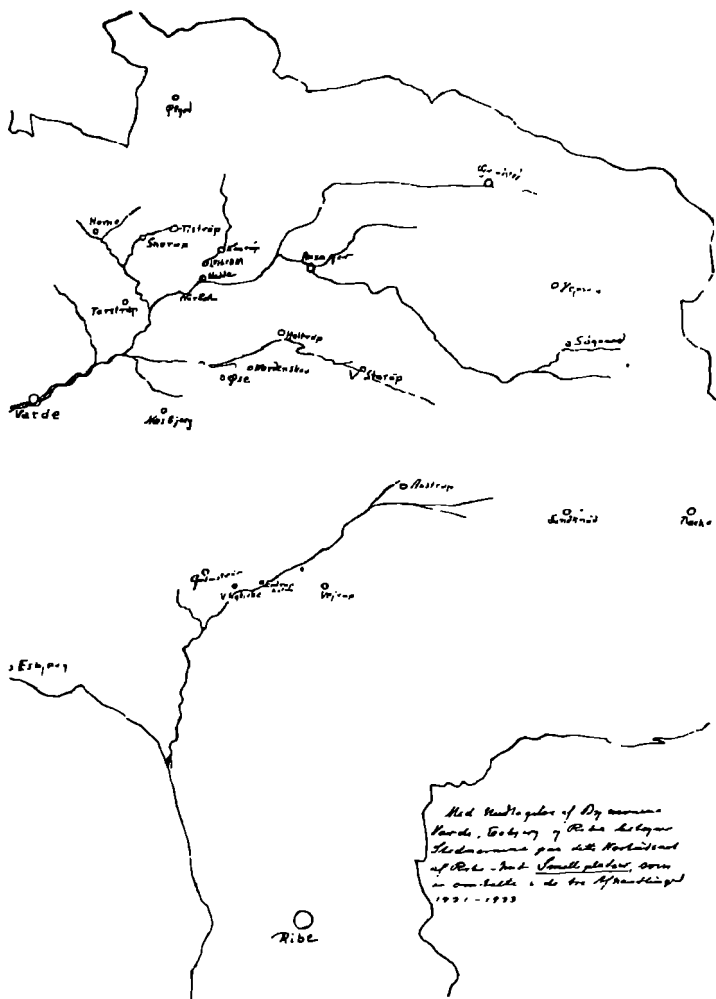
Giver end hosstaaende Kort over de til Dato paaviste Findesteder i Ribe Amt kun et ufuldstændigt Billede, da der ikke kan tvivles om, at det jo lader sig udfylde langt mere tæt og omfattende, anskueliggør det os dog allerede nu Vardeegnens store Jærnrighed. Vi forstaar, at denne store Jærnproduktion langs Vardeaas Forgreninger er et højest mærkeligt Fænomen, som — Jærnets Værdi taget i Betragtning — maa have givet sig Udslag i en samtidig, sjældent blomstrende Kultur. Naar man den Dag i Dag regner med, at Landenes Forbrug af Jærn giver et Udtryk for deres materielle Kulturtrin, kan samme Synspunkt vel ogsaa have Gyldighed overfor hin Tid, ja endnu langt mere. Da er det, jeg vil hævde, at Jærnets Udnyttelse og dets Efterspørgsel som Handelsvare betød en almindelig Kul-

turløftning for Egn og Land, saa vidt Produktionen naaede ud — d. v. s. Størsteparten af Jylland. Sikkert har Vikingetidens kraftfulde Udfoldelse — foruden mange lokale bebyggelsesmæssige Problemer — i nogen Grad Rod her. Een Opgave er at opspore Jærnets Tilstedeværelse paa jydsk Grund, en anden at finde ud af, hvad det nyttige Metal har betydet for Datidens Mennesker. Ingen vil kunne nægte, visse Problemer flyder fra dette Arbejde. Problemer er til for at blive løst og vil ogsaa blive det, naar der ved Undersøgelse af samtlige jydske Egne er tilvejebragt saa fyldigt Stof, at Helheden og Sammenhængen kan overses.

Mærkeligt maa det synes, at en saa epokegørende Virksomhed ikke her har efterladt sig tydelige Spor i Retning af Minder: Stednavne eller Sagn. Medens jeg i Vejle Amt fandt Smeltegruber i Lokalteter med følgende Navne: Blæsbjerg, Smidstrup (S. ved Fredericia og S. ved Gadbjerg), Smedegaard, Smedeagre, Smedejord — har jeg i Ribe Amt ikke fundet lignende Forbindelse mellem Jærnfremstillingen og Navnegivning. Maaske skyldes dette, at jeg ikke i rette Tid var opmærksom paa denne Side ved Emnet. Derfor vil jeg gerne henstille til stedlige Folk at efterse, om jeg er gaaet noget vigtigt forbi paa nævnte Omraade. Findes der Stednavne eller Sagn, som kan henføres til Arbejdet med Jærnet, har det stor Interesse at faa saadant offentliggjort i „Fra Ribe Amt“.

Trækul.

Statens forstlige Forsøgsvæsen har atter i Aar bistaaet Undersøgelsen ved at bestemme de fra oven nævnte Findesteder optagne Prøver af Trækul. Forstanderen, Dr. C. H. Bornebusch, meddeler venligst følgende Resultat:

Endrupholm: Eg.

Haltrup Krat ved Holme Aa: Ask, et enkelt Stykke
Eg.

Øse Sogn ved Varde: Eg, Æl og Pil.

Ansager: Æl, en Knude af Fyrretræ, ikke rigtig for-
kullet, formodentlig Bjergfyrstubb af ny Dato.

Det bemærkes, at vedkommende Trækulstykke af
Fyrretræ fra Ansager rigtig nok fandtes ovenpaa
Jorden, hvor omtalte Kloakledning ligger; denne
Prøve er altsaa, hvad ogsaa formodedes, usikker.

Lærer Jens Kierckebye og hans lokalhistoriske Arbejder.

Af August F. Schmidt.

I 1866 begyndte Tidsskriftet: „Samlinger til jydsk Historie og Topografi“ at udkomme. Straks i dets første Årgang findes to Bidrag af *Jens Kierckebye*,¹⁾ der også i de følgende Bind — indtil 1879 — har Arbejder fremme i dette vort ældste jyske lokalhistoriske Tidsskrift. Kierckebyes Bidrag til Oplysning om forskellige Forhold vedrørende især den sydlige Del af Midtjyllands Historie er følgende:

1. *Beskrivelse af Føvling og Holsted Sogne* (Samlinger til jydsk Historie og Topografi I 1866—67, S. 158—164).
2. *Ribe Bisp og Byhyrde for Kong Valdemar. Et jydsk Folkesagn* (Smsts. I, S. 165—172).
3. *Bidrag til Oplysning om den jyske Bondestands Tilstand først i forrige Aarhundrede* (Smsts. II 1868—69, S. 248—60).
4. *Flere Træk af Natmændenes Liv i Nørre-Jylland* (Smsts. III 1870—71, S. 125—137).
5. *Om det gamle Urup samt om de sidste Adelsmænd af Slægten Nordby, især dog om deres Descendenter i Bondestand* (Smsts. III, S. 411—428).
6. *Noget om vor Fortids jyske Geder og om Hede-faar* (Smsts. IV 1872—73, S. 249—53).
7. *Noget om Sønder-Omme Sogn af topografisk og historisk Indhold* (Smsts. V 1874—75, S. 1—38, 97—116).

¹⁾ I Årgangens Indholdsfortegnelse benævnes han „forhenv. Lærer i Store Anst.“

8. *Lidet om Caspar Markdants Moder og hendes Afkom paa Gaardens Noes, ved en Mand af Slægten Beenfelt. Efter en Descendentindes Forklaring* (Smsts. VI 1876—77, S. 126—27).
9. *Nogle Bemærkninger om Kæmpehøje m. m. i Ribe Stift* (Smsts. VII 1878—79, S. 129—33).

De fleste af J. Kierckebyes ni Arbejder har, som det vil ses, Tilknytning til Ribe Amt, og det var også i dette Amt, Kierckebye igennem mange År fik sit Hjem og sin Gerning.

*

Jens Jensen Kierckebye blev født 1798 i *Bøvl, Sønder Omme Sogn*. Familienavnet er taget efter Landsbyen *Kirkeby* i samme Sogn. *Jens Kierckebyes* Fader, der var Sognefoged, var „en aandsbegavet, meget fattig Bonde“, der, så vidt skønnes, mellem 1782 og 1783 tiltrådte sin Faders Gård. Det var ved den Tid, *Bøvl By* blev udskiftet. Gården havde tidligere været Fæstegods under Herregården *Juellingsholm* (*Sønder Omme Sogn*). Sognefoged *Kierckebye* havde i sin tidligste Ungdom — helt fra 12—13 Års Alderen — været Vinterskolelærer, en Gerning, han var retog, indtil han blev Gårdmand efter sin Fader.

Jens Kierckebye måtte derimod bide, til han var femten År, inden han i 1813 opnåede Skolemesterværdigheden. Han blev imidlertid holdt rigtig til Bogen. Blev Seminarist 1818 (vist fra *Borris*) og fik 26. Maj 1826 Embedet som Lærer i *Vonge* og Kirkesanger i *Øster Nykirke* (*Vejle Amt*). 1. Januar 1838 blev han kaldet til Lærer og Kirkesanger i *Sædding*, *Anneks* til *Bølling* (*Ringkøbing Amt*). *Kierckebye* var den første fast ansatte Lærer i *Sædding*, hvor der forhen havde været Skoleholder (*Omgangslærer*), medens Sungen besørgeades af Sogndegnen i *Bølling*. *Sædding Skole* er funderet 5. December 1821 med et Hus

og 3000 Rdl, skænket ved Testament af ^{20/9} 1802 af Søren Kierkegaards Forældre.¹⁾ Testamentet trådte dog først i Kraft ^{1/1} 1838, da Kierckebye kaldedes. — I Tiden 19. Juli—6. August 1840 foretog Søren Kierkegaard en Rejse rundt i Jylland og drog da også på Pilgrimsfærd til sin Faders Hjemstavn i Sædding. I Kierkegaards Lommebogsnotater fra Turen til Sædding læses følgende:

„Degnen i Sæding holdt en meget serieus Afskeds Tale til mig, hvori han forsikrede mig, at han indsaae af min Faders Gave, at han maatte være en Ven af Oplysning, og jeg kunde holde mig overbeviist om, at han skulde arbeide for den i Sæding Sogn.²⁾

Den Degn, Kierkegaard her nævner, er Jens Kierckebye. Det er i Sæddingtiden, han har fået Kendskab til Natmandsfolk og Kjæltringer, som han meddeler nogle Oplysninger om Saml. t. j. Hist. og Top. III (Fortegnelsen Nr. 4).

Den 28. Februar 1842 blev Kierckebye Lærer i *Grindsted* (Ribe Amt). Her forblev han til han tog sin Afsked med Pension allerede 1856. Det var vistnok på Grund af dårligt Syn, han gik af som Lærer. I hvert Fald var han blind eller omtrent blind flere År før sin Død. Lærer K. Skovbjerg, Lindknud Skole, hvis Farfar var Broder til Jens Jensen Kierckebye, meddeler mig (^{29/3} 1932) følgende herom: „Jeg husker, at min Farbroder har fortalt, at da han engang besøgte „Farbror Degn“ i Anst, kunde denne slet ikke se, hvem han var, men kende ham paa Røsten.“ Også Rentier Jens Madsen, Villa „Lykkebo“, S. Bjert St., oplyser (^{15/4} 1932), at det sikkert var det dår

1) Jfr. V. Ammundsen: Søren Kierkegaards Ungdom, 1912, 9 ff.

2) Søren Kierkegaards Papirer, udg. af P. A. Heiberg og V. Kuhr III (1911), 38.

lige Syn, der forhindrede Kierckebye i at fortsætte med Lærervirksomheden. Han „kunde ikke se paa Afstand; jeg havde en lille Søster, der bedre kunde kravle end gaa, og som Kierckebye gjerne vilde vogte, f. Ex. paa Græsplænen. Blot paa 5 Meters Afstand maatte han bruge sin uundværlige Stok for at finde hende.“

Efter sin Afsked boede Jens Kierckebye i *Dal* (Grindsted S.); derefter nogle År hos en Søn i *Trelde*,¹⁾ inden han flyttede til *Store Anst*, hvor han lejede sig ind hos Gårdejer *Mads Nielsen*, Fader til ovennævnte Jens Madsen, der nu bor i Villa „Lykskebo“. Jens Madsen fortæller, at Kierckebye kom til hans Barndomshjem i St. Anst i Maj 1867. Kierckebyes Kone var da allerede død i Grindsted. Selv gik han i 1867 ved Krykker, vistnok en Hofteskade. Han blev dog efterhånden så rask, at han kunde gå uden Krykker, ja spadserede endog flere Gange til Grindsted.

Samtidige fra St. Anst fortæller om Jens Kierckebye, at han var en lille, gråhåret Mand. Fra et Hjem i St. Anst, hvor han kom meget, får han det Vidnesbyrd, at han var en alvorlig og god Mand, havde et fromt Sind og var stærkt åndelig interesseret. Han var en livfuld Fortæller, ejede et modtageligt og følsomt Sind, hvilket dog ikke hindrede ham i at have en fast Vilje og stærk Karakter. Han underviste Småbørn, inden de kom i Folkeskolen, og under en Vakance i Lille Anst Skole var han Lærer der. Om sin Madmoder, Mads Nielsens Hustru, har han ud-

¹⁾ I sit Ægteskab med *Anne Mette Nielsdatter* havde J. Kierckebye fem Børn: Marie K., boede i Herning, Hans Frederik K., Husmand i Trelde, Jens K., boede ude mellem Grindsted og Sønder Omme, Jørgen K., Skrædder i Øse, Niels K., København.

talt, at hende var han glad for, hun forstod at pleje ham og lave god Mad til ham.

Jens Jensen Kierckebye døde i Store Anst By den 26. Januar 1881 og blev begravet på Anst Kirkegård den 4. Februar 1881.¹⁾

*

Vi skal nu høre om Kierckebyes lokalhistoriske Arbejder i Samlinger til jydsk Historie og Topografi. Jens Madsen fortæller, at Kierckebye brugte sin selv lavede Gåsefjerpen at skrive med; „han var ingen Skønskriver“. Håndskriften betyder jo mindre, der imod kan der siges en hel Del godt om hans lille Forfatterskab, og dette er da også en af Grundene til, at det fremdrages her. Selvom Kierckebyes Afhandlinger naturligvis ikke alle står på Højde med de Krav, der nu må stilles til Redegørelser over lignende Emner, er der dog i flere af dem en Række fortrinlige Oplysninger, som meget vel kan indgå i Fremstillinger om de samme Spørgsmål, når de i de forskellige Tilfælde måtte fremkomme, — ja, som det nedenfor bliver vist, har flere Skribenter fra senere Tider haft god Brug for det Stof, Kierckebye i sin Alderdoms Dage sad og skrev sammen og sendte „Jydske Samlinger“.

Jens Kierckebyes første Bidrag til den jyske topografiske Litteratur handler om *Føvling og Holsted Sogne* (se Bibliografien Nr. 1). Der findes nogle Oplysninger i denne Skildring af Værdi, men som Helhed hører Stykket til hans svageste Arbejder.

¹⁾ Velvilligst meddelt mig af Lærer J. Iversen, St. Anst, der også har tilsendt mig andre Oplysninger om Kierckebyes Ophold i Anst. Personhistorikeren, Lærer Ejnar Poulsen, Løvskaal Skole, har også — foruden Jens Madsen og Lærer K. Skovbjerg — elskværdigst besvaret mine Forespørgsler om Kierckebye.

Særlig er hans geologiske Betragtninger uheldige. Dr. *Oluf Nielsen* kritiserer i sin Bog: *Malt Herred*, S. 129, Kierckebyes Skildring af Gjørklints fordums Herlighed. „Hvor tiltalende hans Betragtninger end kan være, saa kan den tørre Historie dog ikke faa andet Udbytte, end at Forfatterens varme Følelse for Vestjyllands Fortid har sløret hans kritiske Sans.“ *Oluf Nielsen* anfører også Bemærkninger til Kierckebyes Forklaring af Bjøvlund (*Malt Herred*, S. 131). Først nu i 1931 har vi fået en ordentlig Afløser af *Jens Kierckebyes* og *Oluf Niensens* gamle Arbejder om Føvling og Holsted i *Jens Chr. Frederiksens* Bog: *Historiske Efterretninger om Holsted Sogn*.

Ribe Bisp og *Byhyrde* (her Nr. 2) har *Kierckebye* hørt i sin Barndom, „det er over 60 Aar siden.“ *Venskære Gamle* i *Hedeegnene* fortalte for Børnene „*Saag-en*, *Læmmikker* og *Emtere*.“ „*Saag-en*“ (c: *Sagn*) udgaves for historisk sande og skulde holdes rene. „*Ribe Bisp* . . .“ er en *Læmmik*; disse modtog *Refleksioner*, men måtte ikke forandres i *Hovedmomenterne*. „*Emtere*“ var ganske fantastiske.

Det er helt morsomt at tænke på, at det *Eventyr*, *Kierckebye* meddeler i *Jydske Samlingers* første Bind, er en Variant af et *Folkeeventyr*, der i Danmark nu haves i ikke mindre end 44 Former; ialt er *Eventyret* optegnet i 492 Varianter, deraf 65 fra litterære Kilder. Det er kendt i alle Europas Lande, i Asien, Nordafrika og hos Englænderne i Nordamerika. Det er opstået i et jødisk Landområde, snarest Ægypten, hvor det o. 850 e. Kr. som koptisk (altså kristeligt) *Folkesagn* blev optegnet af den arabiske Historiker *Ibn-'Abdulhakam* (død 871). *Eventyret* har så bredt sig rundt i Europas Lande, og kendes på dansk Grund på et løst Dobbeltblad fra *Reforma-*

tionstiden — den *tidligste* Opskrift af noget Folkeeventyr som findes på Dansk — fremdraget af Dr. *Marius Kristensen* — og i langsommelige Tider den eneste. *Evald Tang Kristensen* har i 1870—80'erne optegnet en Mængde af de jyske Former af Eventyret, men *Jens Kierckebye* har dog Æren af — før *Evald Tang Kristensen* — at have meddelt det efter en Fortællemåde, der efter alt at dømme må være forholdsvis gammel, idet *Kierckebye* jo hørte det i sin Barndom, altså o. 1810. Eventyret om Ribe Bisp og Byhyrde er en lille Part af mange Folkeslags åndelige Eje.¹⁾

Kierckebyes Afhandling om den jyske Bondestands Tilstand først i forrige Århundrede (her Nr. 3) indeholder gode Enkeltheder om Selvejrbønder og Fæstebønder, om Almuens Undervisning m. v. Bedst er dog de Træk, der anføres om den humane Godsejer *Claus Switzer* til *Juellingsholm*.

De Træk, *Kierckebye* anfører om Natmandsfolkene (her Nr. 4), grunder sig dels på egne Iagttagelser, dels på, hvad han hørte om disse Mennesker, medens han var Lærer i Sædding, der jo ikke ligger så langt fra *Dejbjerg*, Natmandsfolkenes klassiske Land. Nu er *Kierckebyes* Antegnelser til *Palle Fløes* Afhandling jo kun Småting, siden vi har fået *H. P. Hansens* store Værk: *Natmandsfolk og Kjæltringer I—II* (1921—22). Og dog har *Kierckebye* en Skildring af *Kjæltringerne*, der spinder Uld på en *Lynggren* på *Heden*, som *H. P. Hansen* ellers ikke kender *Sidestyk-*

¹⁾ Professor *Walter Anderson* i *Dorpat*, *Estland*, har i et stort, på Tysk skrevet Værk: *Kaiser und Abt, Die Geschichte eines Schwanks* (F. F. Communications Nr. 42, *Helsinki* 1923. 450 Sider) meddelt en meget omfattende Undersøgelse af Eventyrets Historie og Udbredelse. *Andersons* Værk er udførligt revideret af mig i *Danske Studier* 1930, 90 ff.

ker til, hvorfor han citerer hele Kierckebyes Afsnit om denne Uldspinden — en Proces, K. selv har set.¹⁾

Arbejdet om den gamle Herregård *Urup* (Nr. 5) i Grindsted Sogn er Kierckebyes næstbedste Bidrag til Lokalhistorien. Han fremdrager en hel Del Enkeltheder af historisk og genealogisk Art om Urup og dens Ejere. En Del af Oplysningerne har han fået fra den meget behjælpssomme *Dr. Oluf Nielsen*, som K. da ogsaa roser smukt. *Oluf Nielsen* havde jo allerede da skrevet ret udførligt om Urup i sin Bog: *Slavs Herred 1868*, S. 22—30. Senere har *John Møller* i sin omfattende Herredsbeskrivelse: *Slaugs Herred (1914)*, S. 36—54, meddelt alt, hvad man med Billighed kan forlange i en Herredsbeskrivelse om en enkelt Storgårds Historie og dens Beboere. *John Møller* benytter selvsagt, hvad han har Brug for af Kierckebyes Afhandling. Om Urup har senere — i *Fra Ribe Amt 1925*, S. 292—308 — den nu afdøde fhv. Biskolelærer *S. Karl Hansen*, offentliggjort et Par gamle Skrifter. *Pastor J. Richter* har hertil meddelt Noterne og henviser bl. a. også til Kierckebye, hvis Interesse for Urup stammer fra Slægtskabsforhold til denne Gårds gamle Ejere og til *Bundsgaardsslægten*. *Jens Kierckebyes* Stammoder var en Datter af *Christen Norby* til Urup. Hun nævnes 1689 ved Skatteansættelsen (i Grene Sogn).²⁾ *Kierckebye* anfører i sit Uruparbejde en Stamtavle over sin egen som over *Bundsgaardenes* Slægt. Han slutter sin Skildring af *Bundsgaardene* med at omtale den Gren af Slægten, der blev bosiddende i *Gesten Sogn* (*Anst Herred*), hvor den store Gård *Kærholm*

¹⁾ H. P. Hansen: *Natmandsfolk og Kjæltringer I*, 89—90; jfr. smsts. II, 96 Sagnet om de første Rakkere i Dejbjerg.

²⁾ Se *John Møller*: *Slaugs Herred*, S. 44, 61, 319.

var i denne Slægts Eje fra 1739 til 1924.¹⁾ Kierckebye skildrer, hvorledes Niels Bundsgaard, der 1768 bosatte sig i Gesten, fik en såre dygtig Kone; de fik flere Børn. To af dem blev gifte, „og disses hele endnu (c. 1870) levende Afkom bor heromkring ved Koldingegnen. De ere mærkeligt velhavende alle sammen, nogle endog rige som Bønder betragtede.“ For slægtskyndige og slægtsinteresserede er det fængslende at læse, hvad Kierckebye ved at fortælle om de gamle Slægter, der på en eller anden Måde havde Tilknytning til Urup. Hertil kommer, at han bygger på en ofte temmelig solid og gammel Tradition, der i flere Tilfælde går helt tilbage til Svenskekrigene. Gartner *A. S. Pedersen*, „Aalykke“, Kolding, har i *Årenes Løb* samlet en stor Del Optegnelser vedrørende Slægter i Koldingegnen, som kan føre deres Stamtavler tilbage til Maren Norby på Urup. Hun ægtede o 1630 en ikke-adelig Mand, og blev dermed Stammoder til Slægterne Simonsen, Straarup, Legardt og Jens Poulsen, Harte, samt Familien Schultz i Ferup og Nebel, og endelig til Gartner *A. S. Pedersen*s egen Linje paa mødrene Side. Disse Slægter — som jeg har skrevet en Del om i min Bog „*Fra Røj og Ravnholt*“ (1931) — løber to eller tre Generationer tilbage sammen til en Gård i *Ravnholt* (Gesten Sogn) og her har Slægten haft Hjemsted fra 1772 og til for få År siden. Kierckebye, der som nævnt hører til Maren Norbys Efterkommere, har i sin Urupafhandling lagt Grunden til senere Studier over den store Slægt, hvis nyere Granskere — Gartner *A. S. Pedersen* og Slavs Hereds Topograf, Pastor John Møller, der også hører til Slægten — har kunnet bygge videre på Kierckebyes Arbejde. Norbyslægten hører til den gamle danske

²⁾ Se min Bog: *Fra Røj og Ravnholt* 1931, 59 f.

Adel, hvis Linjer er omhyggelig førte. Det er derfor ikke så svært at følge Linjen tilbage til ret gamle Tider. Den går over Rosenkrantzerne, Abildgårdene, Hviderne (Marsk Stigs Æt) til Valdemar den Store — og så er vi jo inde i den dansk Kongerække, der plejer at blive ført tilbage til Gorm den Gamle.

En hel Del (80—90) af den ærværdige Slægts nu levende Medlemmer var Søndag den 10. April 1932 samlet til Slægtsmøde i Lunderskov, hvor A. S. Pedersen holdt Foredrag om Slægtens Historie.¹⁾ Jeg håber, Jens Kierckebyes Navn blev nævnt ved denne Lejlighed.

J. Kierckebyes Erfaringer fra Hyrdedrengetiden ved Norge i Bøvl, Sønder Omme Sogn, giver han et lille Udtryk for i sin Artikel om Gede- og Fåreavl i Hedeegnene (Nr. 6). I vore Dage må man give ham Ret i hans Betragtninger om Gedeavlen. Før Udskiftningen blev der indrømmet Gederne små Kratpletter at græsse på. De var for stridslystne og for ubehagelige at have blandt Fårene. Fattigfolk har dog stedse haft Gavn af Gederne.

Der er ingen Tvivl om, at Kierckebyes bedste Arbejde er den topografiske-kulturhistoriske Skildring, han giver af sit Hjemsgn *Sønder Omme* (Nr. 7). Vi får her Besked om Sognets Overfladeforhold, Byer og Gaarde, om Udskiftningen, Agerdyrkingen, Kirke og Præster, Historie og Sagn, Gildeskikke, Viser, Bryllup, Barsel, Begravelse, Jul, Høstgilder, Leg og Legestuer o. m. m. Kierckebyes Erindringer om Hyrdedrengenes Pinsegilde på Udmarkerne, hvor de vogtede Kvæg, har Museumsinspektør Kai Uldall sat forrest i sin Undersøgelse over Dansepladser un-

¹⁾ Kolding Folkeblad 14. April 1932. Om A. S. Pedersens Tilknytning til Slægten, se „Fra Røj og Ravnholt“, 39—41.

der åben Himmel i Danmarks forskellige Egne.¹⁾ Da Sønder Omme ligger i Vejle Amt, skal jeg ikke komme nærmere ind på Kierckebyes Arbejde om dette Sogn, men blot nævne, at endnu har ingen taget sig den Opgave på at fortsætte hans så smukt begyndte Fremstilling af sit Hjemsoogs Historie.²⁾

Derimod er der mere end én Gang blevet trykt Redegørelser om Gården Noes i Anst Sogn, efter at Kierckebye i 1876 fik offentliggjort et forhen i Koldingegnen ret kendt Sagn om denne Gårds ældste Historie (se Nr. 8). Han meddeler uden Skepsis Sagnet om Caspar Markdanner som Søn af Christian III og en Skomagerdatter fra Anst. Der er ingen Holdepunkter for dette „historiske“ Sagns Virkelighed, hvad allerede Oluf Nielsen har vist i 2. Udgave af Traps Danmark. I Jydske Samlinger 2 Rk. II 1889—90, S. 126 er Oluf Nielsen påny ude efter Sagnet om Noesgård; Kierckebyes Optegnelse fra 1876 får her en spids Bemærkning. Senere har jeg — i Fra Ribe Amt 1925, 264—78 — behandlet Sagnene om Noes og ydet Oluf Nielsen Tilslutning.

Jens Kierckebyes sidste Arbejde (Nr. 9) er nærmest af arkæologisk Art, idet han fremsætter en Del Bemærkninger om Oldtidshøje i forskellige midt- og vestjyske Egne: Lejrskov, Grindsted, Jelling, Dejbjerg, Lydom, Lyne, Randbøl, Sædding, Lem samt Svollibjerg ved S. Omme, hvorfra han kender et Skattegravningssagn, ligesom han i al Almindelighed skriver lidt om vore Oldtidsminder.

— — —
Vi har nu hørt om Jens Jensen Kierckebye og om hans Indsats som stedshistorisk Forfatter. Betragtet

¹⁾ Fortid og Nutid VIII (1930), 132.

²⁾ Dr. Oluf Nielsen har medd. Kierckebye en Del af de historiske Oplysninger om S. Omme.

udfra et Nutidssynspunkt kan der være et og andet at kritisere — ja Oluf Nielsen fremførte jo allerede Kritiken i Kierckebyes egen Tid — men da der imidlertid i flere af hans Arbejder, især de to om Urup og Sønder Omme, er meddelt så mange gode Enkeltheder, fortjener den gamle Lærer fuldtud at mindes med Tak i Ribe Amts historiske Årbog. Han har reddet en Del kulturhistoriske Detailler fra Forglemselse, har fremført gode personalhistoriske Oplysninger og henledt Opmærksomheden på Emner, som det nok er værd at uddybe nærmere. Kierckebye havde en god Iagttagelsesevne og er ikke kedelig at læse.¹⁾ — Når man imidlertid nu kan rejse Indvendinger af forskellig Art mod Kierckebyes Afhandlinger, må man ikke derover glemme, at det var en gammel, næsten blind Mand, der sad i Store Anst og skrev sine Arbejder — fjernt fra Arkiver og Biblioteker, uden Forbilleder og uden Nutidens Hjælpemidler. Kierckebye må sikkert have været en intelligent Mand med stærke historiske Interesser, siden han straks meldte sig ind i det jyske Selskab for Historie og Topografi, da det i 1866 stiftedes, og eftersom han omgående var i Stand til at møde med to Bidrag til Selskabets første Publikation. Hans Produktionslyst holdt sig til han nåede de 80 År. — I sin Samtid havde han ikke ret mange Kolleger indenfor Folkeskolen, der hvert År kunde levere Arbejder til Jydskesamlinger — og havde han levet i Nutiden, vilde han sikkert have været en af vor Lærerstands bedste Bidragydere til vore historiske Amtsårbøger. Han er i Virkeligheden en af Pionererne indenfor den nu heldigvis store Stab af Folkeskolelærere, der på så smuk en Måde gennem deres lokalhistoriske Forsk-

¹⁾ Jeppe Aakjær berømmer K.s Fortælle-talent (Af min Hjemstavns Saga 1919, 577—79).

ning meddeler os Oplysninger om vort Folks Historie.

Det er med fuld Ret, *Hans Olrik* i sin Fremstilling af Folkeskolelærernes Indsats i dansk Historieforskning nævner Lærer Jens Kierckebye.¹⁾

Da lærer Kierckebye åbenbart har været en ikke helt almindelig personlighed, har vi bedt også andre, som vidstes at sidde inde med oplysninger, at fortælle noget om ham. Man vil se, at de følgende bidrag af lærer Hansen Pedersen i Lunde (født i Sædding) og lærer J. K. Nielsen i Grindsted, er meget betydningsfulde til karakterisering af manden, om man end må huske, at rethaveriet og hvad deraf fulgte var langt almindeligere i gamle dage end det er nu. *Red.*

Lærer Kierckebye i Sæding. Af Lærer N. P. Hansen Pedersen.

Kierckebye var den første fastansatte Kirkesanger og Skolelærer i Sæding Sogn. Lærerbolig og Skole blev først opført Sommeren 1834. Hermed forholder det sig saaledes, at Legatstifteren Michael Pedersen Kierkegaard (Fader til P. Chr. og Søren Kierkegaard) paa sin Fødegaards Grund havde ladet opføre et Hus til Alderdomshjem for 3 ugifte Søskende med den Bestemmelse, at Huset efter den længst levendes Død skulde tilfalde Sognet. Det var „æ røe Hus“, som det kaldtes, fordi det var opført af brændte Mursten, mens de andre Bygninger deromkring havde graa Lermure. Da den sidste af de tre var død i Februar 1834, blev det røde Hus nedbrudt og flyttet til et centralt beliggende Sted i Sognet paa en Parcel, der var

¹⁾ Lærerne og Samfundet I (1913), 115.

ning meddeler os Oplysninger om vort Folks Historie.

Det er med fuld Ret, *Hans Olrik* i sin Fremstilling af Folkeskolelærernes Indsats i dansk Historieforskning nævner Lærer Jens Kierckebye.¹⁾

Da lærer Kierckebye åbenbart har været en ikke helt almindelig personlighed, har vi bedt også andre, som vidstes at sidde inde med oplysninger, at fortælle noget om ham. Man vil se, at de følgende bidrag af lærer Hansen Pedersen i Lunde (født i Sædding) og lærer J. K. Nielsen i Grindsted, er meget betydningsfulde til karakterisering af manden, om man end må huske, at rethaveriet og hvad deraf fulgte var langt almindeligere i gamle dage end det er nu. *Red.*

Lærer Kierckebye i Sædding. Af Lærer N. P. Hansen Pedersen.

Kierckebye var den første fastansatte Kirkesanger og Skolelærer i Sædding Sogn. Lærerbolig og Skole blev først opført Sommeren 1834. Hermed forholder det sig saaledes, at Legatstifteren Michael Pedersen Kierkegaard (Fader til P. Chr. og Søren Kierkegaard) paa sin Fødegaards Grund havde ladet opføre et Hus til Alderdomshjem for 3 ugifte Søskende med den Bestemmelse, at Huset efter den længst levendes Død skulde tilfalde Sognet. Det var „æ røe Hus“, som det kaldtes, fordi det var opført af brændte Mursten, mens de andre Bygninger deromkring havde graa Lermure. Da den sidste af de tre var død i Februar 1834, blev det røde Hus nedbrudt og flyttet til et centralt beliggende Sted i Sognet paa en Parcel, der var

¹⁾ Lærerne og Samfundet I (1913), 115.

købt til Skolelod. Før Kierckebye flyttede ind i den nye Skole, havde han været nogen Tid i Embedet, vist et Par Aar, i alt Fald længe nok til, at han var kommen i Konflikt med „Skolepatronen“ Jørgen Peder Kjærgaard. Paa Grund heraf solgte denne for 100 Rdl. et Stykke udmærket Jord af det, der var tiltænkt Skoleloddene, saa den lige kunde approberes af Skoleautoriteterne.

Om Forholdet mellem Jørgen Peder og Kierckebye fortælles betegnende, at da Degnen engang kom til J. P. om en Pløjebed, sagde denne: „Nej, de gøer a et; men skuld' De træf aa blyw forflyt, vil a køer en Las Flytgwos for Dem“. Da Kierckebye blev kaldet til Grindsted, mindedes han Jørgen Peders Ord og kom til ham om at køre med hans Møbler og Sager og fik Svaret: „Ja, de haar a lovet, og a gøer et grow gjaen.“ Det var jo en tydelig Tilkendegivelse af, at han ønskede ham bort og gerne var med til at føre ham langt væk.

Nu er Spørgsmaalet: Hvad var Grunden til denne Strid, og hvem af de to bar Hovedskyld derfor? Det har næppe været noget vedrørende Undervisning eller Disciplin i Skolen, der var dem imellem. Jørgen Peders egne Børn havde endnu ikke naaet skolepligtig Alder, og jeg kan ikke tro andet, end at Kierckebyes Undervisning betød et Fremskridt fra den, man før havde ved Omgangslærere. Snarere har det været økonomiske Spørgsmaal, der har ført til Sammenstød mellem dem. Muligvis har „Skolepatronen“ fundet, at Degnen stillede for store Fordringer.¹⁾ Deraf

¹⁾ Forklaringen på striden kommer måske i næste stykke, hvor lærer J. K. Nielsen fortæller om Kierckebyes kamp for at få „småredselen“ bestemt og fastslået. K. synes at have været ordensmand, tillige noget rethaverisk, og så kunde en sådan konflikt grumme let komme. især dengang. Red.

fremgaaet Konflikt er ikke ukendt andre Steder fra, men her ved man intet bestemt. En Forklaring kan maaske findes i, at Jørgen P. Kjærgaard, der var en klog, men meget særpræget Mand, havde svært ved at komme paa god Fod med dem, han først var kommet paa Kant med, og dem, han ikke kunde lide, vilde han drille, og det havde han Evne til. Paa den anden Side var han sine Venners Ven, hvad vi i mit Barndomshjem har rig Erfaring for. Da Fader 1842 fulgte Kierckebye i Embedet, var J. P. Kjærgaard endnu „Skolepatron“ og vedblev i flere Aar; men fra nu af blev Forholdet til Degnen helt anderledes. Fader har nok haft Gavn af den tidligere Strid med Læreren. Om J. P.s Vennesind vidner det, at han 1881, da Fader havde været 39 Aar i Embedet, fik hele Sognet til at holde en for os uforglemmelig Fest for ham. I sin Tale sagde J. P., at han næppe kunde vente at leve et Aar endnu til et 40 Aars Jubilæum, og denne Fest vilde han gøre alt for at opleve. — Kort før sin Død udtalte han: „Det var saa møj slem, a skuld' kom te aa sæl de Jord fræ æ Skoellod; men den anden (Kierckebye) var saa møj en sølle Skidt.“ Sammenholdes dette med det foregaaende, ser man, at hos J. P. var det enten „Skidt eller Kanel“. Om Kierckebye i sin Tid gav J. P. raat for usødet vides ikke, men der var saa vist Skyld paa begge Sider. Sædingboerne gik for 80—90 Aar siden for at være et vanskeligt Folk, der fortrængte baade deres Lærer, Præst og Herredsfoged i faa Aar. Dette har jeg i min Ungdom ofte hørt udtale og faaet det Indtryk, at Folk mente, de ikke fortjente bedre; især de to sidste var umulige. Herredsfogden tabte en Proces mod Chr. Kjærgaard, Jørgen Peders Broder. Der gaar endnu i Sæding Sagn om, hvor kraftig Chr. Kjærgaard drillede sin Kontrapart.

Jeg har aldrig hørt Fader udtale sig om Skolens Tilstand, da han overtog den, eller om Kierckebye personlig; maaske de aldrig har set hinanden. Jeg har ret nøje kendt adskillige, der har gaaet i Skole til K., men mindes ikke, at nogen af dem har omtalt ham. Han har vist brugt „indbyrdes Undervisning“, da Tabellerne endnu fandtes i Skolen i min Barndom, og Fader brugte ikke den Metode.

Degnen Jens Kierckebye i Grindsted og hans Proces om Smaaredselen.

Af Lærer *J. K. Nielsen*, Grindsted.

Det var Kierckebyes Stolthed, at hans Fædre var Selvejrbønder, der ikke kendte til Hoveri eller andet Pligtarbejde, men raadede over deres egen Person og Jord. Fra dem havde han arvet Driften til Selvstændighed og Hævdelsen af egen Ret, hvilke Egenheder skaber udfoldede sig i al Fald i den Tid, han var Lærer i Grindsted.

Forældrene ejede en lille Gaard i Bøvl, Sønder Omme Sogn, og her blev K. født 1798. Døbenavnet var Jens Jensen, men Kendingsnavnet blev Kierckebye. Han maa vel have ment, at det gav større Ansæelse, at Navnet fik et fremmed Udseende. Allerede som sekstenaarig var han Lærer, formodentlig i en Omgangsskole i S. Omme. Det har ikke kunnet oplyses, hvor han forberedte sig til Lærergerningen. Som Lærer og Kirkesanger blev han først ansat i Vonge, Nykirke Sogn, Vejle Amt, og siden i samme Stilling i Sæding, Ringkøbing Amt, hvorfra han i 1842 flyttede til Grindsted, der paa den Tid var et meget fat-

Jeg har aldrig hørt Fader udtale sig om Skolens Tilstand, da han overtog den, eller om Kierckebye personlig; maaske de aldrig har set hinanden. Jeg har ret nøje kendt adskillige, der har gaaet i Skole til K., men mindes ikke, at nogen af dem har omtalt ham. Han har vist brugt „indbyrdes Undervisning“, da Tabellerne endnu fandtes i Skolen i min Barndom, og Fader brugte ikke den Metode.

Degnen Jens Kierckebye i Grindsted og hans Proces om Smaaredselen.

Af Lærer *J. K. Nielsen*, Grindsted.

Det var Kierckebyes Stolthed, at hans Fædre var Selvejrbønder, der ikke kendte til Hoveri eller andet Pligtarbejde, men raadede over deres egen Person og Jord. Fra dem havde han arvet Driften til Selvstændighed og Hævdelsen af egen Ret, hvilke Egenheder skabte sig i al Fald i den Tid, han var Lærer i Grindsted.

Forældrene ejede en lille Gaard i Bøvl, Sønder Omme Sogn, og her blev K. født 1798. Døbenavnet var Jens Jensen, men Kendingsnavnet blev Kierckebye. Han maa vel have ment, at det gav større Ansæelse, at Navnet fik et fremmed Udseende. Allerede som sekstenaarig var han Lærer, formodentlig i en Omgangsskole i S. Omme. Det har ikke kunnet oplyses, hvor han forberedte sig til Lærergerningen. Som Lærer og Kirkesanger blev han først ansat i Vonge, Nykirke Sogn, Vejle Amt, og siden i samme Stilling i Sæding, Ringkøbing Amt, hvorfra han i 1842 flyttede til Grindsted, der paa den Tid var et meget fat-

tigt Hedesogn med godt 550 Mennesker. I Vestsog-
net holdtes Omgangsskole.

Som Kirkesanger fik K. en Del at gøre med Pastor Schmidt (Præst i Grindsted 25. Oktbr. 1840 til 21. August 1850), efter Folks Sigende „en lille geskøjten Kaal“. Præsten var Søn af en Militærperson, hvilket vel nok har præget hans Udvikling, men dette frem-
hævede netop hans Stilling blandt Befolkningen. En Præst i Grindsted var i de Dage en mægtig Mand, som alle bøjede sig for. Man henvendte sig til ham i Stridigheder, og blev Drikkeriet for fremtrædende en Søndag Eftermiddag paa Kroen, ryddede han Skænkestuen, og ingen knyede. Der var dog Folk, der ikke i alt rettede sig efter Præsten. I 1848 op-
fordrede han kraftigt de unge Mænd til at melde sig som frivillige, men Per Stoffersen i Eg hævdede: „Min Søn skal ikke med,“ hvorefter ingen meldte sig. Man fortalte ogsaa (40 Aar efter), at Præsten meldte en ung Mand fra Grene, der efter hans Mening ikke burde sidde hjemme. Han blev da indkaldt, men kom snart tilbage, da han var svagelig og ubrugelig til Krigstjeneste.

Subordinationen smagte ikke K., og længe varede det ikke, før han var i Strid med Præsten. Der stod K. en Søndag og kunde ikke faa den store Nøgle i Kirkedørens Laas. Saa kom Præsten, og han opdagede snart, at der var stoppet nogle Papirstumper i det store Hul i Nøglen. Det havde naturligvis Deg-
nens Dreng besørget, og da Gudstjenesten var forbi, tog Præsten Nøglen med hjem. K. protesterede: „Kir-
kenøglen skal bero hos Degnen“; men det hjalp ikke. Nogle Dage efter havde K. Ærinde i Præstegaarden, og da han fjernede sig, tog han Nøglen med. Den hængte paa en Knag i Forstuen. — Lidt efter kom Præsten i Tanker om Nøglen, og han ud.

Jo, Nøglen var borte. I en Fart kom han efter Degnen, der dog ikke hørte hans Raab. Ved det sydvestre Hjørne af den daværende Kirkegaard indhentede han ham, og da Degnen ikke godvillig vilde afgive Nøglen, gik det over til Haandgribeligheder, der endte med, at Præsten tilvendte sig Stridens Genstand. Sogneforstanderskabet, for hvilket Præsten var Formand, holdt Møde i Grindsted Skolestue, og da det en Dag samledes der, hænger Kierckebyes Studetøj paa et stort Søm derinde. Dette fandt Pastor Schmidt krænkende for Forsamlingens Værdighed og foreslog, at K. skulde give en Undskyldning. Bønderne tog Sagen med Ro og sagde ikke noget. Præsten maa have opfattet dette som Tilslutning og bad Per Stoffersen om at gaa ud for at anmode Degnen om at gøre en Undskyldning. Per Stoffersen bad imidlertid bare K. om at komme ind, Præsten vilde tale med ham. K. kommer ind og ser sig uforstaaende om. „Naa,“ raaber Præsten, „vil han bekvemme sig.“ „Hvad skal jeg bekvemme mig til,“ svarer K. Saa fik han Sagen refereret med Eftertryk, men saa viste det sig, at Kierckebye ikke vilde bekvemme sig. Sogneforstanderskabet (Præsten) idømte ham da en Bøde paa 2 Rigsdaler, som K. nægtede at betale, hvorover Præsten klagede til højere vedkommende, men fik til Svar, at Forstanderskabet ikke kunde idømme nogen Bøde. — K. var vist ikke i Besiddelse af videre god Sangstemme og maatte derfor, formentlig paa Præstens Forlangende, antage Vinterlærer Laust Jensen, en Gaardmandssøn fra Utoft, som Medhjælper ved Kirkesangen. Derved fik denne ofte Ærinde i Præstegaarden, saaledes en Morgen, da Degnen havde ladet Børnene gaa hjem fra Skole. Præsten var opbragt over dette, da der ikke var tilgaaet ham nogen Melding om Grunden. Laust Jen-

sen blev derfor anmodet om at bringe et Brev til K. og faa Svar tilbage. Indholdet af Præstens Brev saa Laust Jensen ikke. Derimod har han siden meddelt Degnens Svar: „Præstens Papir kom mig meget vel til Pas. Jeg var nemlig lige i Øjeblikket i Færd med at laxere. Jeg har nemlig i Dag en meget ubehagelig Diarrhoe og har af den Grund maattet lade Børnene gaa hjem.“

Der er Grund til at tro, at 'slige Sammenstød var medvirkende til, at K. oftere maatte af Sted med Embedsbreve for Præsten til Omegnens Præstegaarde, f. Eks. til Vorbasse, hvortil der er omkring ved to Mil. Meddelelsen heraf spurgte i sin Tid Laust Jensen, hvorfor K. ikke lod sin Søn eller et andet yngre Menneske besørge saadanne Brevskaber. „Nej,“ svarede Laust Jensen, „Præsten holdt for, at Brevene maatte besørges af Degnen personlig, for at han kunde have Garanti for, at Brevene blev afleverede paa rigtigt Sted. Heden sønden Utoft grænsede ud til Grindsted-Hejnsvigvejen, og Laust Jensen fortalte, at han flere Gange har set K. sidde og hvile sig ved Rishøj Bro, naar han kom tilbage fra den lange Spadseretur til Vorbasse. K. maa da have været ved de Halvhundrede.

Der findes en Kancelliskrivelse af 28. Maj 1839 om Embedsbrevets Besørgelse, men den synes særlig at skulle henlede Opmærksomheden paa, at Lærerne ikke benytter Skoletiden til Brevenes Besørgelse, og fastslaar, at naar de omtalte Skrivelser besørges ved Bud, skal Degnen betale Budet. Endelig ophæves Degnens Forpligtelse til at besørge Breve for Præsterne fra 1. April 1851, og der føjes ædelmodig til, „uden Fradrag i Skolelærerembedernes Indtægter.“

Fr. Øhlenschlæger meddeler, at da han en Dag som lille Dreng sad i Skolen, kom Præsten ind og bebrej-

dede Kierckebye, at han holdt Børnene i Skolen over Tiden. K. har ikke villet indrømme dette eller ment, at den Sag bestemte han selv. De var meget uenige, og til sidst „fik de i hinanden“, hvorover Frederik og andre Smaabørn gav sig til at skraale højt.

Samme Fr. Øhlenschlæger stod som Avertissementspost i en Løbegrav foran Dybbøl i 1864, og Granaterne slog ned tæt ved ham. Han faldt plat ned, „og Sten og Jord og Smadder og Skidt“ næsten begravede ham. „Det skulde have været nu, saa havde a rendt derfra.“ Men efter lidt Betænkning tilføjer han: „Nej, a havde vist ikke rendt alligevel. Det var „æ gammel Dæjn“ (Kierckebye), der havde sat det i os, at det var værd at gaa noget igennem for sine Kammerater og for dem derhjemme.“

Da der 1850 kommer en ny Præst til Grindsted, indtraadte et bedre Forhold mellem Præst og Degn. Følgende lille Tildragelse kunde endog tyde paa, at K. paany havde overtaget Kirkesangen. Jens Hinnum var en Søndag kommen til Grindsted Kirke, rygende paa sin Tobakspibe lige til Døren. Nu maa han have stukket Piben i sin Frakkes Baglomme paa en skødesløs Maade, thi Ilden forplantede sig over i Tøjet, saa da Pastor Blach havde staaet lidt paa Prædikestolen, steg der en blaa Røg op bag ved Jes. Præsten standsede da sin Tale, og han vendte sig til Degnen: „Kierckebye, der er Ild i en Mand, kan De ikke faa ham ud.“ Man skulde synes, at Jes' Naboer kunde have gjort ham opmærksom paa Ildløsen, men saadan er Jyder ikke. De blander sik nødig i, hvad der ikke strengt taget angaar dem. Kierckebye, der var meget nærsynet, maatte da nedover Kirkegulvet, kigende over til Mandssiden. „Saa“, udbød Præsten, „nu er De lige ud for ham.“ Da Jes blev opmærks-

som paa, at det var ham, der var Ild i, gik han naturligvis straks ud og fik den slukket.

I sine sammenstød med præsten har Kierckebye efter al sandsynlighed nærmest haft den jævne befolkning på sin side. Anderledes gik det, da han begyndte sin kamp for at få den tilfældige og tildels frivillige småredsel, brød, flæsk, æg, mælk m. m., bestemt og fastlagt som en del af lærerlønnen.

Egentlig var det kun *mælken*, det var galt med; efter K.s opfattelse skulde han have middagsmælken af hver ejendom en gang om året. I en redegørelse til provsten for småredselen (1851) siger han udtrykkelig, at af rug, smør og æg får han endog rigelig, men ang. mælk „får jeg ikkun hos de færreste min rettighed.“ Belært af en retssag om småredsel fra nabosognet Grene havde han lige fra han kom til Grindsted 1842 ført bog over, hvad hver enkelt lodsejer plejede at give, og da nu (1851) flere beboere, måske irriterede over påmindelser fra K.'s side, rentud nægter at levere mælk, beslutter han at gå angrebsvis til værks. I den anledning udfærdiger han en restanceliste, hvor han har beregnet mælkeafgiften til en værdi af 2 sk. pr. skp. h. k. årlig. Dette fandt pastor Blach rimeligt, og med hans erklæring opnåede K. også amtets approbation. Nu har han sagen „for skar“, som det hedder på jydsk. De pågældende gik også ind på at betale efter restancelisten, dog med undtagelse af gårdejer Chr. Gydesen i Nollund. Og hos ham blev der så 24. Febr. 1853 gjort udlæg for de 63 sk., som hans skyld beløb sig til, og det udpanstede, en mortar og to lysestager, blev ved en auktion i Grene afhændet for 2 Rd. 1 mark og 10 sk. og Kierckebye fik sine 63 skilling. Da Chr. Gydesen ikke vilde finde sig i denne „omgangsmåde“, anlagde han

sag efter at forlig forgæves var forsøgt. Kierckebye fik, efter ansøgning, fri proces, idet han gjorde gældende, at han førte sagen på embedets vegne. K.'s sagfører forlangte vidner indkaldt for at få spørgsmålet belyst: Om Chr. Gydesen før har leveret mælk til læreren, om også hans formænd har (og hvor meget), hvor mælken ude i Nollund har været samlet sammen (og lavet til ost) og endelig, hvormegen mælk en ko kan antages at give ved midsommertid, når den har kælvet efter jul. Angående sidste spørgsmål synes vidnerne at være enige om 3 kander (12 Pd.), og at prisen paa sød mælk er $2\frac{2}{5}$ sk. pr. pot. På de andre blev der naturligvis svaret noget forbeholdent (som i alle slige tilfælde), men det kunde dog ikke skjules, at der var ydet mælk af Chr. Gydesens gård som af de andre, også i hans tid, ja, at degnemælken fra Nollund endog tidligere havde været samlet og gjort i ost i Chr. Gydesens gård. Og dommen (28. Febr. 1854) kom da til at lyde på, at skønt man ikke kunde anerkende Kierckebyes udregning af restancerne efter hartkorn, så måtte han dog både ifølge vidnernes udsagn og ifølge hans opgivelse — i embedsbogen og til provsten — af mælkeydelse som en del af lønnen, anses at have ret til mælken; og efter de indkomne oplysninger om mælkeprisen, skønner retten heller ikke, at den fordrede erstatning er ubillig. „Thi kendes for ret: Indstævnte lærer Kierckebye bør for citantens tiltale i denne sag fri at være.“ Sagens omkostninger ophæves.

Her fik altså Kierckebye sin krig igennem. Det er vel sandsynligt, at når han også i sit forrige kald, Sæding, var i konflikt ialfald med en enkelt mand i sognet, at der da har ligget lignende årsager bag som i Grindsted.

Smaafiskeriet i gamle Dage.

Af pens. Lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev.

Benævnelsen Erhvervsfiskeri giver fyldestgørende Oplysning om, hvad der forstaaes dermed, og det samme gælder ogsaa for Sportsfiskeri; men foruden disse to Arter af Fiskeri, er der en tredje, som man kan kalde Smaafiskeri eller Lejlighedsfiskeri, og som egentlig ligger midt imellem de to nævnte. Smaafiskeriet drives nemlig af Mennesker, der har et andet Hovederhverv, men som til visse Tider eller naar Lejlighed gives fisker saa meget, at det bliver at betragte som en virkelig Indtægtskilde, som man i forrige Tider fandt at være uundværlig.

Saadant Fiskeri drives vel nok noget endnu, men det spiller aldeles ikke den Rolle som tidligere. Visse Grene af dette Fiskeri er saa godt som ganske ophørt og dermed overgaaet til Historien, hvilket er Tilfældet med Havfiskeriet fra den aabne Vesterhavskyst ud for Ribe Amt.

I Ribe Amt er Smaafiskeriet sikkert drevet i større Udstrækning end de fleste andre Steder, fordi der her har været særlige Forhold, der gjorde sig gældende. Smaafiskeriet har de fleste Steder været Ferskvandsfiskeri i Søer, Aaer, Bække, Mergelgrave og Mosehuller; men i Ribe Amt har der ogsaa været drevet Lejlighedsfiskeri i Havet, og det endda i ret betydelig Omfang, ikke alene i selve Vesterhavet, men ogsaa i Bugterne ved Hjerting og indenfor Fanø. I Havet er der særlig fanget Aal og Flynder; til Flynderslægten hører Rødspætter, Skrubber, Slethvarrer,

Pighvarrer og Isinger. Pighvarrer kaldes i daglig Tale Trindbotter, Skrubber kaldes Botter, Isinger kaldes Bakskulde, og i Reglen benævnes alle disse Fladfisk som Skulde. Med Undtagelse af Pighvar kan de alle fanges inde i Bugterne, der mest bestaar af lavvandede Vader, eller som de her kaldes Vesper, der er adskilte ved Smaadyb, de saakaldte Loer. Vesperne er omtrent tørre ved Lavvande i Ebbetiden, men overskylles ved Højvande. Fiskene svømmer omkring i Loerne og foretager Strejftog op paa Vesperne ved Højvande, hvor de faar en stor Del af deres Føde, da der her findes uhyre Mængder af Sandorme; men naar Ebbetiden begynder, drager de atter tilbage til Loerne.

De Ferskvandsfisk, der er blevet mest efterstræbt, og som har haft størst Betydning er Aal, Laks og Ørred, men der er ogsaa fanget mange Gedder, Aborrer, Skaller, Helt og Ferskvandsflyndere. Foruden de nævnte findes der ogsaa visse Fiskearter, som ikke har været Genstand for egentlig Fiskeri, til disse hører Negenøje, Hork, Grundling og Ferskvandskvabben.

Smaafiskeriet i Havet.

Da Fiskeriet ved Nymindegab nærmest maa betragtes som Erhvervsfiskeri, falder det uden for Rammerne af denne Afhandling, og det forbigaas derfor her, saa meget mere som Torben Klitting har skrevet saa udførligt derom. Derimod har Fiskeriet Syd for Nymindegab haft Karakteren af Lejlighedsfiskeri, og derfor medtages det her. Om Kystfiskeriet fra Nymindegab til Skallingen har den gamle Fisker, Strandfoged Chr. Harborg i Grærup fortalt følgende:

Nu er det omkring ved 30 Aar siden, at Havfiskeriet her fra Kysten ophørte, og Aarsagen dertil mener vi at maatte finde i Englændernes Trawlfiskeri, idet

hele Flaaden laa og trawlede lige her udenfor, ja, vi tror, at de ligefrem jagede Fiskene bort fra Kysten. Vi mente i forrige Aarhundrede, at uden dette Kystfiskeri var det umuligt for os at eksistere, men nu har Landbruget udviklet sig saaledes, at det alligevel gaar uden dette gamle Bierhverv.

Omkring ved 1. April gjordes Baade og Redskaber klar, saa Fiskeriet kunde begynde, saa snart Fiskene kom saa nær til Land, at vi kunde naa dem med vore aabne Baade, og saa blev Foraarsfiskeriet ved indtil Midsommertide. De unge Karle og Piger, der havde været medvirkende ved Fiskeriet, rejste da til Folkemarkedet i Ribe og tog Plads i Sønderjylland indtil Mikkelsdag, thi da begyndte Efteraarsfiskeriet, som efter Vejrforholdene undertiden kunde vedvare lige til Jul.

Fiskerbaadene var enten de saakaldte „Hwongjever“ eller indstrandede engelske Skibsjoller. De første, der i Kølen havde en Længde af ca. 8 Alen og med stærkt skraanet Stævn, var bygget her paa Kysten og havde en Besætning af 6 a 7 Mand. En kendt Baadebygger var en Mand i Henne, der kaldtes Niels Røgter. De sidste, Skibsjollerne, var klinkbyggede og kun ca. 6 Alen lange, med 4 Mandes Besætning. Da de var lettere at haandtere end Hwongjeverne, blev de efterhaanden meget brugt, fordi Baadene maatte trækkes op efter hver Tur; de blev løftet op paa Ruller, som gik paa Brædder, og skubbet saa langt op paa Strandbredden, at Bølgerne ikke kunde naa dem ved almindelig Vandstand. Blæste det senere op, saa der kunde befrygtes høj Vandstand, fik Fiskerne travlt med at komme ned til Stranden for at bjerge Baadene højere op, da det ellers kunde ske, at de blev sønderslaaede. Baadene førte Storsejl, Fok og Klyver paa løs Klyverbom. Hwongjeverne var som-

me Tider forsynet med Topsejl. Naar undtages en Smule Dæk, der kaldtes Plint, i Forstavnen til Ankeret og en Ubetydelighed i Agterstavnen, var alle Baade aabne. Hver Baad medførte fra 12—24 Bakker, hvorpaa Fiskelinen havde sin Plads; med omtrent 1 Alens Mellemrum var Linen forsynet med Streng, Tavser, hvor Krogene var fastgjorte. Hver Streng var 10 a 12 Tommer lang. I Grærup brugtes 400 Kroge paa en Bakke, men i Oksby 600. Saadan en Fiskeline var altsaa 400 til 600 Alen lang, og naar alle Liner blev bundet sammen, kunde den altsaa strække sig over en Milsvej.

Omkring ved 1860 var der et Par Baadelag med Boder ved Henne, i Børsrose 4 Baade, i Grærup 3, i Vejers 10 a 12 og i Oksby mellem 10 og 20. I Grærup havde Bymændene Baadene i Fællesskab, i Vejers og Oksby sluttede man sig sammen i Baadelav. Visse Baadelav i Vejers havde foruden de faste Folk 2 a 3 Karle og Piger som Medhjælpere; disse boede i Fisketiden i Barakker eller Knæhuse paa lignende Vis som ved Nymindegab, 2 a 3 Karle og Piger i hvert Hus. Hver Karl havde sin Esepige. Esen, der sædvanligvis bestod af Sandorme, kunde ikke faas paa Vestersiden;¹⁾ derimod var der Orme nok i Ho Bugt. Hertil vandrede Grøvterne ved Lavvande. En Greb med lange og brede Flæner brugtes ved Grøvtingen, og Ormene samledes saa i Spande. Over Kallesmæsk var der flere Gangstier, der alle havde Retning efter Ho; thi baade fra Vejers, Grærup og Børsrose hentede man Orme i Ho, hvor der var flere Koner og Piger, der tjente en god Skilling ved at sælge Orme. Prisen var i de senere Aar 66 Øre for en Spandfuld,

¹⁾ Syd for Blaa vandshuk kunde der dog indtil 1850 graves Orm, men saa forandredes Forholdene paa Stranden saa meget, at Grøvtingen ikke kunde betale sig.

der kunde slaa til til to Bakker. En rask Esepige kunde nok ese en Bakke i en Time. I Henne havde man for langt til Ho, og derfor esedes Krogene med forskellig Slags Es, ofte Sild. Da man i Klitbyerne holdt mange Faar, brugtes Faarelever som Mading i Slagtetiden. Sent paa Efteraaret kunde det somme Tider nok knibe med at faa tilstrækkelig Ormemading; men saa satte man Garn ud i den store Lo mellem anden og tredie Revle for at fange Marsvin. Indmaden brugtes saa som Mading. Tarmene saltedes og brugtes senere, og endelig kogtes der Tran af Spækket.

Naar det blev Havvejr, samledes Baadlavet paa Stranden. Baaden gjordes klar, Redskaberne blev anbragt paa Plads, og saa løftedes Baaden op paa Rullerne og skubbedes ud i Vandet. Fiskerne havde lange Søstøvler paa, der naaede helt op til Skrævet, saa de kunde føre Baaden helt ud i Loen; de sprang saa om Bord og tog fat paa Aarerne, indtil den første Revle var passeret; derpaa hejstes Sejlene, hvis Vejret tillod det. I gunstigste Tilfælde kunde de begynde at sætte Krogene, naar de var kommen udenfor den yderste Revle, som man kaldte Hammerbanken, og hvor der med østlig Vind kun var en Favn Vand, hvorimod der i Loen mellem 2. og 3. Revle var 3 a 4 Favne Vand. Ud for Grærup ligger den yderste Revle omkring ved 300 Meter fra Strandbredden. Fra Hammerbanken roedes udefter, idet Linen kastedes ud, og i Reglen naaede man ud i 5 til 7 Favne Vand; kun sjældent naaede man saa langt ud, at Landet ikke kunde øjnes; i saa Tilfælde var Blaabjerg det første, der kunde tages som Landkending. Efter en kort Ventetid, hvori man fik noget medbragt Mad og en Dram, toges der fat paa at drage Linen ind. Roerne fik fat paa Aarerne, en Mand halede Linen

ind til Baaden, en anden tog Fiskene af Krogene og ordnede Linen paa Bakken. Den Mand, der halede i Linen, førte Kommandoen; snart skulde der roes kraftigere, snart svagere, undertiden bakkedes enten ved den ene Side eller ved den anden, alt eftersom Linen af Strømmen førtes langs eller tværs af Baaden. Naar alle Bakker var halet ind, sattes der Sejl til, indtil man naaede Revlerne, da blev Sejlene bjerget, og Aarerne blev anbragt i Aaregafterne, og nu kom det an paa, om man lykkelig og vel kunde klare de Braadsøer, der i noget uroligt Vejr altid sydede paa Revlerne. Her kom det ikke alene an paa Føreren, men ogsaa paa Roerne, om de var snarraadige til at efterkomme det mindste Vink fra Føreren, men ogsaa, om de i saa Tilfælde kunde bjerge deres Aare, hvilket i modsat Fald kunde bevirke en Kæntring og derved afstedkomme en Ulykke. Større Ulykker var dog ret sjældne. Hovedbestanden af Fisken var Kulser, der kaldtes Hvilling, dernæst Torsk, Rødspætter, Rokler, Kvaaler og Knurhaner, der kaldtes Søkokke, fordi de, naar de droges op af Vandet, kunde frembringe en Lyd, der mindede om en Hanes Galen. Hen paa Sommeren toges ogsaa nogle Hajer; men naar de viste sig, var det Tegn paa, at Fiskeriet snart vilde ophøre. Til en god Fangst regnede man 40 Snese Hvilling og 50 Torsk, men der kunde ogsaa nok fiskes indtil 70 Snese Hvilling; de andre Fiskearter taltes der ikke om. I den bedste Fisketid havde man Løbere til at rende rundt i de nærmeste Sogne med Besked om, at nu var der Fisk at faa til Købs ved Kysten. Disse Løbere naaede baade 3 og 4 Mil ind i Landet, og derefter kom Bønderne og fik et Læs Fisk med hjem. Prisen var ikke overvældende; man fik en Snese Hvilling for 1 Kr. og en stor Torsk for 50 Øre, for mindre Torsk var Prisen 1 Kr. for 3

Stykker . Bønderne havde saa godt som altid en Sigtekage og en Flaske Brændevin med til Lidkøbet, som Fiskerne kvitterede med en ekstra Børfuld Fisk.¹⁾

En stor Del af Fiskene tilberedtes i Hjemmet, saa der altid var rigelig til Husholdningen, men naar der fiskedes meget, blev en Del solgt til Opkøbere, der saltede og tørrede dem, hvorefter de bandtes sammen i Knipper og kørtes til Markederne i Varde og Ribe, ja helt til Tønder. Fanøfisk havde et godt Navn paa sig, og derfor hændte det en Gang imellem, at Fiskehandlerne fra Kysten ved Markederne fik fat paa en Fanøpige, der kom til at staa for Handelen, og paa den Maade gik Fisken fra Haanden som Fanøfisk.

Det egentlige Havfiskeri er ophørt, men endnu drives et Fiskeri ved Midsommertide. Da drages der Vod mellem Havstokken og den inderste Revle. Naar der ved Østenvind er Lavvande, bruger man et 20 a 25 Favne langt Vod, som trækkes af to Mænd inde paa Strandbredden. Den yderste Ende bindes bag efter en Vogn, som trækkes af en Hest ude paa Revlen, hvor der som oftest er omkring ved 1 Meter Vand. Her ude er ogsaa to Mand, hvoraf den ene styrer Hesten, og den anden har Tilsyn med Voddet. Det er ikke altid, at man fører Vognen over paa Revlen, men saa bindes Rebet i Hestens Svingel, og Kusken tager Plads som Rytter paa Hesten. Derefter føres den yderste Ende i en Bue mod Land, og Voddet trækkes op. Et godt Dræt kan nok give en Kasse Fisk, men i Reglen er Fangsten mindre. Fangsten bestaar af mindre Pighvar, nogle Rokler og Rødspætter, samt enkelte Laks og Ørreder. Laks og Ørre-

¹⁾ Fiskerne har ikke været nøjeregnende med en Fisk eller to. Somme Steder gik der 22 a 23 paa en Snes. Man maatte være paa den sikre Side, for at man ikke efter Døden skulde staa og tælle om.

red sælges, men ellers er dette Fiskeri kun til Hjemmebrug. Det hænder, at Vandet stiger saa hastigt, at de Mænd, der befinder sig ude paa Revlen, kan have Vanskeligheder ved at komme i Land.

Det var Chr. Harborgs Beretning.

Hvad der gælder for Havfiskeriet Syd for Nymindegab, gælder ogsaa i sine Hovedtræk for Fanø, hvor der indtil 1875 dreves Havfiskeri fra den aabne Vestkyst med smaa aabne Baade. Beboerne af „Byen“ og Rindby i Nordby Sogn har i lange Tider haft Landbrug til Hovederhverv, men hvert Foraar og Efteraar tog de paa Havet for at faa den nødvendige Forsyning af Fisk til Husholdningen; der er nemlig spist en Mængde Fisk paa Fanø. Disse Gaardmænd drev Fiskeriet med 4 Baade, 7 Mand om hver Baad. Deres 4 sidste Baade kaldtes Flasken, Posen, Pøjses og Vrøvl. I Regelen gik de ud om Aftenen og kom tilbage i Morgenstunden. Strandfogeden, hvis Gaard laa i Læ af en af de højeste Klitter, havde den Bestilling at gaa op paa Klittens Top ved den Tid, Fiskerbaadene kunde ventes, og se efter, om der var nogen af Baadene for indgaaende. I saa Tilfælde anbragte han en Kurv paa en af de fire Pæle, der var opsat paa Klittens Top, hver Baad havde sin Pæl, saa Baadelavet kunde se, hvilken Baad der var under Indsejling eller allerede var landet. Kurven var saa Signal for, at nu maatte en Vogn af Sted efter Fangsten og Bakkerne.

Da dette Fiskeri ophørte ved Rindby Strand, var det søgaaende Fiskeri med Dæksbaade fra Nordby Havn i stærk Udvikling, og herfra kunde den tilvante Fisk nok faas; men det at fiske selv var nu engang saadan i Blodet, at Folk i Rindby savnede det, og saa gav de sig til at anlægge Skuldegaarde paa Vesterne Øst for Øen, og dette farefri Fiskeri blev næ-

sten en Erstatning for Havfiskeriet, saa rigt var det. Her drev man ogsaa en ret udstrakt Aalestangning i de store Tangbevoksninger, der her findes paa store Strækninger med Klægbund. Til en Tid var her saa mange Aal, at en dreven Aalestanger paa en Ebbetid kunde faa saa mange Aal, at han næppe formaaede at bære dem hjem.

Det foran omtalte Vodfiskeri mellem Revlerne om Sommeren bruges ogsaa ved Vestkysten af Fanø.

Tatning.

At fange Fisk ved Tatning er en nem Haandtering, som kan udøves af alle, da baade Redskaber og Mading er let at faa fat paa. Det hele bestaar af en tynd Snor, en Silketraad eller Kinesertraad, der er trukken gennem nogle Sandorme og derefter rinket sammen og saa fastgjort til en Blyklump eller et Stykke Jern, som ved et tyndt Reb sænkes ned i Nærheden af Havbunden. Fiskene bider sig fast i Madingen og slipper ikke, selv om de drages op og svinges ind over Baadens Ræling. Paa denne Maade fanges Aal og Bakskulde, Aalekvabber, smaa Rødspætter og Mængder af Krabber; de sidste kastes straks ud igen, da de kun er til Besvær. Der kan undertiden tattes en Mængde Fisk, men oftest er det kun Smaafisk, de større slipper for det meste Taget, idet de trækkes op af Vandet. Tatning foregaar bedst paa stigende Vand; thi under Ebbestrøm farer Fiskene ikke saa livligt omkring og bider ikke saa villigt.

Aalegaarde og Laksegaarde.

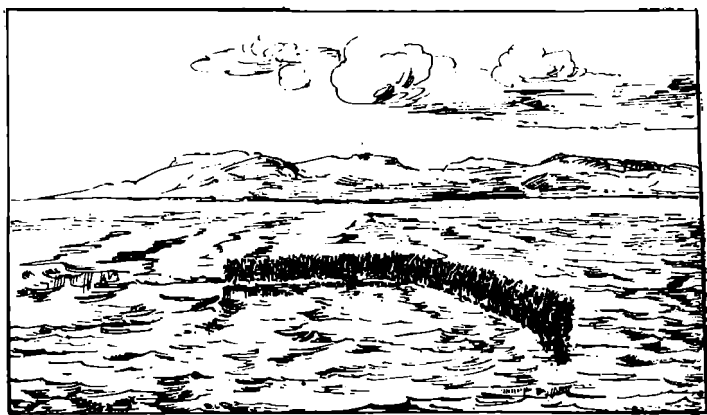
Faste Aalegaarde, som visse Steder anlægges ud fra Kysten, kendes ikke i Ribe Amt, men i de senere Aar er der ved Hjerding Bugt bygget Laksegaarde ud fra Kysten. Paa en Række Pæle fæstnes Mødegarn

lige fra Strandbredden og ud til Kanten af Dybet. Ved den yderste Ende indrettes et Par Kamre med en snæver Indgang, og i den yderste Spids anbringes en stor Ruse, hvori Laksene og Ørrederne fanges. Ved Lavvande løftes Rusen op over Baadens Kant og aabnes, saa Fangsten tømmes af i Baaden. Om Efteraaret, naar Aalene foretager deres store Vanddringer langs Kysten for at søge et bekvemt Vinterleje i ferske Vande, tages Lakserusen op og erstattes med en tætmasket Aaleruse, og saa bliver Laksegaarden til en Aalegaard, hvori der fanges baade mange og gode Aal. Naar Vinteren nærmer sig, tages det hele op, for at Isen ikke skal rive det i Stykker.

Skuldegaarde.

En Skuldegaard indrettes paa den Maade, at man stikker en Mængde Ris ned i Havbunden paa Verserne ude i Nærheden af Dybet. Risene sættes ganske tæt i to Rækker, der danner en Vinkel, hvis Spids viser udad mod Dybet, i Spidsen er en Aabning, hvori der sættes en Ruse. Efterhaanden som Vandet trækker udad, følger Fiskene med, men de bliver indfanget af de to Risarme, og til sidst havner de i Rusen. Naar Vandet er paa det laveste, gaar man ud og tømmer Rusens Indhold over i en Sæk. Foruden de forskellige Slags Fladfisk fangedes ogsaa nu og da Aal, Sild og Hornfisk. Om Sommeren, naar Hornfiskene sætter ind i store Stimer i Bugterne, har Drengene en meget yndet Sport ved at løbe rundt i Skuldegaardene og fange Hornfisk med de bare Hænder — det er rigtignok Løjer. Det er ikke store Ting, der fiskes i Skuldegaardene, og en Skæppe Skulde regnes for en god Fangst, men i forrige Tider fandt man, at det var et godt Tillæg til Husholdningen. Hvad der ikke kunde forbruges i fersk Tilstand saltedes og tør-

redes for at bruges som Tilmad til Smørrebrød, og mangen en Kystbonde fandt disse tørrede Skulde som en Uundværlighed til Davren. Den ristede Fisk blev klippet i Strimler, hvorved ogsaa Finner og Ben med Undtagelse af selve Rygraden spistes. Dette Fiskeri dreves i stor Stil ved Hjerting Bugt, Østkysten af Fanø og Øst for Esbjerg, hvor Vesperne kunde være ganske besat af Skuldegaarde, men nu findes

Skuldegaard.

der kun ganske enkelte, saa Skuldegaardene er nærmest „en Saga blot“. Omtrent hver Vinter ødelagde Isen disse Rissætninger, saa de stadig maatte fornyes. Det kneb undertiden med at faa Ris, da der hverken var Skov eller levende Hegn paa Kysten, og man hentedes derfor Materiale i Grimstrup Krat, hvor man kunde faa et Læs Ris for en Daler, naar man selv huggede.

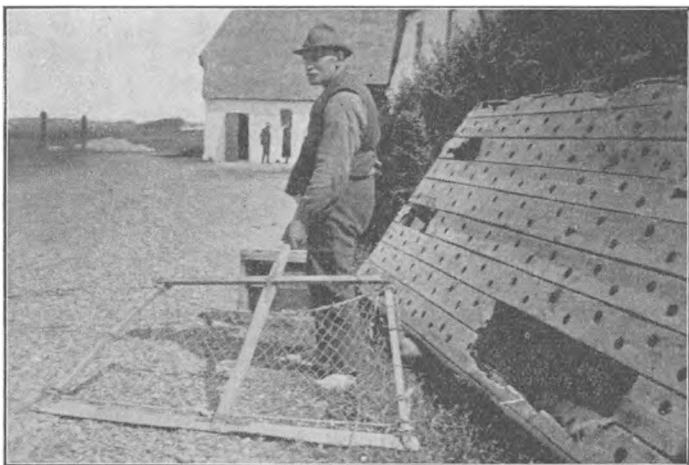
Glibning.

Gliben er et Redskab, der bestaar af en firkantet Ramme med et passende stormasket, poset Net. Gliben styres af en Stang paa ca. 1½ Meters Længde,

der er fæstnet midt paa Bundstykket og Rammens øverste Kant. Bundstykket er tyndhøvlet ved den yderste Kant, saa Fiskene let glider over og ind i Nettet. Gliben bruges paa den Maade, at Fiskeren skyder Gliben paa Havbunden foran sig. 3 Mand slaar sig sammen, de to bevæger sig til hver en Side i en Oval, og den tredie skyder Gliben midt gennem Ovalen, hvorved de tilstedeværende Fisk opskræmmes. Alle tre Fiskere skyder Glibene sammen paa en Gang, og Gliben løftes, saa Nettet kan tømmes. Fiskeren holder i den ene Haand en ca. 20 cm lang Jernnaal med Øje, hvori der er fæstnet en lang og tynd Hyssingsnor, der kaldes en Sløver, med den anden Haand gribes Flynderen, og Naalen stikkes gennem Hovedet, og Fisken stødes ud paa Sløveren, der flyder bagud, mens Fiskeriet fortsættes. At det var Dyrplageri, tænkte man ikke paa, saaledes havde man gjort Slægtled efter Slægtled. Naar Fiskeriet standses, bliver Sløveren med Fiskene anbragt over højre Skulder og ned under venstre Arm, det kaldes en Krans. Har Fangsten været rigere, anbringes en Krans over venstre Skulder, ja det hændte somme Tider, at det kunde blive 3 a 4 Kranse, saa Fiskeren krympede sig ved at bære Fangsten hjem; saa lod man Fiskene ligge paa Strandbredden, og der blev hentet en Vogn til at køre den rige Fangst hjem. Dette Fiskeri foregaar i Loerne ved Lavvande; ret ofte stiger Vandet saa meget, at Fiskerne gaar i Vand til op paa Underlivet. At der ikke er en tør Trævl paa dem, naar de kommer op paa Landjorden, siger sig selv, og at en saadan Tur i „æ Skuldhav“ i Oktober eller først i November er en kold Omgang er lige saa selvfølgelig. Forhen havde de fleste en lille „Hjertestyrkning“ med i Form af en Dram og et Stykke tørt Brød, som gemtes i Kasketten for ikke at

blive vaad. Disse Efteraarsskulde var paa Grund af deres Godhed meget eftertragtet, og det ikke blot af Kystboerne, men ogsaa af Folk, der boede indtil en Mil fra Havet. Ud for Tjæreborg kunde man nok træffe Glibere fra Skads.

Til at fange Aal i bruges en Glib af en lidt anden Konstruktion. Den er forsynet med to Stænger, og

Skuldeglib.

Nettet er udspændt stramt paa Rammen, der har Form som et trekantet Prisme. Gliben skydes ikke frem paa Bunden, men Fiskeren sætter den ved Kanten af en Tangbusk eller ind mod Græsset, og hans Makker forsøger med en Krøje, der bestaar af en Bul med et langt Skaft paa, og som skydes hen ad Bunden, at jage Aalene ind i Gliben. Idet de løber mod Nettet, kan Fiskeren, der staar med Tærne ind mod Nettet, mærke det, og han løfter da Gliben, hvis Indhold hældes i en Sæk eller en Ballie, der sejler

bagefter. Aalegliben bruges ogsaa i Søer og lavvandede Aaer, men er ikke ret meget brugt i Ribe Amt.¹⁾

Voddragning.

Man har ogsaa brugt et stormasket Vod til Flynderfiskeriet om Efteraaret. Voddets ene Ende blev fastgjort til en fladbundet Pram, som roedes frem ude i Loen, og et Par stærke Karle trak den anden

Aaleglibning.

Ende, idet de gik og vadede inde paa Vesperne. Ved Voddragning brugtes ikke Sløver, da Fangsten tømtes af i Baaden.

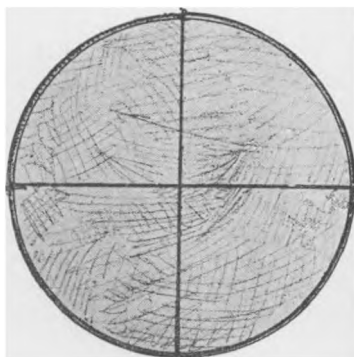
Togger og Kurre.

Ved Efteraarstide søger smaa Bakskulde indad i Bugterne, og da begynder et Fiskeri med Togger, der er et Redskab, der bestaar af en Jernring med en Diameter af en Meter, hvortil er fastgjort et Net i Form af en spids Pose; tværs over Ringen er i et Kors fastsat net en tynd Snor med Sandorme paa som Mading.

¹⁾ Den bruges i Kongeaen.

I Ringen er der bundet saa langt et Reb, at det kan naa Havbunden. Man sejlede saa i en Jolle ud paa Dybet og sænkede Toggeren ned, men fastgjorde Rebet i Baaden. Efter en Stunds Forløb strammedes Rebet ganske forsigtigt, og lidt efter halede Rebet op med et raskt Tag, hvorved Fiskene sugedes ned i Nettet, som tømtes af i en Kasse i Baaden. Dette Toggerfiskeri er nu næsten ophørt, da det som oftest gav temmelig lidt, derimod drives Bakskuldefiskeriet mest med Trawl.

For et halvt Hundrede Aar siden begyndte man med sejlførende Joller at fiske Bakskulde med nogle smaa Trawl, der paa Fanø kaldes Kurre. En Kurre er et Slæbevod, hvis øverste Del er fastgjort til en Stang, der paa hver Ende er forsynet med en halv cirkelformet Jerntaa,

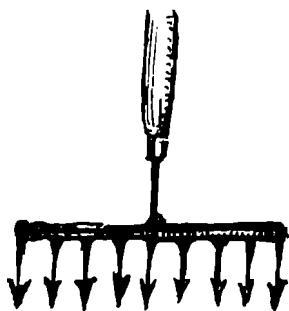
Togger.

hvortil Voddets nederste Kant, der er forsynet med Blysænk, gøres fast. Kurren slæbes saa bag efter Baaden i et langt Tov, hvorved den saa igen hales ind i Baaden, naar der er gjort et tilstrækkeligt langt Dræt. Dette Kurrefiskeri kan betjenes af een Mand, og det kan give et godt Udbytte; i isfri Vintre drives det uafbrudt, og der er Joller, der i Vinteren 1931—32 har haft en Indtægt af flere Tusinde Kr. En stor Del af disse Bakskulde er smaa, men de kan desuagtet nok afsættes, dels i fersk og dels i saltet og røget Tilstand. De er af mange en yndet Spise i tørret og ristet Tilstand til Smørrebrød. Fannikerne har i umindelige

Tider lagt sig efter Tilberedningen og afhændet dem ved Markederne og i senere Aar til Købmændene.

Pregen.

Et Redskab, der kaldes Prege, har ogsaa været brugt til Flynderfiskeri. Pregen bestaar af en Bul paa godt en halv Meters Længde og med en Tykkelse af 5 a 6 cm, hvorpaa er fæstnet et Skaft af godt en Meters Længde. Gennem Bullen er stukket en halv

Prege.

Snes Jernpigge med Modhænger. Man vadede paa Lavvande ud i Havet og stak delvis i Blinde. Efter en Storm gav det i Reglen bedst Fangst, da Flynderne har den Skik i stærk Søgang at opmudre en lille Fordybning i Havbunden, hvori den lægger sig og lader sig tilsande med Undtagelse af Hovedet, idet den afventer roligt Vejr.

Er Vandet klart, kan man undertiden se Flynderens Omrids, og derved lettes Fiskeriet. Da der om Efteraaret søger en Del Fladfisk ind i Aamundingerne, er Pregen ogsaa flere Steder, f. Eks. i Janderup, bleven brugt i de ferske Vande saavel om Efteraaret som om Vinteren; men her var der et længere Skaft paa, da Vandet var dybere. For 50 Aar siden havde hver Mand i Hjerting sin Prege.

Aalestangning.

Ved Østenvind og stærk Lavvande kan der ogsaa stanges Aal i Bugterne med det almindelige Aalejern eller Aalesaks, som er almindelig kendt overalt, men der bruges et Skaft paa kun 70 cm Længde. Aale-

stangningen foregaar i Loerne og paa de lavere Vesper, hvor der findes Klægbund og Tangbuske eller Smaabanker af Muslingskaller. I en Dybde af indtil en halv Alen Vand kan man i ren Klægbund ofte se de Huller, som Aalene har boret sig ned i, og et trænet Øje kan ogsaa se til hvilken Side Aalen ligger, saa der stikkes kun sjældent fejl. Er det en større Aal, kan der vise sig en Revne i Klægen, og saa er Sagen saa lige til. I Tangbuskene hænder det nok, at en Aalehale stikker udenfor. Visse Steder kan Bevoksningen af Tang være saa udstrakt, at man godt kan kalde det en Tangskov; her er der altid Aal, som enten borer sig ned i Klægen eller ogsaa ligger ovenpaa, blot dækket af Tangen, i saa Tilfælde kan man undertiden se hele Aalens Omrids, naar det er en større Aal. Rigtig træuede Aalestangere kan ogsaa se, hvor Aalene er gaaet ned under Tangen, idet der somme Steder viser sig en Forstyrrelse i Tangens Leje, der er fremkommen derved, at Aalen med Halen har givet et Slag, idet den borer sig ned. Her er det vanskeligt at se, til hvilken Side Aalen er gaaet ind; men saa kan man med stor Forsigtighed stikke Haanden ind under Tangen og undersøge det. Ellers maa man stikke i Blinde. Aalestangeren maa idet hele taget bevæge sig med Forsigtighed og have Øjnene godt med sig, men tillige være snarraadig og rask paa Haanden for at kunne ramme dem, der flygter. Det er et trælsomt Arbejde at stange Aal i de dybe Klæglag, hvor man synker ned til midt paa Benene, og noget stort Udbytte giver det sjældent; men de Aal, man fanger her, er af særlig god Kvalitet med en fin Smag. Det er ikke blot Menneskene, der stanger Aal i Havet ved Lavvande, her fisker Stork og Hejre, ja endog Maa-gen styrter sig ned og tager sit Bytte, og de er tilvisse lige saa drevne Fiskere.

At træde Skulde.

I Ribeeognen og ellers paa Vesperne, hvor der er et Klæglag, har man en ganske nem Maade at fange Skulde paa. Paa de meget store og flade Vesper, hvor Vandet ved Højvande næppe naar til Knæerne, og hvor man kan vade et Par Kilometer ud i Havet, gaar man ved Lavvande ud paa Vesperne og laver med Fødderne et Spor eller en ubetydelig Rende, idet man blot flytter Fødderne en Fodlængde ad Gangen. Efterhaanden som Vandet stiger, gaar man længer frem, og ved Hjælp af et Par Stokke, der sættes i Klægen, angives Retningen. Flynderne lægger sig saa til Leje i denne lille Fordybning og „sylder sig“. Ved at gaa tilbage i samme Spor kommer man til at træde paa Fiskene, som derpaa samles op enten med Hænderne eller med en Pigkæp. Det er kun Smaaskulde, man faar fat paa, men i Tal langt flere end man skulde tro.

I Ribeeognen bruges et Redskab, der kaldes „Faghus“, til Fangst af Skulde.

Ferskvandsfiskeriet.

De mange Aaer og Bække, der gennemstrømmer Ribe Amt, samt Klitsøerne har givet rig Lejlighed til Smaafiskeri, som visse Steder har haft en ikke ringe økonomisk Betydning. Størst Betydning har Fangsten af Laks, Ørred og Aal haft. Og det er Fiskenes Vandringer, der her spiller saa stor en Rolle, nemlig deres Vandringer fra det salte Vand ind i det ferske og derfra tilbage til Havet. Laks og Ørred søger ind i Aaerne for at lægge deres Rogn, og derefter gaar de tilbage til Havet. Aalenes Vandringer er af anden Art; de søger som ganske smaa ind i de ferske Vande, hvor de forbliver, indtil de bliver ynglemodne, da draager de tilbage til Havet og søger ud i de store Havdybder for Forplantningens Skyld; de kaldes da

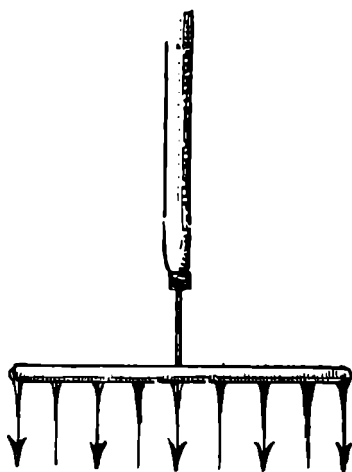
Blankaal og rejser af i August og September Maaneder.

I de Aaer, der udmunder i Bugterne, gør der sig et andet Forhold gældende, idet der hvert Efteraar fra først i September til hen i November foregaar en stærk Indvandring af Aal, der om Sommeren opholder sig i Bugterne, og som søger sig Vinterleje i de mudrede og klægrige Aaer; thi hvert Foraar, naar Frosten er ovre, og der kommer Grøde i Naturen, drager Aalene i umaadelige Stimer ud af Aaerne igen. Denne Udvandring sker undertiden ret pludselig; især i milde Grødenætter med Taage sker Udtrækket saavoldsomt, at Aaluserne kan blive saa stopfulde, at Aalene ligefrem kvæler hverandre. For nogle Aars siden fangedes der i et Aalesæt i Alslev Aa en Forarsnat over 800 Pund Aal, og de følgende Nætter fra 500 til 800 Pund, men de fleste af dem var døde, saaledes havde de klemt hverandre; de sad med Halslerne ud gennem Maskerne, saa man næppe kunde se Nettet.

Laks og Ørred.

Varde Aa er vel nok den Aa blandt de vestjyske Aaer, der er bleven mest kendt for sin Rigdom paa Laks og Ørred. Randers-Laks og Varde-Laks har et kendt Navn. Her dreves Fiskeri enten med Skydegarn eller med Ruser af Bønderne i de Aaen tilstødende Landsbyer og af Borgerfolk i Varde. Skydegarn er et stormasket Net, der ved Hjælp af en Stang bliver skudt ud i Aaen. Den øverste Streng er velforsynet med Kork, saa Garnet ikke saa let drages ned under Vandoverfladen; paa den nederste Streng er der Blysænk, og endelig er der fastgjort en Sten ved den yderste Ende. Naar Skydestangen drages tilbage, skal Skydegarnet staa lodret i Vandet. Da Varde Aa er et offentligt Farvand og tidligere blev befaret

af et ret betydeligt Antal af Smaaskibe, har det nok hændt sig, at Skydegarnene er blevet forstyrret, men Skipperne var i Regelen saa velmenende, at de sejelede udenom, hvor det kunde lade sig gøre. Egentlige Laksegaarde har der ikke været neden for Varde Havn, men i Sneum Aa har der i lange Tider været fast Laksegaard ved Sneumgaard. Beboerne i Da-

Lyster.

rum og Allerup har været meget ihærdige Laksefiskere med Skydegarn; forresten har Skydegarn været brugt næsten overalt i de vestjyske Aaer.

Til Laksefiskeriet bruges ogsaa et Redskab, som kaldes Lyster. Denne er i Grunden en Prege, men af mindre Format og forsynet med et længere Skaft. Den bruges ogsaa til Ørred, Stalling

og Gedde, især i Legetiden om Foraaret. Naar Fiskene staar stille i klart Vand, kan man baade let se dem og stikke dem med Lysteren. Hertil knytter sig et Udtryk: „at klø Laks“, hvilket hentyder til, at Laksen i Legetiden kan være saa tam, at man ligesom frem kan tage den med Hænderne. Lysteren bruges ogsaa ved Blusning om Natten. Man har en tændt Lygte, der holdes ud over Vandet, eller man hjælper sig blot ved en Tot Lyng paa et Skaft; Fiskene studser ved Lysskæret og standser et Øjeblik, og da hugges de med Lysteren.

Handelen med Laks kan nok gøre Krav paa en

nærmere Omtale. Randerslaks har fra gammel Tid haft Ry for sin Godhed, nu maa den dele den med Vardelaks.. Allerede for 50 Aar siden naaede Vardelaks at faa Ord for at staa paa Højde med Randerslaks, og dertil bidrog et Par driftige Købmænd i Varde, nemlig J. M. Rødgaard og Theodor Schmidt, der efterhaanden oparbejdede en betydelig Forretning. Foruden fra Varde Aa fik de ogsaa Laks fra andre vestjyske Aaer, og naar det kneb at tilfredsstille Efterspørgselen ogsaa fra Bornholm og Sverige, men ingen af disse sidste havde saa godt et Navn som Vardelaksen. Omkring 1880—90 solgtes Laks og Ørred for Tusinder af Kroner. I Udstillingsaaret 1888 blev der sendt Laks til København for over 50.000 Kr. Til de større Leverandører hørte i disse Aar Chr. Nielsen Muff, Varde, N. P. Pedersen, Myr-tuegaard, Jens Jakobsen, Karlsgaarde, og J. Christensen, Nymindegab. Laksen betaltes i nyfanget Tilstand som den var trukket op af Vandet som Regel med 1 Krone Pundet; men den gik ogsaa ret tidt i den bedste Salgstid betydelig over. Naar den betaltes med 1 Kr., beregnede Købmændene at skulle have 2 Kr. pr. Pund af den røgede Laks. Saa snart Fisker var leveret, blev den lagt paa Is eller rensset og røget og kom saa til at se ud som en stor, rød og flad Fisk, der blev sendt ud til Køberne Landet over i flade Tremmekasser, som man selv slog sammen efter Fiskens Størrelse. Salgsmaaden var ret ejendommelig. Naar Købmanden havde faaet een eller flere Laks, skrev¹⁾ han straks rundt omkring til Hotel-ejere og Fiskehandlere og tilbød Laks paa den og den Størrelse til den og den Pris i røget eller urøget Stand. Naar det kneb med Afsætningen, solgtes der dog og

¹⁾ Det var før Telefonens Tid.

saa halve og kvart Laks, og da kunde det nok hændes, at de blev slimede, saa maatte de igen røges lidt og smøres med Flæskesvær, saa de igen blev pæne. Nogle af de røgede Laks solgtes til Hamborg, men de fleste afsattes her i Landet. Ørrederne gik derimod for en stor Del til Berlin. Laksenes Størrelse kan for de flestes Vedkommende sættes til 10 a 25 Pund, men der fangedes ogsaa Laks af saa anselig en Vægt som 54 Pund.

Disse Laksefiskere vidste jo nok selv, hvilken god Indtægtskilde de til Tider kunde have, især naar Prisen var oppe i 2 a 3 Kr. Pundet, da kunde en rigtig stor Laks paa 20 a 30 Pund nok koste lige saa meget som et Ungkreatur. For at undgaa Naboers Misundelse forsøgte Fiskerne derfor at hemmelig holde det, naar de havde haft en rigtig god Fangst, og derfor foregik Transporten til Varde enten om Aftenen eller ogsaa meget tidligt om Morgen. Butiksfolkene blev anmodet om ikke at omtale Fangsten til nogen, og i Regelen blev det lovet, men ikke altid holdt.

Gedder og Skaller.

Tidligt i Foraaret drages der Vod saavel i Aærne som i Søerne efter Gedder og Skaller, og det er ikke altid Smaafangster, man faar. Fra Klitsøerne berettes, at naar man der om Foraaret drog Vod, kunde man faa saa umaadelige Mængder af Smaafisk, særlig Skaller, at man kunde faa et helt Vognlæs. 10. Marts 1897 fangede Chr. Nielsen Muff ved Voddragning i Varde Aa 2500 Pund Skaller, der blev afsat til Hamborg og Berlin. Kystfiskerne brugte om Vinteren at slaa Hul paa Klitsøernes Is, hvori de satte Kroge med Mading paa. Snoren fastgjordes til en Pind, der lagdes tværs over Hullet, og saa stod Krogene og passede sig selv, indtil de blev røgtede næ-

ste Dag Det var ikke store Sager, der paa den Maa-
de kunde fanges, men det var dog Fiskemad paa en
Aarstid, da der ikke fiskedes fra Vestkysten.

Aal.

Det er umaadelige Mængder af Aal, der i umin-
delige Tider har søgt ind i de vestjyske Vandløb, og
overalt har de været efterstræbt og fanget ved Tat-
ning, Stangning, i Ruser og i Aalegaarde. Nu om
Dage maa der kun anbringes Fangstredskaber til
Midtstrøms, men forhen spærredes hele Vandløbet.
I de brede Aaer kneb det med at spærre i hele Aaens
Bredde, men i de mindre, som ikke var offentligt Far-
vand, anlagdes Aalegaarde, der ganske spærrede
Strømmen, saa man egentlig maatte undres over, at
nogen Aal kunde slippe udenom. I de brede Aaer
sattes Ruserne, der kaldtes Aalehamer, saa tæt ved
hinanden, som det var gørligt, men da Tidevandet
her gør sig gældende, kunde en fuldstændig Afspær-
ring ikke blive virkningsfuld, hvorfor ogsaa Aalesæt,
der stod bag hinanden, kunde faa gode Fangster.

Hver Morgen bliver Aalehamerne røgtet og sat op
paa Land til Tørring, og om Aftenen ved Solnedgang
bliver de atter sat i Vandet. Visse Steder er der saa
mange Aalehamer med Stænger, at det i Afstand ser
ud som en lille Skov, et saadant Sted er Janderup,
hvor Aaen ogsaa har en anselig Bredde.

Den Aa, der er bleven mest bekendt for sin Rig-
dom baade paa Aal og Aalegaarde, er vel nok Alslev
Aa, der er en Biaa til Varde Aa. Ved dens Bredder
findes klægbladet Mosejord og Engbund, og selve
Aaens Bund bestaar mange Steder af et tykt Lag
Dynd, og denne Omstændighed maa det vel nok til-
skrives, at Aalene paa deres Vej op ad Varde Aa
især søger ind i Alslev Aa. Vandets Beskaffenhed

spiller sikkert her en Rolle, saa meget mere som man aldrig har fanget Laks og Ørred i Alslev Aa. Naar disse trækker op ad Varde Aa, lader de sig aldrig lokke op ad Alslev Aa, men fortsætter deres Vandring ad Hovedstrømmen mod Varde. Man har Vidnesbyrd om denne Rigdom af Aal i Alslev Aa helt fra Midten af det attende Aarhundrede. Pastor Abraham Jessen, Alslev, skriver ved den Tid saaledes: „Nutildags giver Aalefangsten i Alslev Aa ikke noget stort Udbytte, men det har den gjort tidligere; man er tilbøjelig til at søge Aarsagen hertil i den Omstændighed, at Aamundingen er sandet til.“

Hundrede Aar senere var der igen en overmaade rig Fangstid, og for 30 Aar siden var det godt igen, hvilket kan illustreres derved, at en Mand med Aalejærn i Løbet af mindre end to Timer kunde stange 8 a 10 Pund Aal. I de senere Aar har Fangsten været mindre. Af de mange Aalegaarde, der i tidligere Tider har været i Alslev Aa, kender man endnu Navnene: Krogsgaard, Grydsgaard, Midtgaard, Fladengsgaard, Frydsgaard, Præstens og Degnens Aalegaarde. Nu er der kun een tilbage. Forhen spændtes Aalehamerne over hele Aaen, nu kun til Midtstrøms, men for at Aalene ikke skal gaa ganske udenom, blot de berører Garnet, anbringes et lille Mødegarn midtstrøms i Strømlinien.

I Toftnæs var der udlagt baade Vej og Sti fra offentlig Vej til de forskellige Aalegaarde, tilmed var der udlagt Jord til Istandsættelse og Plads til Tørring af Redskaber. I Toftnæs fiskede Bymændene i Fællesskab paa den Maade, at to Mænd var hver Nat sammen om en Aalegaard; de Mænd, der den ene Nat havde „Forspænd“, d. v. s. den forreste Aalegaard, fik den næste Nat „Bagspænd“, den bageste, og saaledes gik det paa Omskift. Foran de egentlige

Aalehamer sattes nogle i omvendt Stilling, de saas kaldte Vendehamer. Naar Aalene nemlig paa deres Vej fremad støder mod Nettet, vender de om for at finde Vej udenom, og de gaar da i Vendehamerne. Dette Fællesfiskeri er drevet i lange Tider og ganske sikkert i over 300 Aar; thi Fællesdriften omfattede een Gaard mere end der var Gaarde i Byen, nemlig Ødegaarden, som den benævntes. Hvornaar denne Gaard er bleven øde vides ikke, men det ligger nær at tænke paa Svenskekrigene; i det mindste var der 1660 2 Gaarde øde i Toftnæs, hvoraf den ene aldrig er bleven beboet, men den har dog beholdt sin Part af Fiskeriet. De Mænd, der drev dens Jorder, delte Fiskeparten. Den Dag i Dag benævnes visse Jordstykker som Ødegaardens. Altsaa maa dette Fællesfiskeri kunne føres tilbage til før 1660, men det hørte op for 70 Aar siden paa Grund af adskillig Gnidning mellem Bymændene, særlig i Anledning af, at enkelte stak Aalehamer ned et Stykke foran Aalegaardene, og den Fangst beholdt vedkommende selv; dette betragtedes af de andre Bymænd som en Slags Tyveri, og Stedet, hvor det forøvedes, kaldtes Tyvehullet, hvilket Navn det bærer endnu. I adskillige Aar derefter blev der dog fisket i de daværende Aalegaard af de Engejere, i hvis Enge Aalegaardene var beliggende, men da der kom daarligere Fiskeaar, opgaves den ene efter den anden, saa der nu kun er een Aalegaard tilbage. Mod Aalegaardene er der stadigvæk forøvet Attentater af Oddere, der her fandt et godt Madsted; de gravede sig Huller i Brinkerne ved Siden, og hvor Odderne kunde smutte igennem, kunde Aalene ogsaa.

Ovenfor hver Aalegaard var der et Sandhul, hvor Aalehamerne tømtes, for at Aalene kunde blive „sandsdet“. Man paastod, at det var ganske nødvendigt at

faa dem sandet, da de ellers ikke var til at haandtere, hvorimod Køberne mente, at de blev sandet, fordi de skulde veje noget mere. I Sandhullet blev Aalene sorteret saaledes, at de store Aal fyldtes i en Sæk for sig selv, men langt den største Del var Smaaaal. De større solgtes til en skikkelig Pris i visse velstaaende Hjem i Varde, men Hovedmængden solgtes paa Varde Torv, dog hændte det ogsaa, at man maatte gaa fra Dør til Dør og falbyde. Prisen var i mange Aar 2 Skilling Pundet, men de sidste i Sækken blev mangen Gang solgt for 1 Skilling, fordi de mindste blev tilbage.

Baade i Foraars- og Efteraarsmaanederne kunde Varde nok blive ganske overfyldt med Aal, da der ogsaa kom Aal fra andre Steder, og Følgen blev, at man i Toftnæs spændte for Vognen og kørte indad i Landet for at faa Fangsten afsat. Naar Fangsten var særlig rig og det kneb med Afsætningen, maatte man have Aalene hjem, og da var det en hel Plage for Kvinderne at opskære og rengøre disse Mængder af Smaaaal, der undertiden kunde fylde flere Kar. De blev saa saltet og tørret og i Knipper hængt hen for efterhaanden at bruges i Husholdningen. Nu om Dage sælges den overvejende Del af Fangsten til Eksportører.

En Mængde Aalestikkere har i Tidernes Løb søgt til Alslev Aa, ikke alene fra selve Sognet, men ogsaa fra de omliggende Sogne og Varde By for at faa en „Pandskrald“ Aal, og det ligesaavel om Vinteren, naar Aaen var tillagt, som om Efteraaret, naar Aalene gik ind. I Toftnæs fandt man, at det var et Indgreb i deres Næring, og de gjorde alt for at forhindre det; de udstillede Vagtposter, som til Tider var udstyret med Bøsser, og vilde de fremmede Aalestangere ikke fortrække godvilligt, sendtes der Bud til Byen, og saa

kom de mandsstærke tilbage, og der begyndte en ligefrem Jagt paa Synderne, der i Regelen endte med, at Aalejernene blev taget fra dem og ført bort. Var de fremmede Aalestangere i Baad, stillede man med Baads- og Brandhager og trak Baadene i Land, eller man endog bortførte dem fra Aaen. Engang kom en Baad med en Sømand som Fører; da Baaden blev anholdt, paaberaabte han sig som Sømand at have Ret til Søen, men ved Retten i Varde viste det sig dog, at til dette Farvand havde han ingen Ret. Mange pudsige Scener har fundet Sted dernede ved Aaen, — men nu er det snart længe siden.

Ved Vandmøllerne er der fisket mange Aal baade i Aalekisten, ved Siden af Møllehjulet og ved Reser-
veslusen. Det var især Blankaal. Naar der i August kommer stærke Regnskyl, letter Blankaalen, og naar Sluserne aabnes, fanges de i Aalekisterne, hvis yderste Kant bestaar af Tremmer. Da Vandfaldet er kraftigt, klemmes de ind mod Tremmerne. Naar Stigsbordet saa atter sættes til, kan man gaa ned i Aalekisten og samle Fangsten op. Et af de Steder, hvor der særlig er fanget mange Aal, er Henne Mølle ved Udløbet af Filsø. Der fortælles herfra, at der engang for rum Tid siden en Nat opstod saadan en Larm fra Aalekisten, at Folkene i Møllegaarden vaagnede derved og blev slaaet med Skræk og Rædsel, fordi de antog, at Bulderet var foraarsaget af et eller andet Søuhyre, der kunde gøre en Ulykke paa det hele. I Forskrækkelsen aabnede de saa for Aalekisten, som tømtes — og de kunde igen aande frit.

At stange Aal kaldes her paa Egnen at stikke Aal, og det er kendt overalt; der er næppe en By, hvor der ikke kan findes et Aalejern, naar da der er en Smule Bæk i Nærheden.

Endnu tattes der mange Aal i den nedre Del af

Aaerne, særlig om Efteraaret, naar de gaar ind; thi da er de villige til at bide, og der kan tattes i Spandfulde saavel fra Baad som fra Aabredde, hvor selve Strømmen gaar nær ind til Brinken. Sker Tatningen fra Land, bruger man en kort Medestang, men der gaar flere tabt, end naar der tattes fra Baad.

Naar Vandene er tilfrosne hugges der Hul i Isen, og her stikkes der mange Aal; i de senere Aar har mangan arbejdsløs hentet sig en Hjælp til Husholdningen.

Endnu skal nævnes, at der undertiden kommer Stør ind i de vestjyske Aaer, men de bliver standset i deres Vandringer af Vandmøllerne, da de ikke formaar at springe over Sluseværket, saadan som Lakse sene kan. Ved Nørholms Mølle er der adskillige Gange bleven skudt Stør, og det er ikke ret mange Aar siden og med ganske kort Mellemrum, at der blev skudt et Par. Ved Alslev Mølle blev der fanget en mindre Stør for ca. 50 Aar siden. En meget stor Stør paa 240 Pund blev for nogle Aar siden fanget i Varde Aamunding ved Myrtue.

Smaafiskeriet i gamle Dage. Af Lærer J. K. Nielsen, Grindsted.

Fiskeriet i Grindsted Aa og Smaavandsløbene paa Heden er nu ganske uden Betydning. I ældre Tid, da Fordringerne til Levemaaden ikke var saa store som nu om Stunder, afgav det sine Steder et lille velkomment Bidrag til Husholdningen. Af flere Aarsager var Fiskebestanden da mere omfattende. Grundvandet stod i det hele højere, da Afledningen ikke var saa gennemført. Vandløbene gik i Slyngninger gennem Engene; store, dybe Huller opstod,

Aaerne, særlig om Efteraaret, naar de gaar ind; thi da er de villige til at bide, og der kan tattes i Spandfulde saavel fra Baad som fra Aabredde, hvor selve Strømmen gaar nær ind til Brinken. Sker Tatningen fra Land, bruger man en kort Medestang, men der gaar flere tabt, end naar der tattes fra Baad.

Naar Vandene er tilfrosne hugges der Hul i Isen, og her stikkes der mange Aal; i de senere Aar har mangan arbejdsløs hentet sig en Hjælp til Husholdningen.

Endnu skal nævnes, at der undertiden kommer Stør ind i de vestjyske Aaer, men de bliver standset i deres Vandringer af Vandmøllerne, da de ikke formaar at springe over Sluseværket, saadan som Lakse sene kan. Ved Nørholms Mølle er der adskillige Gange bleven skudt Stør, og det er ikke ret mange Aar siden og med ganske kort Mellemrum, at der blev skudt et Par. Ved Alslev Mølle blev der fanget en mindre Stør for ca. 50 Aar siden. En meget stor Stør paa 240 Pund blev for nogle Aar siden fanget i Varde Aamunding ved Myrtue.

Smaafiskeriet i gamle Dage. Af Lærer J. K. Nielsen, Grindsted.

Fiskeriet i Grindsted Aa og Smaavandsløbene paa Heden er nu ganske uden Betydning. I ældre Tid, da Fordringerne til Levemaaden ikke var saa store som nu om Stunder, afgav det sine Steder et lille velkomment Bidrag til Husholdningen. Af flere Aarsager var Fiskebestanden da mere omfattende. Grundvandet stod i det hele højere, da Afledningen ikke var saa gennemført. Vandløbene gik i Slyngninger gennem Engene; store, dybe Huller opstod,

hvor Retningen forandredes, og da der sjælden eller aldrig rensedes op i Løbene, havde Fiskene bedre Betingelser for at finde Føden og for at skjule sig for Menneskenes Efterstræbelser. Nu er Løbene som oftest ligede, og Rensning bliver foretaget et Par Gange hver Sommer og efterkontrolleret. Desuden bliver Vandet taget op ved Stemmeværk og fra Kanaler ført ud over Engene i Smaarender, hvor Fiskeyngelen ødelægges. Krager har travlt ved disse Smaarender, og andre Fugle ses ogsaa fiskende her.

Grindsted Aa dannes af to Strømme, der kommer fra Vandskellet længere Øst paa og løber sammen ved Løvlund Mølle. Den sydligste gaar under Navn af Grene Aa. Sandknog hindrede Vandets Løb i sin Tid, saa der Øst for den gamle Grene Kirke dannedes en Sø, hvor Aalen formentlig havde gode Vækstbetingelser, i al Fald drev herfra i Eftersommeren en Del Aal Vest paa. John Møller beretter, at der 1688 fandtes 2 Aalegaarde ved en Gaard i Løvlund, endvidere havde en Gaard i Utoft Aalefang. I Dal fandtes paa samme Tid 2 Selvejergaardmænd, der havde hver et Aalefang. Desuden fandtes et Aalefang i Modvig, der ejedes af Peder Munch, i Horsbøl og Morsbøl fandtes ogsaa Gaarde med Aalefang. Aalefangst var beskattet, men efter John Møller opkrævedes ingen Afgift af de her nævnte Aalegaarde.

Fra Udskiftningstiden gaar det Sagn, at Pastor Sølling, der var meget virksom for at faa Jorderne udskiftet (Søllingdal og Kathrinebjerg i Hejnsvig har Navn efter denne Præst og hans Hustru), sørgede for, at Præstegaarden i Grindsted af Hensyn til Aalefiskeriet fik udlagt Eng paa begge Sider af Aaen. Den til Degnen henlagte Eng kom, skønt den kun udgjorde godt 3 Skpr. Land, ligeledes til at ligge paa begge Sider af Aaen, for at han kunde faa Lejlighed

til at snappe de Aal, der smuttede fra Præsten. Degens Eng laa lidt Vest for Byen.

I 1802 anlægger to Lodsejere, nemlig Christen Pedersen af Sønderby og Morten Pedersen af Dal en „Vandstemning“ i Grindsted Aa for at kunne sætte Vandet over deres Enge „i de Tider af Aaret, som man kunde synes, det kunde være til Nytte for Engen.“ Saa vidt nu kan skønnes, har de paagældende Englodder ikke været meget forskellige i Størrelse, men Chr. Pedersen paatager sig baade Anlægget og Vedligeholdelsen af Stemmeværket mod at anlægge og drive et Aalefiskeri ved Stivningen. Desuden afgiver han til M. Pedersen aarlig 8 Pund Aal, et Vidnesbyrd om, at Aalefangsten paa den Tid har haft en ikke ringe Værdi. Stemmeværket er for længe siden gaaet til, dog ses endnu i Aaen mindre Levninger af Pælene. — I en Fodnote paa Kontrakten hedder det i 1879, at Stemmeværket er for mange Aar siden borttaget, hvorfor de daværende Ejere af de omtalte Enge faar Hefelsen udslettet af Pantebogen.

En Del Aal fangedes med Algjer (Aalejern). Saaledes gik Gaardejer Peder Chr. Bertelsen, Sønderby, en Søndag og fiskede i Præstens Eng, da denne kom fra Sogns. Præsten var I. S. Schmidt (Præst i Grindsted 25. Oktbr. 1840 til 21. Aug. 1850). Vejen til Grene Kirke gik den Gang Syd for Aaen, og nu kom Præsten ved Middagstid kørende hjem. Han gjorde Holdt ved Broen og raabte paa Per Christian. Denne kom hen paa Vejen til ham, og Præsten spurgte: „Hvad er det, De har der?“ Ja, det var da en Algjer. „Lad mig se den,“ sagde Præsten og stak den til sig, hvorpaa han fortsatte: „Nu kan De komme over til mig i Eftermiddag, saa kan vi tales ved om det Fiskeri.“ „De skal a,“ svarede Per Christian, „u saa ka Hr. Paster følle mæ mæ hjem, dæ sto dje Sow,

dæn haa gawen u vradt i wo Katøfler æ hiel Faar meje. No haa vi lot æn ind." Saa blev Følgen, at enhver fik sit uden Erstatning til nogen af Siderne. At det var Fiskeriet, Præsten tænkte paa, og ikke Hviledagens Helligholdelse ses af, at han ofte tog en Sæk Korn med til Løvlund Mølle, der laa ved Vejen til Grene, og mens Præsten var i Kirke, maatte Møllersvenden male Kornet.

Ogsaa i andre mindre Vandløb var der den Gang en Del Fisk, saaledes i en „Rond“, der dannede Afløb mod Vest for en Del af Sønderby Mose. Her fandtes i „æ Plomber“ (de dybeste Huller) en Mængde Gedder og Aal, men velsmagende var de ikke. Kødets Smag havde Mosen. I Engmosebæk, der gik i Nordheden, var Fiskene bedre. Her var ude mod Øst „Masser af Fisk i æ Plomber“.

En ung Mand, Morten Eskildsen, der opholdt sig i sit Hjem i Hinum, satte da en Ruse i Bækken, og i Aalens Vandretid gik han hver Morgen de ca. 3 km ud i Heden for at tømme Garnet. Han kunde da have en Slant Aal med hjem paa $\frac{1}{2}$ eller $\frac{3}{4}$ Skæppe. Da Mads Gregersen, Hinum, gik med Faar i Heden, hændte det, at J. K. Mortensen med sine to Brødre kom ud til Bækken til „æn Høl“, som de stemte Vandet op for og tømte. Bunden af Høllet kunde da vryle af Aal. Fiskerne havde med sig tre store Træspande. Fangsten kunde være halvtredie Spandfuld. Hyrde drenge fandt ogsaa paa at inddæmme „en Høl“ i Bækken, øse Vandet af og tage Fiskene med Hænderne. Endnu henimod forrige Hundreedaars Slutning benyttedes denne Fiskemaade, men efterhaanden med ringere og ringere Udbytte. Indtraf der en Sommer en længere Tørkeperiode, gik Bækken tør, og Aalen søgte da at bjærge Livet i eler under de fugtige Brinker, hvor Drene da fik

fat i dem med Hænderne. I de smaa, lavvandede og nu til Dels udtørrede Hedesøer fandtes Gedder. Naar Isen om Vinteren havde lagt Bro paa dem, begav Fiskeren sig med en Knippel ud paa Isen. Saa han nu en Gedde under Isen, hærpede han af al Magt Knippelen ned paa den. Selv om Isen holdt, vendte Fiskeren dog Bugen opad og blev liggende, saa han kunde faa fat i den. Kødet paa en saadan Fisk var noget tør, men det var altid ligesaa spiseligt som af de Skader og „Rokler“, man fik fra Vesterhavet.

Aaen var dog naturligvis det rigeste Fiskested. Fr. Øhlenschläger meddeler, at Garnene var Hammer, Togger og Vod. Man medede ogsaa Stallinger og Ørreder. „Paa de første er der ingen Skæl, paa de sidste derimod store Skæl.“ Neden for hans Hjem, „æ Buel“ (Boel) i Sønderby havde de en Stivning i Aaen, og her satte de Hammer for at fange Aalene den Tid, da de trak, og helst i mørke Nætter. Der maatte holdes Vagt ved Garnet, der kunde blive fyldt med Grøde, som svømmede i Aaen, og dels maatte det lille Garn tømmes for Fisk af og til. En medbragt Bryggerkedel, der kunde rumme $\frac{1}{2}$ Td., kunde de under gunstige Forhold faa fyldt ved een Nats Fangst. De skiftedes med en Genbo i Modvig til at holde Vagt, men maatte saa dele Udbyttet med ham. Ved Vagten i Engen samledes Ungdommen til. Høet var jo heldigvis indbjerget, saa Græsset ikke nedtraadtes. Efter P. Johnsen, Nollund, er „æ Ham“ den Del af Garnet, der ligger inden i Ruusen. Den kaldes ogsaa „æ Kalv“. I en Aa ved Stensdrup, en Mils Vej Syd for Grindsted, var der Stallinger, Aborrer, Gedder, Aal og Skaller. Det lille Garn, der sattes i en Stivning, kunde en god Fangst aften snart blive fuld af Fisk, hvorfor det af de Folk, der holdt Vagt, tømtes op i et medbragt Kar. Naar

Garnet var tømt første Gang, og Aalen laa og smaskede i Karret (aabnede og slog Munden sammen), var det Tegn paa, at der var flere i Vente. Gedder skød man ogsaa med Jagtgevær. Man paastaar, at Fiskene blev bedøvet af Luftrykket og vendte Bugen i Vejret. Fik den Tid til at sunde sig lidt, kunde den komme til sig selv og stikke af. Man har fanget Gedder paa 9—10 Pund. De største Aal vejede sjældent over et Par Pund. Der var ingen Afsætning paa Fiskene; men „vi fik dem jo sat Vej for“. En Del foræredes bort, men ellers spiste man jo af dem, saa man blev helt led ved dem. — Ved Eg Mølle fangedes ogsaa Aal. Fiskeriet passedes af „æ Fesser“, en gammel tidligere Møllersvend, der for sin Ulejlighed erholdt Halvdelen af Fiskene.

Hans Eskesen, Loft, fortæller, at han i sine unge Aar (for 50—60 Aar siden) sammen med 2—3 andre gik paa Fiskefangst med en Togger, som de slæbte i Vandet med Strømmen. Naar de kom til grunde Steder i Aaen, hævede de Garnet og samlede Fiskene af. Fangsten foregik om Natten i Grindsted Aa, især hen paa Sommeren. Der fangedes Aal, Gedder, Stallinger og Ørred. De kunde blive ved hele Natten til Aalling Bro i Ansager. Ved Ankomsten hertil saa de, at Folk var ved at staa op, hvad man kunde se af, at Skorstenene begyndte at ryge. Nu satte de sig til Hvile lidt paa Engen, og Fiskene deltes. Derpaa begav de sig hjemad, vel nok $1\frac{1}{4}$ Mil over Heden, bærende Garnet og hver med sin Sæk med Fiskene paa Nakken. Det var undertiden en træls Vandring, og de maatte af og til sætte sig i Lyngen for at hvile.

En særegen Form for Fiskeri var at „bloos“. Det foregik om Natten. Man holdt Blus ud over Vandløbet og fangede Fiskene med Algjer, naar de var

blændet af Lyset. I ældre Tid holdt en Mand et brændende Knippe Lyng paa en Fork ud over Vandet, senere, da man fik Petroleum at kende, hældte man denne Vædske paa en løs Klyne, der ligeledes blev stukket paa en Fork og holdt ud over Vandet. Det gav klarere og stadigere Lys. I Regelen gik en Mand med en Algjer paa hver sin Side af Vandløbet.

Lars Møller i Løvlund og Smed Hans Eskildsen, der boede ved Møllen, havde efterhaanden faaet stor Færdighed i at fange Fisk med Algjer. De gik for det meste ad det nordre Vandløb og havde et Par Karle med fra Møllen, een til at bære Lyngen og Fiskene, og een til at holde Blusset ud over Vandet. I det Øjeblik Fiskene saa Lyset, stod de stille, og nu gjalt det om at bruge Aalejernet behændigt. En Nat kunde de fange 16—20 Pund, mest Ørred, men ogsaa en Del Aal, der benyttedes i Husholdningen.

Ved Krog By gjorde de en „Sløwer“ op til P. Koksborg, hvor de hos Konen, Kok Mari, kunde faa Mjød for Betaling. Undertiden tog de saadan til sig af Varerne, at de blev paavirket, som det hedder nu om Stunder. Kok Mari var ingen almindelig Kvinde. Hun var synsk. Saaledes kom hun engang ind hos Peder Silkeborg og fortalte noget skrækslagen om en Mængde Lys, hun havde set paa Gaardens Mark. Her blev siden Løvlund Station bygget.

For 100 Aar siden ejedes Løvlund Mølle af Lars Hansen Dahl. Han mente at have Ret til Fiskeriet i Grene Aa og gik derfor ud og rev andre Folks Fiskeredskaber op, som fandtes ved denne Strøm. I saa at sige alle Smaarender kunde der fanges Aal. Fra en Sø i Heden Syd for Løvlund gik en Grøft ned forbi Møllen. Her kunde man i en Ruse fange en stor Grydefuld Aal een Nat. Den mest indbringende Fangstplads var tæt Vest for Grene Sø. Her boede

Per Eriksen, og her kunde man altid ved Sammenkomster gøre Regning paa at blive opvartet med Aal, af hvilke de havde en saadan Mængde, at Gaardens Folk ikke regnede den Kost. Smaafolk kunde faa sig en Ret Fisk ved at gaa langs Aaen med en Algjer og stikke i Blinde ned i Vandet. De fleste Fisk blev sønderdelt af Fangstredskabet. Aalen holdt. Dens Skind er sejt, hvorfor det ogsaa brugtes til Plejeløel. Men det er en livlig Fyr og var ikke let at holde i den lille Pose, Fiskeren medbragte, hvorfor adskillige af disse Fiskere puttede Aalens Hoved i deres Mund og bed Nakkehvirvlerne over. Saa kunde man lettere styre den.

En overordentlig dreven Fisker med Algjer var Hans Wollesen fra Jerrig. Han kunde staa og trække 6—7 store Stallinger op af „æn Høl“, hvor Kristian Gejl slet ingen Fisk kunde se. Den sidste medede Ørreder, og det var den eneste Fisk, der var Genstand for Omsætning. Apotheker Ottesen i Grindsted købte dem og udtalte, at de var smukkere end de med Alger fangede, de havde deres kønne, røde Pletter paa Kroppen. En Fangst, der ogsaa foregik i Aaen, maa omtales her, nemlig Odderfangsten. Gamle Engelbrekt og Bertel Donslund var Mestre i denne Virksomhed. Til Jagten hørte en Hund, der kunde opsnuse Brinkerne, hvor Odderen opholdt sig, et Spyd, som blev stukket i Brinken, saa Dyret for ud i Vandet, og endelig en Odderfork, som blev stukket ned om Dyrets Hals eller Krop for at holde det i Vandet, saa det kunde drukne. Undertiden ramtes Odderen af Spydet inde i Aabrinken, og den for da omkring, saa der maatte Kræfter til at holde den. I lige Maade maatte Odderfiskeren, som han kaldtes, være sikker paa Haanden og holde godt fast med Forken, at Dyret ikke undslap. En Vinterdag med

Frost og et Lag Sne paa Jorden saa Meddelelsen heraf af de to nævnte Mænd paa Odderjagt. For at komme over paa den anden Side Aaen trak Engelbrekt Støvler og Hoser af og vadede gennem det kolde Vand, der gik ham langt op paa Benet. Han var den Gang i Halvfjerdserne. Efter Fr. Øhlenschläger kan Odderen over Land forandre Opholdssted. Den kan saaledes fra Grindsted Aa gaa over Heden til Sønder Omme Aa.

Omkring 1870 anlagdes Vandingskanaler ved Grindsted Aa, og efter den Tid er Fiskebestanden gaaet tilbage. Stallingen, der før fiskedes Øst for Grindsted, gaar nu ikke engang til Eg By, men træffes først ud ad, hvor Aaen krummer mod Syd. For at give Fiskene bedre Levebetingelser og sætte en Stopper for Lystfiskeres Nedtræden af Græsset, har alle Lodsejere langs Aaen i Grindsted Sogn nu dannet en Forening, der forbyder Fiskeri her af alle uvedkommende.

For nogle Aar siden kom P. Jensen, Eg, en Dag ud i sin Eng. Her saa han en stor Fisk i et Hul i Kanalen. Han jagede den da ud i en lille Grøft, hvor han tog den med Hænderne. Det var en Laks paa 16½ Pund. Omtrent samtidig fangedes paa samme Maade i Eg Enge en anden Laks paa 14 Pund. —

Som alt andet i gamle Dage havde Fiskeriet ogsaa sin Mystik, hvilket vil fremgaa af følgende, der er fortalt af en gammel Mand: „I ældre Tid havde de mere ud af Fiskeriet i Vandløbene. Min Fader satte i hvert Fald megen Pris paa det Fiskeri, han havde i sin Eng ved Brande Aa. Men efterat han var kommen i Strid med sin Nabo, fandtes der ikke en Fisk i den Del af Aaen, der gik gennem hans Eng, og lige ved den nederste Ende af Engen saa han i Aaen en Mængde Fisk, der stod og møvrede og kunde ikke

komme frem. Han henvendte sig da til P. Kraasig (Kragtig) om Raad, og Pejrs makkede da noget sammen, som kom i en Sæk. Sækken skulde trækkes i Aaen langs den ene Bred og tilbage langs den anden i min Faders Eng. Han forholdt sig da som ham var anvist, og aldrig saa snart var han færdig, før Fiskestimen stak af op ad Strømmen. Fra den Dag kunde han fange Fisk i sin Eng igen.“

Trældiget.

Af Søren Alkærsig.

Den, som læser den diskussion, som for en halv snes år siden (årb. 1920, 23, 24) blev ført her i årsbogen om *Trældiget*, vil vide, hvilke svære mængder af videnskab, der blev ført i marken til støtte for Sophus Møllers forsøg (indberetn. til nationalmusæet ^{20/7} 1903) på at reducere *Trældiget* til det mindst mulige. Bortset fra det par svage rester n. f. Tingskovhus skal det øvrige kun være gamle vejstumper eller slet ingenting.

Der kan således, på grund især af Sophus Müllers store autoritet, være fare for, at spørgsmålet, om et af vore mærkeligste oldtidsminder har været til eller ej, kommer til at stå hen i det uvisse. Både sporene af diget og traditionen om det er ved helt at viskes ud; det er gået meget tilbage siden de for 30—35 år siden (bl. a. af nærværende forfatter 1897) foretagne undersøgelser. Der skal derfor i det følgende — så vidt muligt uden direkte polemik — endnu engang gøres et forsøg på at drage alle tilgængelige kendsgerninger frem, bl. a. på grundlag af omfattende jordsbundsundersøgelser, og få linjerne klarest muligt trukket op. I den anledning skal først *traditionen* omtales, den mundtlige og skriftlige, dernæst *de ældre undersøgelser*, og endelig den viden, som *sporene i marken* og undersøgelsen af dem endnu er istand til at give.

Angående den literære tradition kan vi fatte os kort, idet vi kan henvise til Aug. F. Schmidts artikel i årbog 1923 (dog hans referat efter Worsaae undta-

get). Der er først de to præsteindberetninger af 1638 og 1766 henholdsvis fra Skanderup og Andst. Der kan ikke være tvivl om, at det i begge tilfælde er *Trældiget*, der er tale om: I den fra 1638 tales ganske vist om en *stenrøgel*, men det betyder vel ikke andet, end at man har skaffet sten væk af marken ved at lægge dem på det halvt udslettede dige. Aug. F. Schmidt mener ialfald (årb. 1924) at have fundet „røglen“, og det er vist rigtig nok, om end hans tydning er mindre rigtig. Der er ingen tvivl om, at denne vold („en km s. f. Nagbøl præstegård“) er den sydlige del af *Trældiget*, og det hedder da også i indberetningen fra Andst 1766, som ellers kun beskæftiger sig med stykket øst for Andst by, at „folk siger, om det ellers er at tro, at dens begyndelse skal være en mils vej sønder på, og at den skal strække sig langt ind i Jylland nord på, item at den i forrige tider har været grænseskjel mellem to kongeriger.“ Det turde altsammen være rigtigt, også det sidste.

I 1840 blev diget for første gang eftersat af en kyndig og interesseret mand, vor berømte oldforsker Worsaae, som ved en undersøgelse af højene på eggen havde lejlighed til at se det østen for Andst („nogle hundrede skridt“), og her var det endnu 3½ al. højt, skråningen „større“ (stejlere?) mod vest end mod øst. I sydlig retning har han ikke fulgt det, men han har skaffet sig paalidelig underretning om dets fortsættelse til Geising, at det går syd om Veerst skov, og selv har han fulgt det på Jordrup mark „over 1000 skridt“. En lokalkyndig mand har fortalt ham, at volden fremdeles er at se ved Egtved skov. Man kalder den alle steder med samme navn: *Trældiget* eller *Alverdensdiget*, „fordi man mener, det går helt igennem landet.“ (Annaler for nordisk oldkyndighed 1840—41 S. 162. Kun en side).

54 år senere, 1894, blev diget undersøgt, opmaalt og indtegnet på kortet af kaptajn *A. P. Madsen*. Skøndt med liden videnskabelig uddannelse var han en dygtig arkæolog, som blev ret bekendt og anset ved den første fremdragelse af den jyske enkeltgravskultur fra stenalderen og af de jyske tuegrave fra førromersk jernalder, ligesom han også var en dygtig korttegner. I sin beretning, der sammen med kortet gemmes i nationalmusæet, siger han, at af diget, der efter de hos lodsejerne indhentede oplysninger har været $1\frac{1}{2}$ mil langt, er der nu kun 1850 alen tilbage som skel imellem Skanderup og Andst sogne; resten er sløjfet eller så godt som sløjfet (på kortet betegnet ved punkterede linjer); i nyere tid et stykke n. v. for Gejsing på 100 al., mellem Lillerøj og Verst skov 1700 al. og en strækning s. v. for Jordrup på 1500 al. — Deraf kan stykket ved Jordrup endnu (1932) nogenlunde let genfindes, stykket ved Gejsing med nogen vanskelighed, ligesom der af endnu levende folk kan påvises et stykke, der er helt forsvundet. Det sidste synes, trods al eftersøgning, også at være tilfældet med stykket fra Lillerøj til Verst skov.

Den næste, der undersøgte Trældiget, var *Sophus Müller*. Han finder imidlertid ingen rester, der tyder på oldtidsbefæstning (indberetn. til nationalmusæet 20/7 1903). I skellet mellem Skanderup og Andst kun et almindeligt sogneskeldige, og resten har aldrig været noget forsvarsdige, men en gammel vej, mener han. Imidlertid har S. M. selv fundet et par forhøjninger ved Koldig-Ribevejen, som kaptajn Madsen ikke har lagt mærke til, et lille stykke fra det „skeldige“, han har tegnet. S. M. siger: „At dette er det såkaldte Trældige, kan ikke være tvivl underkastet. Uafhængige og, saavidt skønnes, pålidelige udsagn

taler derfor, ligesom også, at der næsten intet er at se på disse steder.“

Således forgår verdens herlighed! Men for det første lyder denne tale om en gammel vej ret mærkelig. Det er i sandhed en sær vej, der sigter efter alle sumpe steder, og jeg ved heller ikke af, at man, når undtages nogle „kongeveje“ omkring København, har kendt til opkastede veje (som denne jo så skulde være) før for et hundrede år siden, og så ung mener S. M. jo næppe, „vejen“ kan være, så vilde de gamle og den tradition, de sidder inde med, vide god og sikker besked.

Men dernæst taler netop *traditionen*, den mundtlige og skriftlige, et andet sprog. Det er altfor utroligt, at sådanne skriftlige beretninger, som kortelig er nævnt foran, skulde snakke helt hen i vejret. For præsteindberetningernes vedkommende er reglen absolut den, at når præsterne endelig har noget at berette om fortidsminder (ofte må man forbavses over, så meget og så betydelige ting de har overset) så kan man være sikker på, at det er noget betydeligt, som alle har lagt mærke til, og som der af og til tales om. Navnlig er da indberetningen fra Andst af 1766 slet ikke til at komme forbi. Og så er der Worsaaes beretning. Vel kan de 3½ al. højde, han taler om, være omtrentlig, han har næppe målt så nøje, men når kaptejn Madsens mere nøjagtige målinger af „skeldiget“ viser en højde af højst 1½ al., så er den forskel alligevel for stor til, at det kan være dette skeldige, som W. har set. Hvad skulde dog heller få ham til at fæste sin opmærksomhed ved et skeldige, — det var overhovedet slet ikke for at undersøge den slags, at han var kommen til egnen. Lidet dyrket, som egnen øst for Andst dengang var, har Trældiget ligget hen væsentlig som fra oldtiden af. Først med jordens

stigende kultivering i 40—50erne, er diget blevet delvis slettet, og det må vel være sket ret snart efter, at W. har set det, siden der ingen erindring findes derom. Jeg kan dermed jævnføre det føromtalte nu helt forsvundne stykke i Gejsing, som den forhenværende ejer af marken der, nu er 83 år gammel, erindrer de sidste spor af, altså sådan noget som 1870. — Ligeledes kan man fornuftigvis ikke tvivle om, at kaptejn Madsen må have set spor af diget, hvor han har tegnet dets linjer, selv om vi ikke altid nu kan se dem; og det er her de punkterede linjer (se kortet) som man skal se nok så meget efter som de fuldt optrukne, thi angående de sidste kan der mulig være tvivl. Dog skal tilføjes, at selv om disse meget rigtig betegner et sogneskeldige (mell. Andst og Skanderup, også afsat på alle generalstabens kort), så kunde det jo såre vel tænkes, at Trældigets rester ligger begravet under det. — Men rimeligere er det måske, som også ovenfor antydet, at Sophus Müller på dette punkt har ret, og at de „forhøjninger“, han så i 1903, virkelig er de sidste rester af det dige, som Worsaae beskriver som 3½ al. højt. Det er sikkert rigtigt, at det, „at der næsten intet er at se,“ taler derfor, thi det svarer ganske til digets tilstand på andre punkter. Der er ingen steder noget videre hverken at se eller at høre, og derfor er sagen bleven så vanskelig, endnu vanskeligere end i 90'erne, da ihvertfald stykket i Jordrup var langt betydeligere, end det er nu (1932).

Og dernæst er der den *mundtlige* tradition. Ganske vist er den, som Aug. F. Schmidt rigtig har set, grumme lidet omfattende, idet den næsten ingen sagn (om kampe el. lign.) indeholder, men taler kun om digestykker her og der og disses retning. Men det kan ikke noksom understreges, at disse angivelser altid er overordentlig sikre og faste, der er ingen vaklen i

dem, — man ved nøje, hvor diget er, har været og i hvilken retning det går, — altid den samme. Og det er vist ikke så sikkert, at den mundtlige traditions mangel på sagn om diget er et minus, — det kan godt være et plus, idet det kan vidne om digets uhyre ælde. — Der kunde godt her være anledning til at sige noget mere om den mundtlige traditions væsen og liv end den knappe plads tillader. Men så meget kan siges, at traditionens fortsatte liv altid er afhængig af nogle få slægter; den store mængde har ingen tradition, højst en kortvarig, der lige angår dens egen slægtshistorie. Men nu er det jo altid i urolige tider — og dem har der været mange af i de 1500 Aar siden Trældiget blev til, særlig i forhistorisk tid — disse få slægter, det går ud over, de forsvinder på forskellig måde med samt deres tradition, medens den traditionsløse hob klarer sig. Ja selv uden sådanne urolige tider går det inden ret mange slægtled på samme måde; historien viser, at det i forhold til de lange tidsrum kun er en kort tid, at sådanne slægter er bæredygtige af en overlevering, måske højst 200 eller 300 år. Vi kan f. eks. tænke på vore *ældre borgpladser*, 6—700 år yngre end Trældiget, hvad siger traditionen om dem ud over nogle almindelige og stereotype sagn om røverborge osv., som findes alle vegne? Intet! Selvfølgelig har traditionen været der, men den er tabt for længe, længe siden. Går vi derimod til vore nuværende herregårde, så er sagen en ganske anden. Her er sagn nok, stereotype og ejendommelige mellem hinanden ganske vist, men dog også en del af de sidste altså, og det er dem, der især bærer vidne om, at en tradition *lever*. Men det er lærerigt at iagttage, hvordan disse sidste er vigende og de stereotype sagn tager pladsen, et sikkert vidnesbyrd om en døende tradition, og det er åbenbart

endog længe siden, at denne fortrængning begyndte, men disse gårde har jo også nu stået i 250—350 år.

I forhold til den lange tid, der er gået siden Trældiget blev opkastet er altså en traditions levetid kun kort, *hvis den da ikke af særlige hensyn, f. eks. nationale, plejes*. Der har i den tid været plads nok til, at en tradition kunde både opstå og forsvinde rigtig grundig, endda flere gange! Vist har der engang — skal vi sige i Gorm d. gamles tid — været sagn om dette værk, mulig om kampene om det, men de er borte for længe, længe siden, og er der opstaaet nye, så er også de borte. Derover skal man på ingen måde forundre sig, der var mere anledning til forundring om en så gammel *stedlig* overlevering overhovedet fandtes. Der kendes vist ingen eksempler.

Efter at vi nu kort har drøftet både overleveringen og de ældre undersøgelser i marken skal vi gå over til de iår (1932) foretagne undersøgelser og gravninger. Meget må man ikke vente sig, thi det er egentlig for sent, men helt uden resultat er arbejdet dog heller ikke. Stykket ved Jordrup kan endnu følges i den af kaptejn Madsen angivne retning og længde, om end med nogen vanskelighed. Kun er tilslutningen til vejene noget anderledes, men disse synes også, når ældre og nyere generalstabskort sammenlignes, at være noget omlagt. Vi kan begynde ved Jordrup mølle, i hjørnet mellem vejene til Knudsbøl og Veerst. Når man følger den første c. 200 m fra udgangspunktet, så har man digets begyndelse 50 m til venstre inde i en lille fenne med vedvarende græs, så tydelig, at enhver kan se det. Derfra går det mod vest-n.vest, skærer Veerstvejen under en vinkel på ca. 30° og fortsætter så i samme retning hele vejen over Jordrupgårds mark (skærende Egholtvejen) og et godt stykke ind på nabomarken mod vest. Men mens det her i

1897 (da forf. sidst så det) var overmåde let at følge, er dette nu vanskeligere; på ret store stykker er det helt forsvundet, og det er kun ved at kunne se og følge *den lange linje*, at man kan være sikker i sin sag. En omhyggelig undersøgelse med spaden bekræfter yderligere at man står overfor dette mærkelige oldtidsminde. På digets ryg er der kun et godt spadestik til undergrunden, på den s. østre side et par spadestik, men på den n. vestre side en 5-6 ned i hele spadens længde. Og sådan er det hele vejen. Her har åbenbart engang været en temmelig dyb grøft, dybere endnu end på den anden side. Men digets bredde synes ikke at have været særlig betydelig, 2—2½ favn ved grunden.

Det næste stykke på kaptejn Madsens kort, stykket fra Røj ind til skellet mellem Veerst og Egholt skove, ialt 1700 al., kan, som før sagt, ikke nu genfindes. Antagelig har M. — ligesom forf. gjorde det 1897 på en anden strækning — fulgt en stribe i Mulden, som måske også fremdeles kan ses, men kun under visse forhold. Kan man være så heldig at opdage denne stribe, så kunde muligvis også her spaden påvise digets tilstedeværelse. Dette må imidlertid vente til ved lejlighed. — Ved Gejsing er der, både mod n. v. og s. v. fundet endel mere end A. P. Madsen angiver. Fra en svag begyndelse på Johan Termansens ejendom, 1 km n. v. for Gejsing skole, går Diget ind på Gejsinggårds mark, ialt c. 450 al. Det var i okt. 1932 ikke let at erkende, men ved et besøg en måned senere var græsmarken på Gejsinggårds jord pløjet, og det var da let at følge fortsættelsen. En række gravninger viste en temmelig dyb grøft ved vestre side, ingen, eller næsten ingen, ved den østlige. Der blev også foretaget en undersøgelse, der hvor markdiget mellem Gejsinggård og Johan Termansen

går over Trældiget, omtr. vinkelret. Den viste, som man kunde vente, at da markdiget blev lagt for vel c. 100 år siden, var Trældiget højere, ikke meget, men har dog været overordentlig synlig, ligesom også den pukkell, der dannes, hvor digerne skærer hinanden, er synlig på lang afstand. 1000 al. lige vest for Gejsing har der på Th. Knudsens mark i mands minde været spor af et stykke på ca. 150 alen; Th. Knudsens fader, nu 83 år, mindes det fra den tid han for henved 60 år siden overtog ejendommen, men det var næsten udslettet. Nu ses der ikke andre spor deraf end en forskel i afgrøderne, som gror bedst i „grøfterne“, især den vestre, ringere på „ryggen“ af diget, en meddelelse, som mange ejere af disse digerester har givet uafhængige af hinanden.

De øvrige rester af diget kan bedst undersøges med Kolding-Ribe Landevej som basis. Nedenfor Tingsskovhus kan diget formentlig fra vejen af følges noget op i marken mod syd, og da må gårdens vestre længe stå på Trældiget. Det må dog tilføjes, at gravninger i marken her kun gav usikre resultater. Men i samme linje, i en hønsegård på den anden side landevejen, og endnu bedre i marken nord for, er der nogenlunde synlige rester, om end ikke så gode som de andre steder. Det er dem, Sophus Müller så i 1903, som Worsaae så i 1840 og som pastor Høstmark beskriver 1760, men da så de i begge tilfælde ikke så lidt anderledes ud. Det hele — sporet syd for landevejen medregnet — har en længde i n^s af ca. 600 al. Det støder mod nord til et lavdrag, eng, men på den anden side, et godt stykke oppe i en fenne med vedvarende græs, er det igen særdeles tydeligt, og her findes det mest udprægede stykke grøft på hele linjen. Omtr. 50 al. mod nord derfor går diget ind på Ankersgårds mark (som fennen måske også hører til)

og fortsætter mod n.øst noget over på naboens mark, ialt c. 600 al. Ved denne sidste overgang er atter en lejlighed til at undersøge Trældiget, idet ligesom n. v. for Gejsing et markdige her har dækket det, velsagtens i over 100 år, og i skæringspunktet ses en stor forhøjning. Resultatet af denne undersøgelse er det samme som før nævnt, at diget var højere, da markdiget blev lagt, men ikke meget. En række gravninger viser iøvrigt, ligesom før nævnt, en dyb grøft på vestre side, mens det er usikkert, om der har været nogen på den østre. De sidste rester af dette stykke taber sig en god kilometer s. v. for Gejsing skole. Alt i alt kan altså endnu spores følgende rester: 1500 al. i Jordrup, 450 al. n. v. for Gejsing, 600 al. s. v. for Gejsing og 600 al. ved landevejen nedenfor Tingskovhus. Dertil kommer så de 1700 al. fra Røj indefter Veerst skov, som kaptejn Madsen har set, men som trænger til nøjere undersøgelse, og de 150 al. v. for Gejsing, som der er gode vidnesbyrd om, men som ikke mere direkte kan iagttages. Og endelig er der den af Aug. F. Schmidt iagttagne „stenrøggel“ (præsteindberetningen 1638) syd for Nagbøl mose, som ikke i år er nøjere undersøgt, men som sikkert er Trældigets sydlige fortsættelse. — Der er her ganske set bort fra de på A. P. Madsens kort fuldt optrukne linjer, som sikkert må opgives. Det er ikke blot nu almindelige diger, om end svære, men har næppe nogensinde været andet. Det lange stykke er jo tillige et sognedige, og tænkes kunde det, som før sagt, at Trældiget lå derunder, at man altså i sin tid skulde have benyttet et stykke af Trældiget som sognegrænse. Men det er ikke sandsynligt. Da var Trældiget allerede forlængst halvt udslettet, og markskel og den slags, som sognegrænser retter sig efter, har, som i vore dage, gået på kryds

og tværs af diget uden at tage mindste hensyn til det. Det tilhørte en hel anden old, som forlængst var glemmt, selv om måske nok sagnene om den levede. —

Endskønt altså både spor og overlevering angående dette oldtidsminde næsten er borte, så er der dog nok tilbage til at fastslå, både at det *har været til* og at det — og her har man jo forholdt sig mere tvivlende — *har haft en mægtig udstrækning*. Hermed skal ikke just være sagt, at diget eller volden er bygget efter en helhedsplan (som f. eks. til forsvar). Det er nok at fastslå en vis *indre sammenhæng*: Idet nemlig en fælles fare truede fra de fremmede stammer mod øst, har et enkelt, eller enkelte, bysamfund fundet det nødvendigt tydeligt at afgrænse, og dermed i nogen måde *værne*, imod disse fremmede, hvad der hørte det lille samfund til. Andre lignende samfund har fulgt eksemplet, og det er selvfølgelig heller ikke udelukket, at nogle stykker er bygget efter fælles aftale. Men ihvertfald synes en lidt tilfældig tilblivelsesmåde at kunne spores den dag idag. For det første har diget *altid* bestået af stumper, har, på grund af terrænforhold, ikke været sammenhængende. Men også når disse stumper støtter sig til enge og moser, hvad de jo ganske naturlig gør, sker det ofte på en noget tilfældig og lidet konsekvent måde, som vi senere skal komme tilbage til. Dette noget planløse i anlæget kommer også frem ved undersøgelser med spaden, som viser endel afvigelse i de forskellige stykker. Diget er ikke på alle stykker lige bredt; bredden i bunden synes at veksle mellem to og tre favn; grøfterne har ikke på alle stykker været lige dybe, — og så har diget sagtens heller ikke overalt været lige højt — og somme steder synes grøften på den østlige (sydøstlige) side enten at være lidet dyb eller endog helt at mangle.

Dette sidste giver sagtens et fingerpeg om, *hvem* der har opkastet diget: det har, som allerede antydet, de folk eller stammer, som boede *vest* for det. De har formodentlig skåret „sajer“ på begge sider til styrkelse af digets sider, men den store masse løse fyld har de helt eller for største del taget på deres egen side, så der fremkom en dyb og bred grav, som der tilmed de fleste steder stod vand i det meste af året. — Når man fra midt på digets vestside og vinkelret ud i terrænet har gravet f. eks. 10 huller ned i undergrunden med en alens afstand, så har man for det første et billede af *grøften*, ofte (men ikke altid) er der en spadælængde til bunden i de midterste huller, mens der på diget eller længere ude kun er et spadestik til undergrunden. Men der er også megen forskel på den opgravede jords beskaffenhed. I de midterste huller er den ikke blot muld eller muldagtig, men der kan være stumper eller flager, som tyder på, at man har truffet den gamle lyngdækkede gravbund, som, efter at diget har tabt sin betydning, har ligget hen i samme tilstand i over 1000 år og har fået en god tyk pels af lyng og mos og magert græs. Thi megen frugtbar muld er efterhånden føjet derved, og det er ikke så mærkeligt, at man i vore dage mange steder kan spore diget ved hjælp af den grønnere og kraftigere stribe i afgrøderne der hvor *grøften* har været. En enkelt landmand udtrykte det sådan, at forsomren måtte være så tør den vilde, denne stribe skulde nok klare sig, og iøvrigt medfører det også på dette sted en senere modning.

Diget har utvivlsomt, som også ovenfor antydet, gået gennem *hede*. Det ligger jo i de egne, som i afsmeltningstiden efter sidste istid var udsat for en umådelig udvaskning, bl. a. af kalk, og derfor har *heden*, hvor jorden var porøs nok til en sådan udvask-

ning (og det er den næsten overalt langs Trældiget) længe før den tid taget magten på skovens bekostning. Jordbundsundersøgelser viser da også mange steder *al*, og hvor den er forvitret, bærer jordbunden dog spor både af denne og af anden hedeunderbund. Også traditionen taler om hede; endog på de gode jorder 1 km s. v. for Gejsing skole stod der i 1870 stor lyng, fortæller de gamle. Det er også rimeligt nok, at man ikke vilde have et sådant skel lige opad beboede steder. Måske kan den samme omstændighed — at man vilde have dette stammeskel liggende frit og på øde jord — tildels være grunden til den uregelmæssighed, der kan spores i digets anlæg. Og endvidere kan der med dette i tanker være nogen grund til at tvivle om stykket ved Røj, thi der har vel sagtens været skov på den strækning, og diget er neppe anlagt i skov, men mulig har der været hede og noget krat, og man kan alligevel her haft brug for diget. Det vil måske, som sagt, senere kunne konstateres.

Om *digets ælde* kan der naturligvis intet bestemt siges. Hvis den antydede formodning er rigtig, at det er *et stammeskel*, så er det ældre end både sogne og herredsgrænser, og derpå tyder også dets forløb. Det er jo nok rejst i en urolig tid, og så kommer man lettest til at henføre det til samme tid som de store mossefund, engang i *folkevandringstiden*. Men der kan have været urolige tider før den tid, som vi absolut intet ved om, så der er neppe noget i vejen for, at diget kan være fra den jernalderperiode, den romerske, som ligger forud for folkevandringstiden.

Og stort mere kan heller ikke siges om *hensigten med Trældiget*. Jeg har før ment, som vel de fleste har, at det var et forsvarsværk. Det har det dog neppe været i egentligste forstand. Først og fremst

mest er digets store udstrækning en hindring derfor, og heller ikke digets forløb i terrænet tyder derpå. Så vilde man have benyttet sig endnu mere og bedre af de sumpede steder end man har. Thi ganske vist støtter digestykkerne sig til lave steder, men ofte er der umiddelbart bag diget (vest for diget) sumpede strækninger, hvis inddragelse i et forsvar skulde synes selvfølgelig, hvis der var tale om et virkeligt forsvarsværk. — Snarest har trældiget været *et skeldige mellem to folkestammer* eller mellem to bygder; på den ene side bygderne i vest og på den anden Koldingbygden (og dens udløbere) i øst. Et skel, som jeg før har sagt, mellem slettens folk og skovens. Dermed skal ikke være sagt, at der ikke var skov i V. Jylland, men af grunde, som ikke her skal drøftes, må det dog antages, at „skoven“ her i langt det væsentligste var *krat*, og det øvrige var hede, kær og eng, — først og fremmest et kvægbrugsland. Diget var skellet mellem dette og skovlandet. Det var et *skel*, men det var jo dermed også *et værn*. Det var dermed understreget: Hertil og ikke længere, og den, som ikke respekterede forbudet, maatte tage følgerne, være sig menneske, vilddyr eller andet utøj, som skovene troedes at rumme, — efter primitiv tankegang var det ganske det samme. Diget var også *således* et værn, at det også var et *symbolsk skel*: hertil gaar mandhjem, hinsides har jætterne tilhuse. Dette har vel yderligere været understreget ved afskrækkende tegn: stager på diget med et hestehoved (nidstang) eller ophængte mennesker og ulve.

Det er vel ikke for meget sagt, at et skel af denne art var, ud fra hine menneskers tankegang, endnu bedre til forsvar og værn end selv det bedste forsvarsværk.

Ud fra en almindelig betragtning af egnens sted-

navne har denne fremstilling imidlertid et svagt punkt, nemlig *Gejsing*, og vi skal nu til slut ofre et par ord på denne vanskelighed. *Gejsing* skal jo, efter den gængse opfattelse af vore stednavnegrupper, høre til den allerældste af disse grupper, d. v. s. være fra romersk jernalder (de allerførste århundreder af vor tidsregning, nogle gør dem noget yngre, andre ældre), og skal altså snarest være ældre end *Trældiget*. Men at diget skulde blive lagt lige op ad en sådan bebyggelse, der absolut må regnes til de vestlige bygder, ser ikke meget sandsynligt ud, — tilmed da diget endog går vest om byen. Men diget ligger der nu engang. Byen ligger der ganske vist også; men med al respekt for den store fasthed og regelmæssighed i fortidens navnegivning kan det alligevel ikke fragåes, at der af og til kan indtræffe et „uheld“, så at f. eks. et —ingnavn kan træffe til at være forholdsvis ung. Men den forklaring behøver man vel ikke engang at ty til. Vi kan vist godt lade både byen og diget beholde deres alder og gå ud fra, at diget er blevet lagt der, uden at man har taget mindste hensyn til „byen“. Det hele kommer an på, *hvordan byen var*. Man kan vel gå ud fra, at *Gejsing* og *Gjesing* er samme navn. Af dem har vi en 8—9 stykker, og navnet *gjesingerne* kunde vist godt betyde: dem, som vogter gederne eller som lever af gederne, d. v. s. trælle, eller ialfald fattigfolk. Navnet har, som vel de fleste af disse —ingnavne, skullet angive en eller anden særegenhed ved den pågældende folkegruppe, ofte måske netop noget, som i naboernes øjne var en særhed eller en forringelse, så navnet blev et *hånsnavn*. I dette tilfælde var der intet at risikere derved, — disse stakkelsfolk, som levede med deres geder i deres usle hytter derude i ødemarken behøvede man ikke at tage hensyn til. Det var da også ligegyldigt,

om deres „by“ kom til at ligge foran eller bag det værk, man nu vilde bygge, thi de regnedes i hvert fald ikke med mellem „godtfolk“. Men hytterne beholdt navnet, også da de samme godtfolk nogle århundreder senere dyrkede jorden op og skabte en rigtig bondeby, den som ligger der den dag i dag.

Spør af forsvundne landsbyer.

Af Søren Alkærsig.

Der er som bekendt forsvundet mange landsbyer fra danske marker i tidens løb; men det er mærkeligt, så lidt folkets erindring har bevaret derom, især når man tænker på, at ikke få af disse bosteders undergang dog er sket under ret dramatiske omstændigheder: ved krigens eller pestens ødelæggelser eller begge dele, og herregårdenes bredden sig på landsbyernes bekostning gik jo heller ikke altid stille af. Man skulde synes, at der måtte være bevaret slægtstraditioner om sådanne ulykker, det er jo dog i mangfoldige tilfælde ret få slægtled — en 8—9 — siden det skete. Men intet sådant er bevaret, mig bekendt. Efterser man sagnene om disse begivenheder, f. eks. hos E. T. Kristensen, så er de alle *ganske intetsigende*, idet de er knyttet enten til et bevaret navn eller til synlige spor af sådanne fortidsbebyggelser, og det kan man jo ikke kalde erindring eller tradition, thi forsvandt også disse faste tilknytningspunkter, da vilde alt være mørke. Nogen erindring (tradition) om bestemte begivenheder eller slægtsoplevelser findes i disse tilfælde ikke. Dette kan måske, ved siden af andre

om deres „by“ kom til at ligge foran eller bag det værk, man nu vilde bygge, thi de regnedes i hvert fald ikke med mellem „godtfolk“. Men hytterne beholdt navnet, også da de samme godtfolk nogle århundreder senere dyrkede jorden op og skabte en rigtig bondeby, den som ligger der den dag i dag.

Spør af forsvundne landsbyer.

Af Søren Alkærsig.

Der er som bekendt forsvundet mange landsbyer fra danske marker i tidens løb; men det er mærkeligt, så lidt folkets erindring har bevaret derom, især når man tænker på, at ikke få af disse bosteders undergang dog er sket under ret dramatiske omstændigheder: ved krigens eller pestens ødelæggelser eller begge dele, og herregårdenes bredden sig på landsbyernes bekostning gik jo heller ikke altid stille af. Man skulde synes, at der måtte være bevaret slægtstraditioner om sådanne ulykker, det er jo dog i mangfoldige tilfælde ret få slægtled — en 8—9 — siden det skete. Men intet sådant er bevaret, mig bekendt. Efterser man sagnene om disse begivenheder, f. eks. hos E. T. Kristensen, så er de alle *ganske intetsigende*, idet de er knyttet enten til et bevaret navn eller til synlige spor af sådanne fortidsbebyggelser, og det kan man jo ikke kalde erindring eller tradition, thi forsvandt også disse faste tilknytningspunkter, da vilde alt være mørke. Nogen erindring (tradition) om bestemte begivenheder eller slægtsoplevelser findes i disse tilfælde ikke. Dette kan måske, ved siden af andre

ting, minde os om, hvor svag — og dermed altså upålidelig — folkeerindringen, overleveringen, er.

I Vejen sogn findes et par stednavne, *Vorup* og *Elstrup*, som engang må have været knyttet til byer. Men navnene er bogstavelig alt, hvad der er tilbage, ikke den mindste stump sagn findes der om disse byer, og dog synes ialfald *Vorup* først at være gået tilgrunde i 17. årh. Ved samme tid forsvandt også *Estrup* i Malt sogn. Vi har her et ualmindeligt tydeligt, d. v. s. ret godt oplyst eksempel på herregårdens vækst på bondebyens og dens markers bekostning, sådan som det især ses efter det knæk, bønderne fik ved grevefejden; men iøvrigt var denne bevægelse igang længe før, vistnok især fremmet ved nødvendigheden af at skaffe et sværtvæbnet rytteri. I anledning af en mønstring (af rytteri) uden for Varde 1553 ses det, at Nielsbygård dengang skulde stille 3 karle, Sønderskov 2, men „Estorpgård“ (der her nævnes for første gang i historien) kun 1. Det har altså dengang været en meget beskednen gård som herregård betragtet, nærmest en større bondegård. Men en snes år efter ses det sædvanlige billede af herregården, der vokser på bondebyens bekostning, idet Kristoffer Juel til *Estrup* 1573 og 1579 tilbytter sig 4 gårde og 2 bol i *Estrup* by. Hvad „bol“ her betyder kan ikke bestemt siges, men formodentlig omtrent det samme som senere: en lille gård (måske $\frac{1}{4}$ gård) eller mindre ejendom. Kristoffer Juel begyndte straks at lægge endel af denne jord ind under hovedgården, hans efterkommere fortsatte, og af indberetningerne til regeringens efter den ødelæggende krig ser vi, at der 1661 kun var 6 bol tilbage ialt, og da deraf de 5 var øde, idet beboerne var døde af den frygtelige sygdom, plettyfus, som vore „hjelpetropper“, polakkerne, førte med sig, så var her en god lejlighed til med

éngang at inddrage byens jorder under hovedgården. Den blev benyttet således, at den ene beboer, der var tilbage, endnu i nogle år fik lov at blive boende, men 1690 beretter præsten i Malt, at Estrup by, hvor de ældste i menigheden kan huske 20 ildsteder, nu er helt øde. Kun en halvgård står endnu, men dens jord drives under hovedgården som den øvrige bys jord.

Det er vel altså nu kun godt 200 år siden de sidste bygninger forsvandt, der hvor mennesker dengang havde levet og virket i c. 800 år. Vi har *intet-somhelst minde* om dem og deres færd, ja, det var endog ved at blive usikkert, hvor byen har ligget. Skønt de gamle, som for henved 50 år siden fortalte mig de få træk, traditionen havde bevaret om Estrup By og dens undergang, vidste god besked om pladsen, så har man i de senere år også udpeget et andet sted. Imidlertid skete det i efteråret 1931, at arbejdere på jagt efter sten til vejene fandt en stenhob på den gamle byplads (til højre i lavningen 500 m s. v. for Estrup gård, når man går fra gården op efter Malt kirke). Den syntes at gå betydeligt i jorden, og det viste sig at være *en sammenskudt brønd*, så vidt skønnes *sat lodret af meget store sten*. Andre sten var i sin tid dynget i den, og en god alen under overfladen fandtes et stykke af en sten til en håndkværn. Desværre har denne sten, som musæet på Ladelund vilde været glad ved som eneste minde om Estrup by, ikke været til at opspørge, efter al sandsynlighed er den slået i skærver.

Men brønden er der altså. Et vidnesbyrd (og måske flere kan findes) om fædrenes liv og virke på denne plads for århundreder siden.

Også i *Folding* sogn synes en landsby at være gået til grunde. De efterretninger, vi har om den, er 2—

300 år ældre end dem om Estrup, og meget klare er de ikke, men til gengæld har vi i dette tilfælde et meget tydeligt og uforkasteligt minde om byens tilværelse, nemlig *to sæt gamle højryggede agre* på 25—30 agre hver, som ligger godt gemt i gammel skov (sydvestre hjørne af *Langeskov*, tilhørende gården *Skovlyst*) og i ganske samme skikkelse, som da bønderne forlod dem.

Vi står her sikkert over for resterne af den forsvundne *Folding bys marker*. Det synes at fremgå af gamle dokumenter, at der har været en landsby af dette navn, hvad jo også er rimeligt nok, da Nørrebølling er en forholdsvis ny bebyggelse, og var denne by sognets ældste og oprindeligste, vilde kirken nok også have ligget et andet sted. I et brev fra 1236 bekræfter biskop *Gunner* i Ribe, at han har givet kannikerne ved domkirken alle sine fædrene ejendomme i *Folding* („Fuldærn“), og nu føjer han dertil nogle enge (O. Nielsen: *Malt herred* s. 28). Fra omkring år 1300 har vi en *beskrivelse* af dette gods, som synes at bestå af 8 helgårde (hver på c. 6—7 td. hk.) foruden nogle mindre, og det fremgår af denne beskrivelse, at markdelingen og fællesskabet allerede dengang havde antaget de samme former, som vi kender fra senere tid, og derpå tyder også de omtalte højryggede agre.

Skønt *Folding* altså synes at have været en ret stor by, så er dog det anførte alt, hvad vi hører om den. Den synes i de følgende tider helt at være forsvundet. Vi har da også endel vidnesbyrd, der tyder på, at den ikke mere var til. — Men det er såre betegnende, at samtidig dermed dukker en ret stor herregård frem, nemlig *Sønderskov*. Den nævnes første Gang 1448, men er naturligvis endel ældre. Den 24. maj 1448 skøder „beskeden“ mand (d. v. s. ikke adelig) *Jakob Nielsen* fra *Malt* til hr. *Henrik Stangeberg*, kannik i

Ribe og provst i Jelling syssel, alle hans og hans hustrus ejendomme i Malt herred: hovedgårdene Nielsby og Sønderskov med tilliggende gods i Nørbølling, Stenderup, Aatte og Bobøl. Folding nævnes ikke, skøndt Sønderskov, man kan sige selvfølgelig, måtte have gårde der, om byen endnu havde været til. Endnu tydeligere er måske dog det vidnesbyrd, at sandemændene 150 år senere gør tov om markskellet mellem Sønderskov og Nørbølling, thi netop imellem dem skulde Folding ligge, men nævnes ikke. Og endelig 3 år senere, i året 1600, sælger fru Bege Klausdatter Sønderskov til Børge Rosenkrands med *det stykke enemærke i Langeskov, Frisbæk mølle, 2½ gård og 8 bol i Nørbølling, 1 bol på Sønderskov mark, 3 gårde og 1 bol i Maltbæk o. s. v.* — Folding nævnes ikke, undtagen „det stykke enemærke i Langeskov“ måske netop er den rest af Folding bymark, som vi kan se den dag i dag, thi betegnelsen tyder jo netop på, at dette stykke jord behandles ikke sammen med den øvrige hovedgårdsmark, men anvendes på en særlig måde.

Hvilken skæbne, der er overgået byen, kan ikke bestemt vides, men det er ikke vanskeligt at gætte sig dertil. Herregåden er, som så mange andre steder, opstået på bondebyens ruiner. I almindelighed gik dette nogenlunde langsomt og lemfældigt, men måske ikke her. Vi står måske her overfor et tilfælde, hvor den folkelige tale om, at den og den by gik tilgrunde i „sortedøden“ virkelig slår til. Denne store ulykke, der jo netop indtraf kort efter at Folding er nævnt ovenfor, har naturligvis ramt denne såvelsom andre byer, og hvad enten nu byen er helt uddød eller ikke, så har der i årene derefter ialfald været herreløs jord nok på Folding bys Marker, som kunde drages ind under den større gård, hvad enten denne

nu er gammel (hvad den måske er) eller ny. Og lejligheden er bleven benyttet, og ikke blot det, men man har fortsat med også at inddrage de gårde, som mulig endnu var i drift, selv om byen ikke er blevet helt øde lige med det samme. — Hvis dette kan antages at slå til, så har vi altså her en parallel til, hvad der skete med Estrup efter krigen og „pesten“ 300 år senere.

Det er nu henved 600 år siden, Folding by forsvandt, og så længe kan erfaringsmæssig ingen tradition leve. Hverken om byens skæbne, beliggenhed eller andet er i folkemunde bevaret det mindste. Agrene i Langeskov er det eneste minde. Det sandsynligste er vist, at byen har ligget ved den gamle landevej — den gren af „hærvejen“, som fra Asbo gik over Foldingbro — c. 1 km nord for Folding kirke.

En anden landsby, der har lidt samme skæbne som Estrup og Folding er *Endrup* i V. Nykirke sogn. Her er sagen imidlertid bedre oplyst, ved skøder og andre dokumenter, og hertil kommer, at der også her ved et tilfælde den dag i dag ligger en rest af den gamle Endrup bymark ganske som da ploven for 350 år siden sidste gang gik over den.

I foråret 1932 blev jeg ved eftersøgning på Endrupholm mark af gamle jærngruber opmærksom på højryggede agre i en indhegnet plantning syd for gården, langs Sneum å. To grupper på ti agre hver, den ene liggende parallel med åen, den anden vinkelret på den, er meget tydelige. Adskilt fra disse ved et lille lavdrag ligger i uafbrudt rækkefølge 25 agre, knap så tydelige. Det er de nederste ender af byens agre, som herremanden (Klaus Skeel) har skåret fra den øvrige mark og anvendt til heste- eller kalvehave, hvortil stykkets beliggenhed lige op ad gården eggede sig. De agre nærmest gården, som dyrene så

ofte har travet hen over, er, som nævnt, blevet noget udviskede, men spores dog let fremdeles. Hvornår tilplantningen er sket, vides ikke, men denne har selvfølgelig bidraget til, ligesom i Langeskov, at bevare dette fortidsminde.

Gamle arkivsager oplyser os om, hvad der er sket (O. Nielsen: Skadst herred 114). 1. feb. 1580 gjorde Fr. II en af sine mange og sørgelig bekendte godshandler, idet herremanden Klaus Skeel fra Øster Starup i bytte for gården Hesselballe med tilhørende gods bl. a. fik *tre gårde i Endrup*. Der var vistnok i Endrup to gårde til (hvad jo også de nævnte agres antal kunde tyde på), og enten nu Klaus Skeel har købt dem eller flyttet beboerne andet steds hen (hvad nok er det rimeligste), så er i hvert fald alle fem gårde forsvundet omtrent med det samme, thi som mark til det nye herresæde, som Klaus Skeel nu byggede ved Sneum å, var der kun Endrup bys jorder at tage til. Og denne gård, Ennerupgård, siden Endrupholm, nævnes allerede 25. feb. 1582, og i hvert fald må gården i det væsentlige være bygget færdig den sommer, thi 20. okt. samme år holdt han bryllup.

Altså måtte Endrup bys bønder forlade deres hjem som bønderne så ofte måtte det dengang. Kun er det dog vist sjældent, at der gås så voldsomt frem som her, hvor vi så at sige på dato kan angive byens undergang. Hvor meget hensyn, der siden er vist beboerne, om de har fået andre ejendomme (måske langt borte) anvist, eller måske nogle af dem er blevet tjenerne på den nye gård, derom tier her som i andre tilfælde både historie og tradition. —

Stensamlinger i skovene. Af Søren Alkærsig.

Som bekendt er man i disse år stærkt ude om sten til vejene. Bl. a. gennemledes de hidtil uopdyrkede arealer, f. eks. *skovene*.

Derved er et mærkeligt forhold kommen frem. I Langeskov, Estrupskov og endnu et skovstykke mellem Brørup og Vejen, som også her og der ude på markerne, finder arbejderne — som oftest ved hjælp af en jærnsøger — stenbunke efter stenbunke, 2—3—4 læs i hver og så tæt sammen, at jorden mange steder kan brolægges med den. En sådan „brolægning“ kan også endnu ses på de sumpede steder i Estrupskov, hvor man flere steder ikke kan sætte en greb uden at ramme 2—3 sten. Det er da også store mængder af sten, som er kørt derfra i de senere år, og mange er endnu tilbage.

Det er nu et årstid siden, at proprietær *Momsen*, Skovlyst, gjorde opmærksom på disse mærkelige bunker, som så åbenbart er *samlet sammen* for at terrænet i nogen måde kunde blive rensat for sten. Vi tænkte straks på „oldtidsagre“, og fik *Gudmund Hatt* til at rejse herover for at undersøge dem. — Imidlertid fandtes der ikke mange vidnesbyrd om menneskelig virksomhed udover selve stenbunkerne, ingen bopladser eller ildsteder, og heller ikke potteskår, der mulig kunde give en tidsbestemmelse. Kun fandtes der i to af bunkerne en hulslidt sten, efter al sandsynlighed underliggeren for simpel korngrutning, idet en stor håndsten vugges eller rulles på underliggeren. Af større betydning var det dog, at arbejderne i et lille lavdrag, hvor stenbunkerne lå tæt op ad skråningerne, fandt *en brønd* af 2—3 m dybde. Den var *stensat*, synes at have været noget tragtfors

mig for oven og mere lodret for nedan, men ved undersøgelsen var den desværre ødelagt, idet stenene var taget op.

Professor Hatt udtalte sig ikke ret meget om fundet. Han mente ganske vist nærmest, at det var gamle dyrkningsfelter, men en enkelt stenkunke gjorde ham noget tvivlrådig, om man kunde kalde det oldtidsagre, idet den nemlig — af udseende og størrelse i øvrigt som de andre — var sanket sammen oven på nogle gamle rygagre, sandsynligvis fra middelalderen (se forrige stykke), som findes i samme skov. Men altså dog kun én.

De store stensamlinger i Estrup skov, som undersøgte for en tid siden, giver måske en forklaring, som ialfald i nogle, og vistnok i mange tilfælde kan tænkes at ramme det rigtige. Her kan de ikke godt være samlet af dyrkningshensyn, thi det meste af jorden er lav og noget sumpet den dag i dag, og endnu langt mere har det været tilfældet i oldtid og middelalder. Jeg kom da i tanker om, at jeg som dreng så sådanne uregelmæssig liggende stenkunke i kanten af et kær. Også her havde været en temmelig tæt stenkunke, og man havde samlet de største og fleste sten sammen simpelthen for kreaturerne skyld, idet der naturligvis var en ussel og for fødderne ødelæggende gang på en sådan jordbund, og dertil kommer, at man også ved afsamling gav bedre plads for græsset. Den forklaring kunde mulig også bruges hvad disse ældre stensamlinger angår. Man har sat tjenerne eller trællene, formodentlig dem, der passede kreaturerne, til at samle stenene sammen på de steder, hvor dyrene overhovedet kunde færdes. Hvor jorden derimod var for sumpet til at den kunde bruges til græsning er stenene bleven liggende; og der finder vi dem, sten ved sten, den dag i dag.

Sådanne stenbelægninger har i gamle dage været meget hyppige, og de er vist fremdeles langt hyppigere på heder og i skove end man ved af. Men måske nok særlig i *israndsegnene*, og til dem hører netop den her omhandlede egn. Isranden har ikke ligget fast. Også under selve istiden (ikke blot under selve afsmeltningen) har den vandret noget frem og tilbage; her på egnen mod øst indtil Vamdrup og mod vest indtil Brørup. Det er givet, at jordbunden under disse hårde forhold har været udsat for kraftige udvaskninger og udskylninger, så kun stenene blev tilbage, til også de blev dækket af nye udskylninger — og nye stenmasser kom frem. Da så afsmeltningen ret begyndte med sit voldsomme klima og jorden næsten blottet for plantevækst, især netop på de strækninger her er tale om, blev jordfygning og sandflugt i stor stil til tider en daglig begivenhed. Det viser sig, at hyppigt hviler *gravhøje*, ja endog *moser*, på gamle sandflugtsarealer, og mange steder finder man flere fygesandshorisonter over hinanden, og ned i mange fods dybde. Hvor nu jorden var meget stenrig, som den pletvis måtte blive, især under afsmeltningen, føg efterhånden både her og der så meget sand og jord bort, at det slet ikke kunde fyge mere, fordi jorden var dækket af et helt stenpanser (Danmarks geologiske undersøgelser, Vardebladet s. 90 og Bækkebladet s. 149). Sådanne stensletter må have været ret almindelige under hine forhold, måske især på skrånende flader med sumpe og kær. Og det er muligt, at endel af skovene i *israndsegnene* netop står på sådanne stensletter, og det kan vel også ofte være grunden til, at de fremdeles har fået lov at stå.

Oldtidsjærn i kirkegårdsdigerne.

Af Søren Alkær sig.

Læsere af årbogen vil vide, at der i ikke få kirkegårdsdiger er fundet jærnslogger, større og mindre stykker, men *meget ofte* en fuldstændig slaggeblok (med og uden luppe), de samme, som vi finder i de urørte herdgruber. Det kan være nogle få, men undertiden over hundrede, i Tistrup kirkegårdsdige helt op til over tre hundrede. Og det er naturligvis kun en såre ringe del, der er synlige, hvis al digernes jærnmateriale kom for dagen, så vilde der sikkert ofte være flere tusinde stykker. Hvordan de er kommet der, er ikke vanskeligt at skønne: Ved en eller flere udsmeltningspladser der i nærheden har dette affald kun været i vejen, måske både for jærnarbejdet og for dyrkningen, og sammen med andre sten, som man helst så fjernet, er de bleven brugt i kirkegårdsdigerne. Disse er efter al sandsynlighed lige så gamle som kirkerne, thi når der er ret stærke vidnesbyrd om, at de hedenske vier var hegnede, så er den kristelige helligdom også blevet det, og det turde endda hænde, at diget undertiden er ældre end kirken (selv om det kan være sat om eller flyttet nogle gange), eftersom den nuværende kirkebygning ikke altid er den oprindelige.

De mange blokkes tilstedeværelse vidner om smelte- og udvindingspladser *i nærheden af kirken*. Navnlig er det i den henseende talende, at der er så mange små, thi den del af digematerialet behøvede man ikke dengang at hente langt borte, — der var i almindelighed nok lige op ad kirkepladsen. Og der har slaggeblokkene altså også ligget. Måske var jærngruberne for det meste nedlagt, da diget blev bygget, thi ofte har de på den tid været henved 1000

år gamle, men at de har været der, derom er vidnesbyrdene gode nok.

Spørges der nu: hvorfor ligger kirke og jærnuvindsplads lige op ad hinanden, — fra Ribe amt (Vardeegnen) kan nævnes 15 tilfælde, og fra Vejle amt (Lindeballeegnen) en halv snes — så kan svares, at skøndt de to ting i og for sig ikke vedkommer hinanden, så er de efter al sandsynlighed begge knyttet til en fælles faktor: *stormandsgården*, som i så mange tilfælde kan spores der på stedet i den senere oldtid, hvad enten den nu har været knyttet til en landsby eller ej. I Rasmus Mortensens bog om Vejle vesteregn hedder det s. 79: „Spørger vi: Hvem smeltede det sjældne og kostbare jærn, må svaret blive: den, som havde magt dertil, den fri bonde, ejeren af godsset, stormanden, hvorved han blev endnu mægtigere end før. Han brød jærnet på sin grund, så nær gården som muligt, han — eller hans slægt — byggede siden kirken, på egnens fornemste plads. Han er således, foruden det meget andet, sognets egentlige grundlægger, og vi kan til de forhold, der fik folk til at søge det lille lokale samfunds centrum: stormandens mølle, kvægfold o. s. v. tilføje: *hans smedje*.“

Det var naturligvis af stor interesse at vide, hvor *almindelig* en sådan jærnvirksomhed har været, om den har været udbredt til omtrent alle sogne, hvor råstoffet (myremalm) fandtes (og da oftest på flere pladser i sognet om end måske ikke altid samtidig), eller om den har været et speciale for visse egne (og da gerne for visse folk). Det sidste er vel det sandsynligste, thi lige fra ældste tid til vore dage ser man sådanne egnsspecialer dukke op, blomstre — undertiden længe, undertiden kun kort — for tilsidst at gå tilbage og dø hen. Potter fra Vardeegnen, træsko fra Silkeborgegnen, hornskeer fra Holstebroegnen,

uldtøj fra Herningegnen, leer fra Andsager, vogntømer fra Veerst og Egholt kan nævnes som eksempler.

Det synes da en nærliggende opgave at få undersøgt kirkegårdsdiger også i andre egne, thi selv om der ikke må bygges altfor meget på denne sammenhæng mellem smelteplads og jærnet i kirkegårdsdigerne — en sammenhæng er der dog. Det var jo f. eks. naturligt at tro, at vi ikke blot havde lært jærnsvirksomheden syd fra (hvad vi sikkert har), men at denne virksomhed så også kunde spores ad en vestlig vej ned gennem N. Slesvig og videre, og her var det kirkegårdsdigerne, der snarest og mest åbenbar kunde tænkes at afgive det søgte vidnesbyrd.

Et eftersyn af disse diger ned gennem Vestslesvig blev foretaget i august 1932 i denne rækkefølge: Skodborg, Skrave, Hjerting, Lintrup, Kalvslund, Hjortlund, Vilslev (n. f. Kongeåen), N. Farup, Hviding, Reisby, Brøns, Skærbæk, Mjolden, Randerup, Ballum, Skadst, Emmerlev, *Møgeltønder*. Sidste sted fandtes en hel grubeblok siddende i vestlige dige, alle de andre steder var resultatet negativt. I Farup nogle klumper myremalm i diget, men ikke jærnslogger. Hvad *Møgeltønder* angår har i øvrigt jærnvirksomheden efterladt sig andre vidnesbyrd af sædvanlig slags. I den n. vestlige kant af byen er en mægtig og meget gammel sandgrav. Her har en af byens borgere, malermester *Gregersen*, i mange år gjort flere fund af interesse, især en mængde bopladser, men heller ikke få jærngruber, hvis materiale han tildels opbevarer. Pladsen er en sådan, som kun jærnalderfolk, der ingen beskyttelse havde mod havet, måtte vælge: en ret høj grusbanke, hævet over sumpen der neden for. Der hentede man jærnmalmen, men den blev — som sædvanlig — behandlet på højere liggende sted, hvor der var god træk, gerne fra s. vest, hvad

også her er tilfældet. Et af de opbevarede slaggestykker har den særlige interesse, at det bærer to ualmindelig tydelige aftryk af det redskab (jærnstang?), hvormed blokken er bleven vendt i gruben ved processens afslutning, for at man kunde slå jærnkagen (luppen) fra. — På tilbagevejen fra Møgeltønder undersøgtes en østligere linje, hvor der måske snarere kunde ventes et resultat, da her ialfald har været både brændsel (trækul) og malm. Alligevel blev resultatet også på denne tur ret ringe. Følgende diger blev undersøgt: Hostrup, Burkal, Bylderup, Rabsted, *Bedsted*, Øster Højst, *Abild*, *Visby*, Daler, Bredebro, *Nørre Løgum*, Arrild, Brænderup, Toftlund, *Højrup*, Gramby, Rødding. Noget senere undersøgtes Seem, Fol, Hygum, Spandet, Skrydstrup og Nustrup. Kun i de fem fremhævede fandtes jærn og kun nogle få, 2—8 stykker. I N. Løgum fandtes desuden en herdgrube i sideskråningen af en nedskåret vej. Af disse 41 diger er der altså jærn i kun 6, alle, undtagen Møgeltønder, i Løgumklostereggen.

Fundene fortæller altså lidet eller intet angående den formodede sydlige indvandringsvej, næsten endnu mere negativt blev resultatet, da vi forsøgte at efterforske, hvorhen virksomheden har bredt sig fra Vardeegnen. Vi valgte Herningegnen, fordi der her er mængder af malm, og det er fra litteraturen bekendt (Halds beskrivelse af Ringkøbing amt, 1833, s. 21), at der ialfald på to steder, ved Sindinggård og i Arnborg, har været smeltet jærn. Følgende diger blev efterterset: S. Omme, Hoven, Ølgod, *Strellev*, Lyne, Egsvad, *Aadum*, Borris, N. Vium, Vorgod, Timring, Vind, Vinding, Aulum, Ørre, Sinding, Tjønning, Sunds, Rind, Arnborg, Skarrild, S. Felding. Kun jærn i de 2 fremhævede af 22, og deraf må *Strellev* jo egentlig nærmest regnes med til Vardeegnens

mange jærnforekomster. Ved Sindinggård fandtes nogle slaggestykker som vidnesbyrd om, at den jærnsudvinding, som Hald omtaler, virkelig har været der, men i kirkegårdsdiget intet. — Følgende diger er senere undersøgt: Folding, Malt, Vejen, Læborg, Gesten, Andst, Jordrup, Leirskov, ligeledes uden resultat.

I sammenligning med de mange forekomster i kirkegårdsdiger i Vardeegnen ser alt dette jo meget fattigt ud. — Vi ved fremdeles intet om, hvorfra denne såre betydningsfulde færdighed er kommen eller hvor den har bredt sig hen. Vi ved foreløbig kun de to ting, at der i tidlig og mellem jernalder har været en stor jærnvirksomhed i Vardeegnen, hvorfra der formentlig er solgt jærn og jærngenstande til omegnen både i øst og nord, og at denne virksomhed siden bredte sig til midtjylland, hvor den holdt sig til ned imod vore dage, d. v. s. til omkring 1600. Hvor når den ophørte i Vardeegnen ved vi intet om, men de hidtidige fund — trækul, potteskår, jærnslugger — bekræfter min oprindelige formodning: at det er en oldtidsvirksomhed.

En almindelig vestjysk Herregaard ved Midten af det 17. Aarhundrede.

Af *H. K. Kristensen*, Lunde, Jylland.

Vestjylland er ikke og har aldrig været rig paa de stolte Herreborge i flere Stokværk med knejsende Tinder og Taarne, som Adelsstandens Overklasse i Renæssancetiden rejste i vort Land; men det har haft en talrig Række af Smaaadelens Gaarde spredt ud over Egnen.

Søger man at danne sig et Overblik¹⁾ over Forholdene paa Vardeegnen (V. og Ø. Horne samt Skast Herreder), som de var ved Midten af det 17. Aarhundrede, da Renæssancen nærmer sig sin Afslutning, vil man se, at Herregaardene deler sig i to Grupper. Den ene har Gaarde paa omk. 30 Td. Hk., de overstiger ihvert Fald ikke 40 Td., og Gruppen tæller saa mange Gaarde, at den maa siges at repræsentere Vardeegnens almindelige Herregaard paa den Tid. Ejerne hører til den lavere Adel og bebor i Reglen Gaardene, eller de er Højadelsmænd, der tillige ejer en anden større og anseligere Gaard, og det er da denne, de bebor.

Den anden Gruppe er betydelig, 2—3 Gange større, men omfatter kun 5 Gaarde: Visselbjerg, Lindbjerggaard, Nørholm, Sneumgaard og Krogsgaard. De ejes af Mænd, der selv om de ikke hører til den højeste saa dog til den højere Adel. Men de var heller

¹⁾ Som Grundlag er benyttet O. Nielsen: „Skadst Herred“ og „Vester Horne Herred“, Trap: „Danmark“ og Synsforretninger i Tingbøger.

ikke alle beboet af Herskabet. Ventzel Rothkirch, der ejede baade Sneumgaard og Krogsgaard, lod sidstnævnte Sted opføre en prægtig Borgegaard med 4 Fløje, hvoraf den egentlige Hovedbygning havde 2 Stokværk og 2 Taarne. Men han tilbragte den meste Tid paa Antvorskov, som han havde i Len. Disse 5 Gaarde ligner Øernes Hovedgaarde, hvis gennemsnitlige Hartkorn var 75 Td. De jyske Herregaarde opgives til gennemsnitlig at være paa 39 Td. Mange af dem tilhører vor første Gruppe.

Som Type paa denne Gruppe, Vardeegnens almindelige Herregaard, kan Frøstrupgaard i Lunde Sogn udmærket tjene. Den har den Størrelse og Værdi, som er almindelig for Gruppen. Matriklen 1661 sætter den til 32 Td. 6 Skp. Hartkorn eller 1965 Rd., Søviggaard var sat til 1380 Rd. Samtidig vil vi finde Lunderup, Agerkrog, Endrupholm, Hesselmed, Hensneggaard uden Møllen, Ølufgaard med Møllen takseret til et lignende Hartkorn. Oksvang har omtrent haft samme Størrelse. Lydumgaard sattes 1638 med Møllen til 68½ Td., men 1687 uden Møllen til 36 Td. Sønderris havde kun 18 Td. Abildhede eller Østerholm, som Iver Vind ved denne Tid gjorde til Ladegaard i Stedet for Haltrup, har næppe været saa stor.

Frøstrupgaard havde i det 15. og 16. Aarhundrede været ejet af Styggerne, der som gridske Godssamlere havde faaet fat i en Del noget spredtliggende Bøndergods; derefter var den ved Giftermaal gaaet over til Kaaserne, der havde faaet endnu mere Gods og ved Mageskifter begyndt at samle det sammen i Nærheden af Gaarden, ligesom det vistnok ogsaa var dem, der lagde noget af den gamle Frøstrup By under Gaarden og paa den Maade gjorde den større. Disse Kaas'er er det, der lader de Bygninger eller de fleste af dem opføre, som vi nu skal betragte lidt nøjere.

Bygningerne var ikke blot afhængige af Gaardens Størrelse, men ogsaa af Bøndergodsets. Det hænger sammen med den Maade, hvorpaa Datiden fandt det mest samfundsgavnligt at drive Studedefning og Studehandling. Regeringen, der var stærkt interesseret paa Grund af den betydelige Udførselstold, havde som bekendt faaet det ordnet saaledes, at Opdrættet var Bøndernes Opgave, Fedningen Herremændenes. Derfor var der givet Herremændene Privilegium paa Staldfodring af Stude, dog maatte Borgerne staldfodre saa mange, som de kunde paa det Hø, de selv havde avlet; Bønderne var det ganske forbudt. De første Par Aar gik Studene som Ungnød hos Bønderne og græssede paa Overdrevene om Sommeren og halvsultede paa Stalden om Vinteren. Dernæst købte Herremændene eller Borgerne de magre Stude, opstaldede dem og fedede dem med Hø og til sidst, inden de i Marts-April blev drevet af Landet, med Korn; herved kunde deres Værdi fordobles.

Vi kan derfor vente at træffe store Øksenstalde i den Herregaard, hvor der var rigeligt med Hø og Korn. Her var Frøstrupgaard godt stillet. Den kunde avle 300 Bønderlæs Hø. Gaardens egen Kornavl har derimod ikke været tilstrækkelig, naar der skulde staldes et større Antal Stude. 1661 opgives Udsæden til at være 12 Td. Rug, 10 Td. Byg og 16 Td. Havre. Det var ikke mere end paa 3—4 af dens almindelige Bøndergaarde. Det var derfor nødvendigt, at Gaarden havde en Del Bøndergods, der gennem Landgilden skulde yde Korn. Paa Sønderriis, der kun havde 4 Td. Hartk. Bøndergods, var der 1667 ingen speciel Øksenstald. Naturligvis blev der sparet paa Kornet, for at saa meget som muligt kunde sælges. Forøvrigt var der ogsaa mangan Bonde-

gaard, der skulde fodre en Stud for Herremanden, de saakaldte Fodernød.

Frøstrupgaard havde altsaa selv tilstrækkeligt Hø og mere Bøndergods end de fleste andre Gaarde paa Egnen dengang. Den havde omkring de 200 Td., som en „komplet Gaard“ siden skulde have.

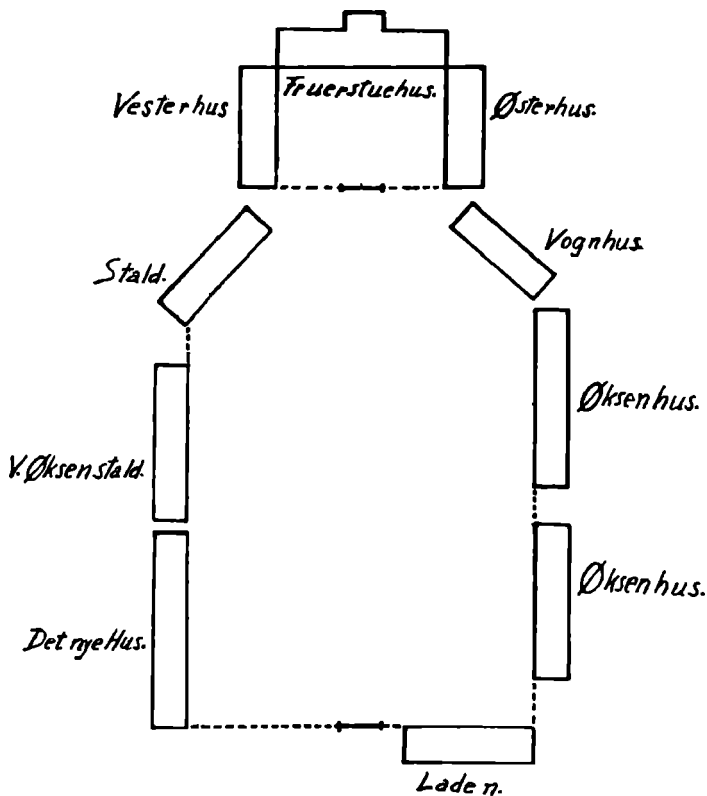
Fra 1646—51 var der en Forpagter eller Bestyrer paa Gaarden, som hed Peder Nielsen, og som allerede tidligere havde optraadt som Fuldmægtig for Kaas'erne. Ved sin Fratræden 1651 lod han paa Herredstinget opkræve Synsmænd til at syne Gaarden. Synet fandt Sted den 28. Juni, og Forretningen er indført i Tingbogen;¹⁾ det maatte forøvrigt gentages, fordi der ikke første Gang var givet tilstrækkeligt Varsel. Af Synet fremgaar det, at Gaarden var delt i en Borgegaard og en Ladegaard og med Borgegaarden nordligst.

Borgegaarden bestod af 3 Fløje. I Midten laa Nørhuset eller Fruerstuehuset. Det var hængt med Tagsten paa den sydlige Side, „hvilken Side var ved Magt, uden ungefær 2 Fag Leder, som var brøstfældig.“ Disse Ledere har været vandret liggende Tømmerstokke, men da Navnet baade brugtes til et saadant Tømmerstykke i Bindingsværkshuse og til Tagremmen i Bygninger af Grundmur, kan det ikke med Sikkerhed siges, om det har været et Bindingsværkshus eller et grundmuret Hus. Rimeligvis har det været Bindingsværk, ellers var den kostbare og sjældnere Grundmur nok blevet nævnt. Det var imidlertid kun Gaardsiden, der var herskabelig udstyret med Tegltag, Nordsiden var „lagt med Straatag, forne Tag var tønd og ond. Noch en Kvist norden udbyggt og behøver med første Lejlighed at aabodes,²⁾

1) 1651 28. Juni.

2) Her = istandsættes.

som de syntes noget ond paa Tækken og ikke kunde holde for Vand, og Lederne noget onde og somme Steder raadne." Kvisten var formodentlig et Korshus;³⁾ der nævnes 3 Værelser: Vinterstuen, Vesterstu-

Frøstrupgaard 1651, Rekonstruktion.

en og Sønderstuen, men der har været flere. Mod Syd fra Frøerstuehuset fandtes 2 Fløje, nemlig et Østerhus, der var ved Magt, undtagen 9 Fag paa Østersiden, regnet fra Nord, hvor Taget var „ond og

³⁾ Sammenlign Zangenberg: Danske Bøndergaarde, 42.

gammel, og Lederne noget gamle og raadne paa Vestersiden, og et Vesterhus, der var ved Magt, dog var Taget paa Vestersiden noget forfalden og Lederne paa Østersiden i Gaarden forraadnet." I hver Fløj var der en Borgestue. Alle Lofterne i Borgegaarden var raadne, onde og gamle. I et Syn 1645 siges det om Vinduerne⁴⁾ „i den østre Stue i Østerhuset, (at) de var største Delen udslagen, og hvis beholden var saa gamle og diimme (mørke, matte), at de ikke var gavnlig til nogen Brug i samme Stue, og var fornøden at gøres af ny." I et Syn 1662 efter Svenskekrigen siges det, at det rette Fruerstuehus var 21 Fag, Tegltaget paa Sydsiden fattedes en Del Sten, paa Nordsiden skulde der endnu være Straatag, men det var ganske øde. Østerhuset manglede Tag og stod paa Rave, Vesterhuset, der havde været paa 15 Fag, var helt nedbrudt.

I Ladegaarden laa der 3 Huse ved hver Side samt et Hus ved den sydlige Ende af Gaardspladsen ;dette Hus kaldtes Laden. Ved Østersiden laa der først et Vognhus, der var ved Magt, dernæst et Øksenhus paa 22 Fag, Lederne var flux forraadnet paa Vestersiden og Taget noget ond og gammel; Huset „er og styttede“, dvs. med Pæle for ikke at falde om; et ikke ualmindeligt Syn ved Datidens Landbobygninger. Syd herfor laa nok et Øksenhus, 19 Fag langt, ved Magt, og „er Stængerne sat paa Stene.“ Hvor intet omtales er der aabenbart kun jordgravede Stolper. „Paa den vestre Side i Ladegaarden næst Laden et nyt Hus, er 24 Fag, syntes ungefær for 6 Aar siden opsat og paa Fodstykker ophuggen.“ Dette Hus er opført 1645 efter det førnævnte Syn. Da fandtes der nemlig et Porthus mod Syd ved Siden af Laden; det

⁴⁾ Tingbogen 1645 21. Juni.

var „et lidet Hus, 10 Fag, med Gaardsens Port ud igjennem, standende i Øster og Vester med Enderne, hvilke de syntes største Del deraf at stande paa Fald og aldeles brøstfældig baade Tømmer og Tag og var den Ladegaard ganske meget til Forfang (Hindrings).“ Dets Tømmer var ikke tjenlig til nogen Udbygge, undtagen 10—12 Stolper og Sparrer, hvorfor de syntes, Huset skulde nedtages og et andet bygges Vest i Gaarden. Det er da sket.

Det er det eneste Hus i hele Gaarden, der har Fodstykker over alt. Begyndelsen er dog gjort i det andet og ældre Vesterhus, der har Fodstykker ind mod Gaardspladsen, sikkert de første i Sognet. Det maa aabentbart være i første Halvdel af 17. Aarhundrede, man begynder at anvende disse paa Egnen. Udtrykket „paa Fodstykker ophuggen“ vil ikke sige, at Huset er rejst paa Fødtømmer, d. e. et vandret Stykke Tømmer, lagt paa Husets Grundsten; det er nemlig Bindingsværkets sidste Udviklingstrin, og noget der aldrig blev almindeligt paa denne Egn. Gangen er den, at man fra Oldtiden af benyttede jordgravede Stolper, indtil man tvungen af Vanskelighederne ved at skaffe Tømmer og Forordninger i det 15. og 16. Aarhundrede satte Stolperne paa Sten et Kvarter eller saa over Jorden; sluttelig anvendte man Fødtømmer. Inden man var kommen saa vidt, havde man fundet paa at bruge „Fodstykker“ eller „Syldstykker“, vandret liggende Tømmerstykker forneden mellem Stolperne; der skulde hindre disse i at glide ud fra Syldstenene.¹⁾

Nord for det nye Hus laa et andet, 19 Bindinger langt, indtil Gaarden var der Fodstykker, udentil var det sat paa Sten; det var vel ved Magt, undtagen det

¹⁾ Zangenberg: Danske Bøndergaarde.

var støttet paa vestre Side. Endelig fandtes der en Stald nærmest Borgegaarden. 1662 kaldes den et Øksenhus paa 16 Fag, men var da ganske borte. Stalden var opført 1638 og ved Magt undtagen en „Hane“, som begyndte „at ondes“.

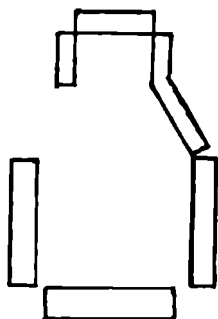
Hver Gaardsplads synes at have dannet et Indelukke. Mellem Husene i Ladegaarden var der rejst Plankeværk, dog nævnes det ikke mellem det nordre Øksenhus og Vognhuset og mellem de store Huse mod Vest; men disse Steder har Husene vel ligget saa tæt sammen, at et Plankeværk var overflødigt. Da Porthuset blev nedbrudt 1645, opførtes i Stedet for et Plankeværk, der strakte sig mellem Laden og det ny Hus, og hvori Porten til Ladegaarden havde sin Plads, i Synet nævnes dog kun Portstængerne.

Endvidere fandtes „Planken mellem Borgegaarden og Ladegaarden ved Magt, undtagen Stakitværket forraadnet og mesten borte. Porten hang derfor, ved Magt.“ Her, hvor Planken (Plankeværket) var, fandtes i Middelalderens Adelsgaard en fjerde Længde. Men i Højrenæssancen kunde man ikke nøjes med en Udsigt over en trang firkantet Borgegaard; der krævedes mere Frihed; derfor maatte den fjerde Længde forsvinde og give Plads for en lav Mur eller en „Planke“. Om der tillige har været en Grav her, som har strakt sig uden om Borgegaarden og Haven fremgaar ikke af Synet. Endnu efter 1800 fandtes der Rester af Grave.

Det var Renæssancen, der fik Bygningerne ordnede efter det regelmæssige Grundplan, der siden blev det almindelige for Herregaardene. Man maa have fundet det det hensigtsmæssigt. Fra Fruerstuens Vinduer kunde Herskabet have Overblik og Opsigt med, hvad der foregik baade i Borgegaarden og Ladegaarden.

Ved Hjælp af „Planken“ var Borgegaarden et hegnet og fredeligt Sted, hvortil ingen uvedkommende fik Adgang uden særlig Tilladelse. Porten heri var „Gaardens Port“, hvortil Stævnings- og Varselsmændene kom, naar de skulde forkynde noget for Herremanden.

Et Kort, der blev tegnet i Anledning af Gaardens Udstykning 1797, viser, at Gaarden til det sidste havde denne Grundplan. I Fig. 2 gengives her et Rids efter dette Kort, som opbevares paa Nabogaarden, hvilken Gaard nu bærer Navnet Frøstrupgaard.

Frøstrupgaard 1797, efter
„Originahl Carte over Frø-
strup Hovedgaards Mark.“

Grundplanen af Gaarden med Haven 1797 i nærv. Tidsskrifts 6. Bd., Side 553, gengiver ikke alle Bygningerne, som de findes paa Originalkortet. De her gengivne Bygninger er opført 1747 af Jens Damgaard. Men Grundplanen er den samme, som man maa formode 1651.

Synet 1651 saa endvidere, at der var Stenbro langs Husene ind mod Gaarden, og at der gik Stenbro fra Ladedøren og Stalddøren til Borgegaardens Port, og det „kunde ikke anderledes forfare, end forne Gaards Bygninger af bmt. Peder Nielsen var holden ved Magt og Hævd som forsvarligt.“ Vi vilde maaske synes, at flere af Bygningerne havde for mange onde

og raadne Steder. Vi maa da huske, at de var gamle, da Peter Nielsen overtog dem. Forøvrigt blev de endnu mere medtaget, inden han fik dem afleveret. Dagen efter Synet brød der nemlig en Storm løs, som rev saaledes i Tagene, at der maatte 11 Læs a 4 Tra^s ver dobbelt Tag til at udbedre Skaden. Den samme Storm, Guds Vejrlig og Havflod bortskyllede tillige al Høet, 60 Læs, af Gaardens 3 Enge i Bork og Lønne.

Selve Bygningerne i den almindelige vestjyske Herregaard saavelsom i Smaaadelens Gaarde i det hele taget adskilte sig omkring Midten af det 17. Aarhundrede ikke særligt fra Bøndergaardenes. De var af Bindingsværk og mestendels med Straatag. Men Gaardens Grundplan og Husenes Antal og Længde hævede den op over Bondegarden og viste, at her boede velbyrdige Folk.

Fortegnelse over Artikler af lokalhistorisk-topografisk Art i lokale Blade i Ribe Amt.

Ved Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg

V.

Vestkysten 1918—1930.

Præstegaardens Lade (i N. Nebel). Af Sognepræst Moos.
14. Juni. 1918.

Vestjyske Herregaarde. Ved Pastor H. Hamlev, Brørup. (Nørholm 16. Juli, Bramminge 30. Juli 1918, Hennegaard 7. Aug., Kjærgaard 21. Aug., Endrupholm 17. Okt. 1919, Sneumgaard 23. Dec. 1922, Krogsgaard 14. Febr. 1923).

Jydepotter. Af Salomon J. Frifeldt. 22. Juli.

En af Esbjergs Veteraner fortæller om gamle Dage (i Esbjerg).
13. Aug.

Den gamle Kirke i Heinsvig. Af Pastor Johs. Larsen. 26. Sept.
Fra Svampefloret i Esbjerg og Omegn. Af Dr. H. T. Manicus.
6. Okt.

Af Egnens Historie. (Hr. Morten Povelsen i Aastrup). Af L. Jespersen. 9. og 10. Okt.

Vore Kirker. Af P. Friis. (St. Laurentius i Ølgod, 20. Dec., Vorbasse K. 27. Dec. 1918, Farup K. 7. Jan., Gjørding K. 11. Jan., Grindsted K. 17. Jan., Lunde K. 24. Jan., Janderup K., 31. Jan., St. Knuds K. og St. Ansgar K. i Bramminge, 7. Feb., N. Nebel K. 14. Feb., Føvling K. 1. Marts, St. Mortens K. i Guldager 7. Marts, Malt K. 14. Marts, Aal K. 21. Marts, Øse K. 29. Marts, Sem K. 4. Apr., Holsted K. 25. Apr., Alslev K. 2. Maj, Jerne K. 9. Maj, Grimstrup K. 26. Maj, Sneum K. 16. Juni, Ansager K. 21. Juni, Aastrup K. 30. Juni, Tjæreborg K. 3. Sept. 1919).

Studehandelen og Studehandlere. Af Konsul C. Breinholt. 31. Marts, 7. og 8. Apr. 1919.

Starup Plantage. 1869—1919. Af L. Jespersen. 2. Juli.

Darum Skolevæsens Historie. 18. Juli.

Heinsvig Kirkes Indvielse. 21. Nov.

Et Dødsbo 1796. Af Lærer H. P. Novrup. 20., 21. og 22. Okt. 1920.

- Aflejringer fra Brunkulstiden i Vardeegnen. Af N. 3. Dec.
 Skolevæsenet i Sydvestjylland i gamle Dage. Af I. C. C. 20.
 Dec.
- Den gamle Sognefoged. (Sognef. Hansen i Farup, 1790—1884).
 Af H. 8. Jan. 1921.
- Ribe Amts Fattighuse i 30erne. Af Oluf Bang. 2. Feb.
 „Bjerrumgaard“ i Farup. Af H. 14. Feb.
- Holsted før og nu. Af Hans Bennedsen. 19. April 1922.
- En Degnehistorie fra gamle Dage. (Fra Thorstrup Sogn). Af
 I. C. C. 21. og 24. Aug.
- Lidt af Stormflodernes Historie i Mands Minde. Af Lambert
 Hansen i Darum. 13. og 14. Sept.
- Helligkilder i Ribe Amt. Af Aug. Fr. Schmidt. 14.—18. Okt.
 Landsbyen Darum. Af P. K. Petersen i Darum. 15.—17. Jan.
 1923.
- De hellige Kilder. (I Sydvestjylland). Af L. Jespersen. 25. og
 26. Jan. 1923.
- Vilslev Kirke i Middelalderen. Foredrag af Pastor Jørgensen
 ved Hist. S. Møde i Vilslev. 19. Febr.
- Hotel Spangsberg gennem 60 Aar. 3. Apr.
- Sig. Minder fra historiske Tider. Af P. 11. April.
- St. Catharinæ Kirke i Ribe. Af Provst Fr. Tonnesen. 11. April.
- Grindsted gamle og nye Kirke. 5. Maj.
- Da Fanø-Jagten „Fru Mette“ blev angrebet af Sørøvere i Kat-
 tegat og hele Besætningen myrdet. Af N. M. Kromann. 9.
 Maj.
- Af en jydsk Hedegaards Historie. Mølgaard i Ansager Sogn.
 Af s—h. 16. Maj.
- Fattigdom paa Fanø i Begyndelsen af det 18. Aarh. Foredrag
 af Fabrikant N. M. Kromann ved Hist. S. Møde i Sønderho.
 27. Aug.
- Fra Hjerting Bugt til Lyngby Sø. (Om Thomas Lange). Af
 Underbibliotekar Carl Dumreicher. 7. Sept.
- Fattige Tider. (I Føvling). Af Førstelærer J. Andersen. 22.,
 25. og 28. Sept.
- I. C. Christensens Barndomserindringer fra Horne og Varde.
 12., 19. og 25. Okt.
- Bondebryllup paa Heden i 70erne. (Fra Ansager). Af J. V. J.
 23. og 26. Nov.
- Fra ældre Tid. Pastor F. Vaupel i Lunde-Outrup. Af a. 13.
 Dec.
- Da Esbjerg blev Købstad. 28. og 29. Dec.

- Gamle Landsbyminder. (Fra Jerne og Bryndum Sogne). Af Karl Hansen i Gjeseing. 28. Febr. og 12. April 1924.
- Træfningen ved Vorbasse. Af J. K. Nielsen, Grindsted. 4., 6. og 12. Marts.
- Det første Fiskeri fra Esbjerg. Af S. P. Sørensen. 8. og 19. Marts.
- N. J. Termansen. 1824 — 15. Marts — 1924. Af Svend Melbye. 13. Marts.
- Hunderup Kirke. 28. Marts.
- Et Tidsbillede fra Vilslev Sogn. Af Chr. S. Godtfredsen i Gredstedbro. 1. Maj.
- Musikprivilegium i gamle Dage. Af N. M. Kromann. 16. Juli.
- Streiftog gennem Grindsted Egnen i det forrige Aarhundrede. 6. Aug.
- Svundne Tiders Postvæsen og Landevejstrafik (og Krohold) i det sydlige Jylland. Af V. Egsgaard. 5., 11., 12. og 15. Sept.
- Fra Postvæsenets Barndom. (Kolding—Ribe). Af ch. 6. og 8. Sept.
- Af Jydepotternes Historie. Af M. Boisen-Madsen. 30. Sept.
- En Hedeopdyrker og hans Slægt. (Peder Jensen i Eg). Af Acu. 9. og 13. Okt.
- En Stranding paa Skallingen for 50 Aar siden. Af P. K. P. 25. Nov.
- En Hedeopdyrkers Livsværk. (Iver Vedstedsen, Morsbøl ved Grindsted). 13. Dec.
- Fra Holsted Sogn i ældre Tid. Af Rentier Søren P. Nielsen i Holsted. 13. Dec.
- Gamle Minder fra Gjørding-Malt Herreder. Af J. L. 9. Febr. 1925.
- Tinghuset i Lovrup. Af Hans Bennedsen. 4. Marts.
- Fra Esbjergs ældste Dage. Af Dyrslæge L. Hansen. 10. Marts.
- Gjørding Møllegaard. 9. Juli.
- Barndomserindringer fra Ribe. Af Prof. A. Sch. Steenberg. 25. og 28. Aug.
- Udsandene omkring Fanø. Af N. M. Kromann. 25. Aug.
- En Præstehistorie fra Ansager. (1620—40). Af S. H. 17. Sept.
- Darum Kirke. Af Just Nielsen. 5. Dec.
- Sønderho Præstegaard. Af N. M. Kromann. 14. Jan. 1926.
- Af Overtroens Saga. Af S. H. 6. Febr.
- Krybskytteri i Ribe Amt for 116 Aar siden. Af N. M. Kromann. 2. Marts.
- Grindsted Runestenen. Af H. C. L. 7. Apr.

- Postbesørgelsen i gamle Dage. (Gjording). 19. Apr.
 Et Par gamle RibesHistorier. Efter utrykte Kilder. (Fra 1705).
 20. Apr.
 Vorbasse. Af Lærer J. P. Christensen i Donslund. 6. Juli.
 Ribe Ydermølle 1526—1926.
 Bidrag til Holsted og Omegns Historie. Af Sagfører Smith i
 Holsted. 10. Aug.
 Fra gamle Kirkebøger. (Mandø og Fanø). Af N. M. Kromann.
 17. Aug.
 Et Landsbyskolevæsens Historie. (Darum). Af Lærer P. J.
 Nielsen i Darum. 24. og 31. Aug.
 Ansgar og Ribe. Af Sognepr. Jørgensen, Farup. 6.—8. Sept.
 Fra en Sommerudflugt. (Om Plantagerne i Esbjergs Omegn. Af
 Karl Hansen i Gjesing. 17. Sept.
 Den gamle Præst. (Pastor Hans Chr. Krarup i Føvling, 1800—
 27). 20. Sept.
 Træk af Darum Sogns Historie. Af pens. Lærer P. J. Nielsen,
 Darum. 25. Sept., 5., 13., 14. og 16. Okt.
 Herregaarden Donslund. Af H. C. L. 28. Okt.
 Knud Lang. Sognepræst til Vilslev og Hunderup. Af Chr. S.
 Godtfredsen, Gredstedbro. 3. Jan. 1927.
 Odin i Aal Kirke. En interessant Opdagelse. 17. Okt.
 Bryndum Kirke og dens Restaurering. Af Karl Hansen. 15.
 og 17. Dec.
 Fra Grænsereguleringstiden i 1864. Af N. M. Kromann. 17.
 Jan. 1928.
 Malt Kirke. Af Fr. Schrøder. 10. Apr.
 Esbjergs 60 Aars Jubilæum i Billeder og Tekst. (Artikler af
 forskellige Forfattere). 24.—27. Apr.
 Fra Faaborg Sogn. Ved J. P. Christensen, Donslund. 12. Juni.
 Fra gamle Dage. Efter Optegnelser af Pastor Jensen, Eg. 13.
 Juni.
 Rytterfægtningen ved Vorbasse 1864. Af K. S. G. 16. Juni.
 Ribe Holme. Erik Menveds Gave til Ribe. Af W. 25. Juli.
 Kalvslund og nogle Minder derfra. Af pens. Førstelærer H.
 Ebbesen, Holsted St. 19. Sept.
 Den sidste Natmandsfamilie i Skads Herred. Af N. M. Kro-
 mann, Esbjerg. 24. Sept.
 Af Krogsgaards Historie. Af C. M. H. 6. Okt.
 Donslund Mølle. Af J. P. Christensen. 12. Nov.
 Ribe St. Catharinæ Kirke og Kloster. Pastor H. C. A. Jør-
 gensen, Farup. 6. Dec.

360 FORTEGNELSE OVER ARTIKLER

- Af Mulvad Gaardens Historie. Af T. Kragelund. 13. April 1929.
- Sagn og Virkelighed om Bjerget i Vilslev Enge. Af Chr. Hansen og T. Kragelund. 27. April.
- Nørholm og Slægten paa Nørholm. Et efterladt Manuskript af Frk. Ingeborg Rosenørn-Teilman. 1. Juni.
- Ladelund Landbrugsskole gennem 50 Aar. 11. Juni.
- Fra gamle „Kikkenborg“s Dage. (En Kro i Bramminge). 22. Juni.
- „Skibbroen“ i Farup Sogn. Af C. K. Olesen. 10. Aug.
- Agerbæk Kirke. 31. Aug.
- Fra ældre Tid i Bramminge. Af C. K. Olesen. 14. Sept. og 23. Nov.
- Vester Nykirke Kirke. Af Lærer J. P. Strandbæk. 5. Okt.
- Hillerup Bønders Klagemaal over den dem paalignede Folke- og Familieskat i 1759. Ved Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg. 26. Okt.
- Hvad Jyllands Jord fortæller om svundne Tider. Af Geolog Mag. L. A. Andersen. 4. Jan. 1930.
- Haarde Herrer i Vestjylland (1849). Af Jens Clausen. 4. Jan.
- Af Frøsiggaards Historie. Ved M. K. Jæger. 11. Jan.
- Gjording Herred. Af P. K. Petersen. 25. Jan.
- Vestjyllands Oprindelse. Foredrag af S. Alkærsig i Gjording. 24. Febr.
- Stormflods Minder fra Farup. Af C. K. Olesen, Bramminge. 1. Marts.
- Drukneulykken ved Oksby 1843. Af Aug. Fr. Schmidt. 28. Marts.
- Bramminge i ældre Tid. Af C. K. Olesen. 24. Maj.
- Da Grimstrup-Aarre Menighed blev berøvet sin Ret til at vælge Præst. Ved Fabrikant N. M. Kromann, Esbjerg. 2. Juni.
- Af Ribe Bispekrønike. Af Pastor Poul Nedergaard. 19. Juni.
- Gjording Sogn gennem Tiderne. Af P. K. Petersen. 21. Juni
- Ribe Politikorps fylder 75. 1855 — 31. Okt. — 1930. 31. Okt
- De afdækkede Kalkmalerier i Skads Kirke. 4. Dec.
-

Mindre Afhandlinger.

En Boplads fra den senere Jernalder.
Af Gaardejer *Holger Villadsen.*

I den sydlige Del af Bryndum Sogn ligger Kjersing By; af dets Arealer laa indtil nogle Aar før Verdenskrigen det meste uopdyrket hen. Paa den store Kjersing Hede var der en Del Kæmpehøje, hvoraf to kaldes store og lille Dyssehøj, og en Vej kaldet „Den gamle Kjersing Kirkevej“ med 24 Hjulspor, der gik tværs gennem Heden — Stadsvej for Jerne Sogn til Varde. Det mest interessante ved det store, flade Hedeareal var, at det med stor Tydelighed kunde ses, at det har været dyrket før; Agerrende ved Agerrende, og tog man en Spade og gravede ned, var det første Spadestik brunsort Muldjord.

Man og Mand imellem har det tit været drøftet: Hvornaar har disse store Hedearealer været dyrket og beboet, og hvad var Aarsagen til, at de blev lagt øde igen; var det Svenskerkrigene eller den sorte Død? og hvordan boede de den Gang. Der er aldrig fundet Hustomter eller lignende, der kunde være brugt til Menneskebolig eller Kreaturstald.

I Foraaret 1932 fandtes de første Rester af gammel Bebyggelse. Paa en Mark, ca. 10 Td. Land, liggende paa Matr. No. 1a, som grænser op til „Gl. Kjersing“, hvor der menes, Byen en Gang skulde have ligget, stak der en stor flad Sten op. Ved at grave Stenen op sammen med tre andre store, flade Sten, stødte man paa en pæn Brolægning af smaa og store Sten.

Nationalmusæet underrettedes, og i Juni Maaned ankom dets Inspektør Hans Kjær. Ved Afdækning

gen fandtes der en Del Lerkarskaar, hvoraf det kunde skønnes, at Tomtens Tidsalder var 800 efter Kristi Fødsel, Begyndelsen af Vikingetiden. Musæumsinspektøren udtalte, at det var et betydeligt Fund, — en Oldtidsstald — den første, som er fundet i Danmark som særskilt Hus og med Stenbrolægning. Det smukke Billede af Stalden viser tydelig Grebningen, og der var endnu ved Afdækningen Gødningsrester imellem Stenene. Den har ikke været stor; der kan staa indtil otte smaa Køer. Murene har været af Ler som Tomten udviser.

Øst for den afdækkede Stald er der noget mere Brolægning, som endnu ikke er afdækket, men det ser ud til, at denne Brolægning er mere beskadiget. Nationalmusæet er underrettet derom, og skulde det vise sig, naar der begyndes paa Afdækningen til Forsaaret igen, at Tomten har historisk Betydning, er der Ønsker om, at et saa værdifuldt Fund kan blive bevaret.

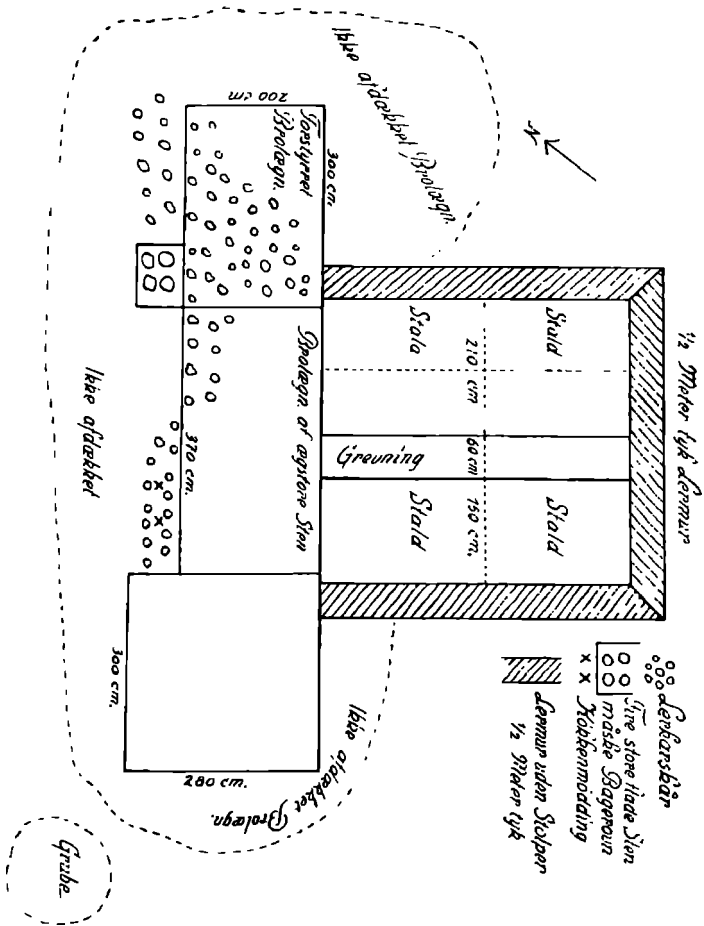
I et senere tilsendt Brev giver Musæumsinspektøren efter Opfordring en Beskrivelse af Fundet, og skriver saaledes:

„Den fremdragne Stensætning er utvivlsomt en Del af et Hus, og at dette stammer fra Oldtiden vises af de ret mange Lerkarskaar, der fandtes over og omkring Stenlægningen. Derved henføres Fundet til den senere Del af Jernalderen, snarest omkring ved 800 eft. Kristi Fødsel — Begyndelsen af Vikingetiden. Den Del af Stenlægningen, som er bedst forstaaelig, fremtræder med tætlagte, kun ægstore Sten, i Ler med jævn Overflade. Den ligger ikke helt solret, men dog med Længderetning henimod Ø. V. Bredden er lidt mindre, end der er fundet ved andre ældre Oldtidshuse i Danmark.“

Det bevarede Parti er $6\frac{1}{2}$ Meter lang, og den vest-

lige Del er 2 Meter bred og ensartet i hele Bredden, men det er synlig, at Kanten i Vest ikke er til Stede; et større eller mindre Parti mangler. Iøvrigt er denne Del af Stenlægningen meget vel bevaret. Den østlige, desværre mindre vel bevarede Del er ved kantsatte Sten afdelt som noget for sig. Den viser et sænket 58 cm bred Midtparti (Grebningen) med kantsatte Sten i Siderne; de to forholdsvis smalle Partier Nord og Syd for denne Midtergang (som altsaa tilige gør det ud for Grebning) er inddelt i mindre Af-snit ved kantsatte Sten (Baase?). Ydervæggen har uden Tvivl været af Ler, mindst $\frac{1}{2}$ Meter tykke, vistnok uden Stolper. Væggene er sat paa den graalige Lerundergrund; forud for har man altsaa fjernet Overjorden. Meget godt ses Væggen i Øst og Syd og enkelte Steder i Vest. Den sidstnævnte østlige Del af Stenlægningen kan vanskelig være andet end en Stald. Rummet, som er 4 Meter bred og $4\frac{1}{2}$ Meter lang indvendig Maal er lidt smalt for Hornkvæg, men kunde vel benyttes. Oldtidens Kreaturer var mindre end Nutidens. Den vestlige Del af Stenlægningen, der som anført har hele Bredden udelt, kan være et Parti af et Beboelsesrum, men kan ogsaa tænkes at have haft en anden Anvendelse. Mod Grebningen findes ingen Tærskel, kun fire kantsatte Sten. At Gulvet er lagt saa regelmæssigt, maa tyde paa, at det er Beboelsesrum. I et Foderrum eller lignende vilde man vel næppe have gjort sig den Ulejlighed.

Sydligst for, men tæt op til det Gulv ligger et Parti af en uregelmæssig Stenlægning af noget større Sten. Der kan ikke siges andet derom, end at den rimeligvis ogsaa har hørt til et Hus, maaske et ældre, hvoraf noget er benyttet som Underlag for Væggen i det sidste Hus. I hvert Fald tyder Rester af Brolægning, som findes ogsaa Nord for det bevarede Parti, paa,

at der forud har staaet andre Huse paa Pladsen, ligesom den Jord, der laa paa og omkring Stenlægningerne er blandet Jord med tydelig kendelige Affaldsrester. Stedet er en Plads, hvor Mennesker har boet og færdedes. Ind under den bevarede Gulvbro ligger en Lergrube, hvorfra Ler maa være taget til ældre Huse.

I de ældre Huse i Thy, paa Mors og i Himmerland har Gulvet været Jord eller Ler. De er 7—800 Aar ældre, og det er jo muligt, at Anvendelsen af Sten til Gulv betyder et Fremskridt. Desværre ligger det hele saa tæt under Overfladen, at der kun er ringe Udsigt til, at der kan være bevaret større Partier af andre Huse i Nærheden.

Der kunde være Grund til at prøve, om der Vest for, altsaa ud for den bedst bevarede Del, skulde være Fortsættelse at finde. Det kunde være den bedste Del af Huset, og der kan være Mulighed for at finde Arnestedet, der rimeligst vil vise sig som en rund Stenlægning, ca. 1 Meter bred, med et Lerlag over.

Musæumsinspektør Hans Kjær røgtede den til ham betroede Gerning med allerstørste Omhu og Interesse, og Budskabet om hans bratte Død for kort Tid siden i saa tidlig en Alder midt under det store Arbejde, som var ham betroet i Palæstina, vil blive modtaget med Sorg og Vemod af hans mange Venner.

Hans Minde vil leve længe — og hans Personlighed, hans Sjæls Varme for det, der blev ham betroet, vil sent glemmes af de Folk, han i saa mange Aar var kommen i Berøring med.

Ære være Hans Kjærs Mindel

Bremerholms Arbejde for at forsømme en Bondegaard.

Ved H. K. Kr.

I 1680erne boede der en Bonde paa Halvparten af en Ryttergaard i Kolle i N. Nebel Sogn. Han hed Jens Christensen. Da sker det, at han 1686—87 „befindes hel efterladet, ødsel og forsømmelig i hans Avlings Fortsættelse.“ Det meldte Officererne og Naboerne til Regimentsskriveren Antony Barckman. Han rejste derhen og befandt, „at nu Jorden skulde være første Gang pløjet, Gødningen udført og intet deraf bestilt. Og ellers slet holdet Hus i alle Maader, og der ser ilde ud (baade) ude og inde, haver lidet Fodring og ganske intet Korn enten torsken eller utorsken.“ Regimentsskriveren lod da straks i Løjtnantens og Dannemænds Nærværelse beskrive og registrere alt, hvad Jens Christensen havde. Ligeledes lykkedes det ham at „bekomme“ en Mand, som vilde antage sig Stedet, og som Ritmesteren fandt god nok dertil. Den nye Mand rykkede straks ind paa Ejendommen, men vilde ikke binde sig til Fæstet uden paa visse Betingelser, hvoraf der gerne stilledes nogle, naar en stærk forfalden Ryttergaard skulde overtages af en anden; her lød Betingelserne paa, at han maatte „nyde, hvis som findes ved Stedet, saa og hjælpes med et Plovbæst og Sædekorn“ og lidt Tilskud af Kassen. Lige inden Afholdelsen af Distriktets Session, hvor Sagen skulde afgøres, „frafaldt en af hans bedste Køer, som den stod frisk om Aftenen, befandttes død om Morgen, saa han højlig behøver en Ko.“

Alt dette indberettede Barckmann og gav den nye Mand følgende Anbefaling : „Dersom han maa nyde denne Hjælp, og saa Stedet uden nogen Indfæstning

forundes, formodes sikkerlig denne halve Portion at blive ved Magt.“

Derimod bliver Vidnesbyrdet for den gamle Fæster af en anden Art: „Jens Christensen, som saa ulovligt haver handlet med Kongens Gaard, underfundigen og i Dølgmaal med Ladhed og anden Efterladenhed, mere forødt end forbedret Gaarden, maatte andre til Afsky mærkelig blive straffet paa Kroppen enten i kongelig Majestæts Arbejde paa Bremerholm eller at indgives at være Musketer, eftersom han er frisk og stærk (og) haver hverken Kone eller Børn.“

Den nye Fæster blev naturligvis antaget. Størst Interesse knytter der sig til Sessionens Behandling af den gamle. Der bestemtes, at Jens Christensen „straxen paagribes, her til indføres og udi Amtsfængselet til Vand og Brød sættes, indtil han udi Bolt og Jern kan til Bremerholm forskikket vorde, andre saadanne liderlige, dovne Compans, der deres Gaarde saa modvillig lader forfalde, til Afsky.“

Det var ikke mærkeligt eller ualmindeligt, at en Bonde blev sat fra Gaarden, naar han forsømte den; men at det kunde blive Bremerholms Arbejde, hører vistnok til Sjældenhederne.

Et Par Plattenslagere.

I Riberhus Lensregnskab 1637—38 nævnes blandt Lensmandens Udgifter: „Givet Mestermannen i Ribe for en Mand og Kvinde, han kagstrøg og satte Tyvebrænde (Brændemærke) paa dennem, for de lod, som de havde den faldende Syge og anderledes befandtes, Penge 4 Rdl.“

En Nutidslæser kunde tro, at man havde givet Parret denne Behandling for indbildt Syge. Det kunde

nok synes at være en temmelig skrap Kur! Men Oplysningen om, at Bødlen satte Tyvsmærket paa dem, giver den rigtige Forstaaelse. Parret har hørt til de omstørfjende Tryglere og Tiggere, hvorefter Tiden havde en sørgelig Overflod. Manden og Kvinden har saa givet det Udseende af, at de havde Ligfald (Epilepsi). Kunde de faa Folk til at tro, at de var syge, var Medlidenheden og Gavnigheden større. Tricket var jo ikke vanskeligt at udføre. Ogsaa andre Stodere benyttede det — og kom undertiden galt fra det. Saaledes blev en Kvinde ved Torsager Birk noget senere kagstrøget af Skarpretteren i Aarhus, fordi hun havde lært sin Datter at falde ligesom de, „der haver den onde Syge, og derved haver hun Trolddom brugt.“ Men det var jo Bedrageri, uærligt, en Form for Tyveri, og derfor fulgte Rettens strenge Straf, da Manden og Konen „anderledes befandtes“. Først offentlig Piskning ved Kagen (Skampælen) og dernæst Indbrænding af et Mærke paa deres Legeme med det glødende Jern, saa de for Resten af Livet maatte bære det infamerende Brændemærke, der satte dem udenfor Godtfolks Kreds, og som forhindrede dem i nogensinde atter at kunne blive optaget deri.

Hvordan Ribe blev overrendt af baade indenbys og fremmede Tiggere, faar man et stærkt Indtryk af ved at læse de Eksempler, Kinch nævner i „Ribe By“ II, 785 f. Man vil der se, at de mange Understøttelser, Byens Fattigvæsen har ydet, netop har været til syge, Krøblinge eller andre, der var overgaaet en Ulykke. At Byen i mangfoldige af disse Tilfælde er blevet taget grundigt ved Næsen er uden for al Tvivl.

H. K. Kr.

Branden i Varde 1821.

(„Collegial-Tidende“ 1822 Nr. 3.)

Ved *P. Christensen.*

1821 14. Juni udbrød der i Varde Ildebrand, som dog straks blev slukket; men samme Dag udbrød imidlertid Ild paa ny, og denne Gang hos Skomagermester Morten Jonassen, hvorved der anrettedes betydelig Skade paa de omliggende Ejendomme. Da alt tydede paa, at Branden var paasat, blev der et Par Dage efter iværksat en Undersøgelse. Blandt andre afhørtes Slagter Smidt, der afgav følgende Forklaring: Da man bemærkede Røg stige op fra Jonassens Ejendom, gik Smidt op paa Loftet uden dog at kunne opdage, at der var Ild i Taget. Derimod lagde han Mærke til en Træsko, liggende med Bunden i Vejret og fandt i denne en Glød af Størrelse som „en lille Næve“. Skomageren, der var med paa Loftet, paastod, at han ikke vidste, hvor Træskoen var kommet fra. Da der var Vand nok i Nærheden, gik Smidt sin Vej, idet han ansaa sin Nærværelse som unødvendig, medens Skomageren alene forblev paa Stedet for at varetage det fornødne, som det hedder, til Husets Frelse. Men en halv Times Tid senere brød Ilden ud gennem Taget og lagde ikke blot Huset i Aske, men foraarsagede ogsaa en betydelig Skade i Nabolaget. I Anledning af Smidts Vidneudsagn kom Skomageren i Forhør. Han forklarede, at da den første Brand brød ud, var han en Tur ude i Kæret. Umiddelbart efter at han var kommet hjem, kom Folk og sagde, at der var Ild i hans Hus, og han var da sammen med Smidt løbet op paa Loftet for at undersøge Sagen. Han havde ikke, efter at Smidt var gaaet, gjort Forsøg paa at kaste Vand paa Tækket, fordi han troede, at Ilden allerede var slukket. Og saa var

han ogsaa kort efter blevet kaldt ned, idet hans Børn kom og raabte, at deres Moder laa i „Krampe eller Besvimelse“ inde i Huset. Han løb derfor ned og fik hende ud i Haven, hvor en Del Indbo laa, der var flyttet ud i Anledning af Ildebranden. Da man nu raabte, at Huset brændte, forsøgte han ikke at komme op paa Loftet igen, og det saa meget mindre, som Taget da stod i lys Lue paa samme Side, som Loftstigen var anbragt. Hans Hustrus og 2 Døtres Vidneudsagn var i det væsentlige i Overensstemmelse hermed. Under den næste Afhøring følgende Dag gentog Jonassen sin tidligere Forklaring, og paa Dommerens Spørgsmaal, „om han trøstede sig til med Ed at bekræfte, naar paafordredes, at han ikke vidste Anledningen til Branden eller nogen Omstændighed, der kunde lede til Oplysning derom,“ svarede han ja. Nu blev begge Ægtefæller arresterede, og overfor Præsten, som han havde sendt Bud efter, tilstod han at have anbragt Træskoen med Tørvegløden paa Loftet i den Hensigt at afbrænde Huset, men naar han intet havde foretaget sig, efter at Smidt var gaaet, skyldes dette den Omstændighed, at han antog, at der ikke var mere Ild. Rigtigheden af hans Forklaring om at have ilet sin Hustru til Hjælp bestyrkedes af dennes og hans 2 Døtres Vidneudsagn, og om hendes Sygdom attesterede Distriktskirurg Monrad, „at Hustruen ved en hastig paakommende Skræk eller ved Syn af syge, som lide, er meget tilbøjelig til at besvime.“ Jonassen forsikrede, at Ugerningen ikke forud var overlagt, men at han først fik „Forsættet“, da han hørte, at det brændte ude i Byen. Som Bevæggrunde til Ildspaaættelsen angav han sin daarligere økonomiske Stilling, og naar han ikke straks havde tilstaaet Forbrydelsen, saa var det for at skaae sin Hustru for den Sorg. Hun havde flere Gange

spurgt, om han var uskyldig, hvortil han havde svaret ja, men tilføjet, „at hun derom ej maatte videre friste ham, som hun og havde lovet.“ Paa Branddaagen var det tørt Vejr og temmelig stærk Blæst, og da Jonassens Hus laa omgivet af en Del straatækte Ejendomme og Ilden bar over paa Genboens Niels Larsens Gaard, bevirkede disse Omstændigheder, at Skaden fik et saa stort Omfang. Det nedbrændte Hus var assureret for 950 Rbdlr. Sølv, og Totalbeløbet af den ved Ildspaesættelsen afstedkomne Skade blev opgjort til ialt 65156Rbdlr. Sølv, en efter den Tids Maalestok ret anelig Sum.

Morten Jonassen, der var 65 Aar gl., var født i Varde og havde boet her de sidste 27 Aar. Han havde aldrig før været straffet, ligesom ogsaa hans Sognepræst gav ham det bedste Lov. Men det hjalp alt sammen intet. Højesteretsdommen, der faldt 28. November 1821, gik ud paa Halshugning med Økse, „og Hovedet saavel som Kroppen derefter lægges paa Stejle.“ Ved kgl. Resolution af 9. Januar 1822 bestemtes, at Dommen skulde fuldbyrdes, dog saaledes, at den henrettedes Hoved og Krop fritoges for at lægges paa Stejle.

Hedeopdyrkning.

Af J. Chr. Frederiksen.

I vore Dages rastløse Tid kan det ofte være mærkende at standse et Øjeblik og i Mindet søge Fædrenes Spor. Tænker man sig blot ca. 60 Aar tilbage i Tiden, da Hedens Pionerer sled med den karrige Jord for Udkommet, faar man andre Livsbilleder frem end i vor Tid. En Generation fulgte der i Nøjsomhed og Sparsommelighed opdrog en Slægt, der

spurgt, om han var uskyldig, hvortil han havde svaret ja, men tilføjet, „at hun derom ej maatte videre friste ham, som hun og havde lovet.“ Paa Branddaagen var det tørt Vejr og temmelig stærk Blæst, og da Jonassens Hus laa omgivet af en Del straatækte Ejendomme og Ilden bar over paa Genboens Niels Larsens Gaard, bevirkede disse Omstændigheder, at Skaden fik et saa stort Omfang. Det nedbrændte Hus var assureret for 950 Rbdlr. Sølv, og Totalbeløbet af den ved Ildspaesættelsen afstedkomne Skade blev opgjort til ialt 65156Rbdlr. Sølv, en efter den Tids Maalestok ret anselig Sum.

Morten Jonassen, der var 65 Aar gl., var født i Varde og havde boet her de sidste 27 Aar. Han havde aldrig før været straffet, ligesom ogsaa hans Sognepræst gav ham det bedste Lov. Men det hjalp alt sammen intet. Højesteretsdommen, der faldt 28. November 1821, gik ud paa Halshugning med Økse, „og Hovedet saavel som Kroppen derefter lægges paa Stejle.“ Ved kgl. Resolution af 9. Januar 1822 bestemtes, at Dommen skulde fuldbyrdes, dog saaledes, at den henrettedes Hoved og Krop fritoges for at lægges paa Stejle.

Hedeopdyrkning.

Af J. Chr. Frederiksen.

I vore Dages rastløse Tid kan det ofte være mærkende at standse et Øjeblik og i Mindet søge Fædrenes Spor. Tænker man sig blot ca. 60 Aar tilbage i Tiden, da Hedens Pionerer sled med den karrige Jord for Udkommet, faar man andre Livsbilleder frem end i vor Tid. En Generation fulgte der i Nøjsomhed og Sparsommelighed opdrog en Slægt, der

brød sig Vej og gennem Andelsselskaber skaffede sig bedre økonomiske Kaar. Det er en af disse Pio-
nerer, jeg i det følgende vil drage frem.

Hans Jessen var født 1839 i Terpling, Aastrup Sogn, og hans Hustru, Kirsten Sørensen, var født 1856 i Lintrup. De holdt Bryllup 1873 og boede der-
efter nogle Aar hos hendes Fader, Søren Gerhardsen i Lintrup, Holsted Sogn, hvor han, foruden at hjælpe til med Gaardens Drift gik paa Daglejerarbejde i Om-
egnen samt udførte noget Dræningsarbejde paa Ak-
kord i Tvile (Aastrup Sogn). 1876 købte de en He-
delod fra Gaarden paa 42 Td. Land for 1400 Kr. —
Det var det meste af den Udmark, som ved Udskift-
ningen 1793 blev tillagt Gaarden, og hvorom det i
Landvæsenskommissionsforretningen hedder: Hans
Hede faar han til Nord norden Krat-Vang samt til-
lige Clemer-Mærsk Mose, saa meget, som hans
Maal kan indtage. Hans Eng tager han ved Klelund
Markskel." Heden der var beliggende paa begge Si-
der af den gamle Drivervej, er iøvrigt omtalt i „Fra
Ribe Amt“ 1926 Side 305, som den Hede, hvor „Tam-
mes Kæsten“ sloges med Studedriverne. Af de 42
Td. Land var kun opdyrket ca. 4 Td, hvis Agre var
beliggende paa forskellige Steder eftersom man havde
anset Jorden bedst egnet til Dyrkning. Med Hensyn
til Driftsmaaden havde Svigerfaderen i Omdriften her
skiftet med Rug og Boghvede ialt 11 Gange i Træk,
og den eneste Kunstgødning, den havde faaet, var
Aske fra Hedetørv — de blev samlet i lange Miler,
som antændtes indvendig fra, og saa vidt muligt un-
der Brændingen holdtes tillukket, saa Ilden ikke slog
igennem, forinden det hele var i Glød — saa de fat-
tige Hedeagre var i høj Grad udpinte, Afgrøden rin-
ge, og de blev i Hviletiden isprængt baade med Mos

og Lyng, saa ikke engang Silke- og Senegræs kunde trives.

Her blev nu i den kulsorte Hede 1876 bygget 2 smaa Huse hver paa 6 Fag, henholdsvis til Salshus, Stald og Lade, tækket med Lyng, primitivt indrettet og kun forsynet med det aller nødvendigste. Det første Aar havde de kun 1 Ko, og den samme kunde ikke fodres med den Avl, der var, men H. J. lejede saa lidt Græs i Tvile Enge og fik derved lidt Hø til Hjælp. De tre første Aar gik han stadig paa Arbejde i den ny anlagte Klelund Plantage, hvor han gravede Plantehuller paa Akkord, men Fortjenesten var kun lille, og Kosten, han fik, var for tarvelig til saa strengt et Arbejde, hvorfor han maatte bede sin Kone om at faa lidt kraftigere Mad, thi ellers kunde han ikke holde det ud.

Om Foraaret 1879 købte han et Par smaa Stude, som han dog maatte sælge om Efteraaret, da han ikke havde Foder til dem om Vinteren. Han fik dog et Par igen næste Foraar, og da han havde Lyst til Handelen, blev de ofte omsat, ligesom han ogsaa handlede med den øvrige Del af Besætningen, samt undertiden handlede lidt med Kreaturer, Faar og Lam udenom, naar det bød sig, og paa den Maade indtjente han en Ekstraskilling. I disse Aar brækkede han en Del Hede, idet han tidlig om Morgenens, forinden han gik paa Arbejde, og om Aftenen, naar han kom hjem, ofte pløjede et Bed. Naar han saaledes havde brugt Studene om Morgenens, var det gerne hans Kones Arbejde at spænde dem fra, medens han fik sin Davre, ligesom hun ogsaa i Foraarstiden selv spændte dem for og harvede i Marken, saa paa den Maade hjalp de trolig hinanden og nyttede Tiden godt. Endvidere fik de indhegnet en lille Have, som han kulegravede ved Maaneskin. Men for at faa vi-

dere Udbytte af Jorden maatte der mergles, og det var ikke saa lige til, da der var 5 a 6 Alen til Mergel, og kontante Penge havde de ikke mange af. Da paa tog han sig et Stykke Vejarbejde paa $1\frac{1}{2}$ Kilometer ved den ny Landevej Holsted Donslund Mølle, der blev udliciteret 1882, men der skulde jo ogsaa Penge til. Han forsøgte at laane, men fik den Besked, at han jo kunde blive ruineret ved at paatage sig et saa ukendt Arbejde; men han vidste, at kunde han ikke paa en eller anden Maade skaffe sig nogen Fortjeneste, maatte han alligevel gaa fra det hele. Det lykkedes ham trods mange Genvordigheder at faa Arbejdet udført, og det gav ham endda en Fortjeneste paa 400 Kr. Netto. Derefter gik han rigtig i Gang med at mergele og holdt nu ogsaa bedre og stærkere Stude, der kunde bestille noget mere. 1883 havde de 3 Køer, 2 Stude og nogle Faar til Stadighed. Aaret efter 4 Køer og desuden byttede han Studene bort for en Følhoppe, som han dog et Par Aar efter solgte og købte 2 Plage i Stedet, men da det stadig kneb at faa Foderet til at slaa til Vinteren igennem, plukkede han tidligt om Foraaret et stort Læs Lyng, som han gerne afsatte i Darum ved Ribe og kom tilbage med et stort Læs Halm i Stedet. 1887 byggede han 13 Fag Hus til Stald og Lade, da det gamle ikke kunde staa længere, men for at klare Udgifterne maatte han samtidig optage et Laan i Kreditforeningen. Samme Aar købte han atter et Stykke Hede af sin Svigerfader, dengang paa 16 Td. Land, for 400 Kr., og 1896 2 Td. Land Kjær, saa nu var Gaardens Areal altsaa paa 60 Td. Land.

Jorden, der er af daarlig Bonitet, for det meste med Blysand i Plovfurens Tykkelse, var ikke altid hjemme, naar Blæsten satte ind og lavede Sandflugt; men for at dæmpe det noget, plantede han levende Hegn

langs alle Markskel, og paa de mest udsatte Steder opkastede han tillige Jorddiger. De havde megen Sygdom i Hjemmet og en stor Børneflokk, ialt 9, hvoraf de 6 døde i en tidlig Alder. Da Sønnen Søren Gerhardt Jessen 1902 overtog Gaarden, var der merglet og kultiveret 40 Td Land og desuden brækket og delvis kultiveret ca. 9 Td. Land. Besætningen bestod af 6 Køer, 2 Kvier, 2 Heste og 10 Svin. Det var saaledes et Liv i Nøjsomhed, Sparsommelighed og Savn, fuldt af Arbejde for Udkommet, men præget af Vilje og Mod, der her var levet og havde sat sine Spor. — Det fortjener at mindes.

Den næste Slægt havde større Udsyn og flere Muligheder, men derfor ogsaa større Ansvar. Søren G. Jessen og hans Hustru Karen skulde nu prøve at løfte Fædrenes Arv — finde den Skat der laa gemt under den før saa tynde Plovfure, og som før blev det igen Nøjsomhed og Flid, som de ogsaa havde lært og var indstillet paa, der hjalp dem over de første Vanskeligheder. Tiden var nu ogsaa en anden; der var anderledes Hjælpemidler, og især Kunstgødning, som gjorde, at større Arealer kunde besaas med Kornafgrøder og give større Foldudbytte. Og efterhaanden som Roedyrkningen vandt frem, gav det et vældigt Udslag i Form af Foderenheder, og dertil kom, at en god Roeavl ogsaa krævede en mere intensiv Behandling af Jorden med Dybpløjning, hvorved Blysandet de fleste Steder blev pløjet igennem og blandet med RødsandsUnderlaget, og endvidere krævedes mere Kalk og Gødskning, saa Jorden efterhaanden blev anderledes yderig som før. Søren G. Jessen begyndte, hvor hans Fader slap, brækkede, kultiverede og merglede Resten af Heden, drænedes 8 Td. Land, inddelte Marken i Skifter, og rundt langs disse plantede han levende Hegn. Ved Gaarden anlagde han en

Køkken- og Frugthave paa ca. 1 Td. Land, hvorved han plantede store Læbælter samt mod Nord og Vest tillige en Plantage paa ca. 1½ Td. Land. For at afgive Plads til forøget Avl og Besætning maatte Huse og sene ogsaa snart udvides og ny bygges, saa nu bestaar Gaarden af en hel Samling Huse, der i hvert Fald fra to Sider er helt skjult af Træer, og hvad Jorden angaar, er Driftsmaaden aldeles omlagt og forbedret, saavel med Hensyn til Kornafgrøder, Roer, Græsmark til Høslet og Græsning som vedvarende Græs. Paa de mest sandede Skifter avles Kartoffler, som baade er velsmagende og giver godt Udbytte. Besætningen bestod 1930 af 16 Malkekøer, 10 Stk. Ungkreaturer, 4 Heste og 40 Svin.

Det Stykke Arbejde, der her er udført, hvorved den karrige Hede med Flyvesand under Lyngskjoldet er forvandlet til frodige Korn-, Roe- og Græsmarker indrammet af levende Hegn, bærer Vidne om, hvad der ved Flid og trofast Arbejde kan udrettes.¹⁾ Det gamle Ord: „saa er By som Borger“ kan udmærket omskrives til: „saa er Jord som Bonde.“

Ulvegrave.

Det synes, som ulvene her i landet flere gange har været nær ved at være udryddet (og er vistnok udryddet på øerne omkring 1700), men i Jylland er de taget stærkt til igen efter alle krigene, endog så sent som efter napoleonskrigene og blev først helt udryddet 1830—40. De har jo altid fulgt hærene og hærenes ødelæggelser, og da alle vore ulykker af den slags er kommen ad landbroen mod syd, så er det givet, at ulvene har fulgt samme

¹⁾ I September 1932 fik Søren G. Jessen overrakt Kolding Vesteregns Landboforenings Sølvmedalje for Lanboflid.

Køkken- og Frugthave paa ca. 1 Td. Land, hvorved han plantede store Læbælter samt mod Nord og Vest tillige en Plantage paa ca. 1½ Td. Land. For at afgive Plads til forøget Avl og Besætning maatte Huse og sene ogsaa snart udvides og ny bygges, saa nu bestaar Gaarden af en hel Samling Huse, der i hvert Fald fra to Sider er helt skjult af Træer, og hvad Jorden angaar, er Driftsmaaden aldeles omlagt og forbedret, saavel med Hensyn til Kornafgrøder, Roer, Græs- mark til Høslet og Græsning som vedvarende Græs. Paa de mest sandede Skifter avles Kartoffler, som baa- de er velsmagende og giver godt Udbytte. Besætning- gen bestod 1930 af 16 Malkekøer, 10 Stk. Ungkreatu- rer, 4 Heste og 40 Svin.

Det Stykke Arbejde, der her er udført, hvorved den karrige Hede med Flyvesand under Lyngskjoldet er forvandlet til frodige Korn-, Roe- og Græsmarker indrammet af levende Hegn, bærer Vidne om, hvad der ved Flid og trofast Arbejde kan udrettes.¹⁾ Det gamle Ord: „saa er By som Borger“ kan udmærket omskrives til: „saa er Jord som Bonde.“

Ulvegrave.

Det synes, som ulvene her i landet flere gange har været nær ved at være udryddet (og er vistnok udryddet på øerne omkring 1700), men i Jylland er de taget stærkt til igen efter alle krigene, endog så sent som efter napoleonskrigene og blev først helt udryddet 1830—40. De har jo altid fulgt hærene og hærenes øde- læggelser, og da alle vore ulykker af den slags er kommen ad landbroen mod syd, så er det givet, at ulvene har fulgt samme

¹⁾ I September 1932 fik Søren G. Jessen overrakt Kolding Vesteregns Landboforenings Sølvmedalje for Lanboflid.

vej både efter de mange krige i 17. årh., efter den store nordiske krig (1709—20) og efter Napoleonskrigene.

I sidste tilfælde har det neppe været mange dyr, det har drejet sig om, thi heller ikke i nordtyske egne har de dengang været talrige. Men at de har været talrige omkring 1720—50, derpå tyder den store mængde beretninger og sagn, navnlig findes der mange i E. T. Kristensens „jydsk almuoliv“. Fra samme tid stammer de *ulvegrave* og spor af sådanne, som endnu findes, thi en *ulvegrav* er jo ikke nogen videre varig indretning. E. T. Kristensen har omkring 30 beretninger om disse grave, men desværre var det ikke hans sag at få nøjagtig besked, han ødsler ikke med den slags ting som mål og årstal.

Ved et tilfælde er et par af disse grave bevaret på Askov Dalsgård mark, — eller ialfald er der største sandsynlighed for, at det er sådanne. Dette sydøstre hjørne af bymarken var i gamle dage så stenrig, at den gård, som ved udskiftningen blev flyttet herved fik navnet *Stenninggård*; og når markerne skulde ryddes for sten, brugte man jo de huller, der var, som f. eks. *ulvegrave*. Disse grave var nu kun til ulejlighed, og de var langt fra udjævnedes, thi målene synes at have været ret store: 6 al. i længden, 5 i bredden og 4 i dybden, — kun om det sidste giver beretningerne en oplysning: „mere end mandshøjde“, et andet sted mener jeg at have set opgivet 4 alen, og dermed stemmer ialfald den ene grav, der nu er tømt for sten. Meget sikre er målene ikke, thi skønt gravene naturligvis var afstivede, så styrtede de alligevel sammen efterhånden som de ikke mere blev vedligeholdt. Et par beretninger hos E. T. Kr. går ud på, at graven var *rund*, men det har nok været undtagelser.

Foruden afstivning måtte gravene jo også have et eller andet dæksel, thi *vippen*, hvortil maddingen (undertiden et levende lam eller en gås) var bundet, har vel nok dækket den store åbning, men den måtte i nogen måde skjules. I et par af beretningerne nævnes, at dertil blev brugt halm. I nogle tilfælde synes graven blot at have været dækket, ikke af en vippe, men blot af grene og halm. — Der har jo altså skullet endel *fræ* til en sådan grav, og selv om noget af det er taget bort, da der ikke mere var brug for graven, så måtte det dog ventes, at man endnu den dag i dag kan finde nogle rester, og det er da også tilfældet. Endvidere fandtes på bunden et muldrag på 5—6 tommers tykkelse, som det også kan ventes, når en sådan grav har stået åben i nogle årtier. Ovenpå dette lag lå den blanding af magert ler og sand, som undergrunden består af, og først derefter kom

igen et lag muld, som længst har kunnet modstå nedstyrtning, fordi det var fuld af planterødder. Ovenpå dette kom så den vældige masse sten, som var styrtet i hullet.

En sådan fælde har selvfølgelig været en fare for andre væsener end ulve. Om sommeren må den have været omgivet af et stærkt hegn, men om vinteren hændte det, at også mennesker faldt i. Mange beretninger fortæller om *spillemanden*, som hjem fra et gilde falder i graven og holder ulven fra sig med sit spil. Endnu flere fortæller om tiggerkjællingen, som dumper i graven sammen med både ulv og ræv. Og om disse beretninger end er noget sagnagtige, så ligger der dog sikkert en virkelighed bag.

At der har været — og endnu er — endel af den slags grave netop på markerne ned mod Kongeåen er i og for sig rimeligt. Thi vel har der neppe på den tid været passende skjulesteder for ulve i de små skove og krat i nærheden, men om vinteren, og særlig i strenge vintre, er dyrene sandsynligvis kommen fra de større og tættere skove, som dengang fandtes lige fra Skodborg og ud til Lillebælt.

S. A.

Ifølge en kongelig forordning udbetaltes der en præmie på 4 daler for hver fanget voksen ulv og 1 daler for hver ulveunge. Adskillige tingprotokoller har optegnelser om sådanne udbetalinger og at ulvene ofte blev hængt op i en „ulvegalge“, der stod ved tingstedet. Se bl. a. „Fra Himmerland og Kær herred“ 1932 s. 503. I Tiden 1710—38 omtales i Torstedlunds tingprotokol 20 fangne ulveunger og 2 voksne. Også her var en ulvegalge ved tingstedet.

Vore kirkegårdsdiger.

Ligesom meget tyder på, at de hedenske helligsteder var *indehegnede*, så er det også rimeligt, at de kristne kirker og kirkegårde har været det fra allerførst af, og at altså vore kirkegårdsdiger er på alder med kirkerne, måske undertiden ældre. Sandsynligvis har de også til nyere tid ligget på samme plads, thi der har, efter det kendskab, vi har til befolkningsforholdene, ingen anledning været til udvidelser af kirkegårdene.

Disse diger er altså ærværdige minder, og der kan være en anledning til at holde hævd over dem. I sommeren og efteråret

igen et lag muld, som længst har kunnet modstå nedstyrtning, fordi det var fuld af planterødder. Ovenpå dette kom så den vældige masse sten, som var styrtet i hullet.

En sådan fælde har selvfølgelig været en fare for andre væsener end ulve. Om sommeren må den have været omgivet af et stærkt hegn, men om vinteren hændte det, at også mennesker faldt i. Mange beretninger fortæller om *spillemanden*, som hjem fra et gilde falder i graven og holder ulven fra sig med sit spil. Endnu flere fortæller om tiggerkjællingen, som dumper i graven sammen med både ulv og ræv. Og om disse beretninger end er noget sagnagtige, så ligger der dog sikkert en virkelighed bag.

At der har været — og endnu er — endel af den slags grave netop på markerne ned mod Kongeåen er i og for sig rimeligt. Thi vel har der neppe på den tid været passende skjulesteder for ulve i de små skove og krat i nærheden, men om vinteren, og særlig i strenge vintre, er dyrene sandsynligvis kommen fra de større og tættere skove, som dengang fandtes lige fra Skodsborg og ud til Lillebælt.

S. A.

Ifølge en kongelig forordning udbetaltes der en præmie på 4 daler for hver fanget voksen ulv og 1 daler for hver ulveunge. Adskillige tingprotokoller har optegnelser om sådanne udbetalinger og at ulvene ofte blev hængt op i en „ulvegalge“, der stod ved tingstedet. Se bl. a. „Fra Himmerland og Kær herred“ 1932 s. 503. I Tiden 1710—38 omtales i Torstedlunds tingprotokol 20 fangne ulveunger og 2 voksne. Også her var en ulvegalge ved tingstedet.

Vore kirkegårdsdiger.

Ligesom meget tyder på, at de hedenske helligsteder var *indehegnede*, så er det også rimeligt, at de kristne kirker og kirkegårde har været det fra allerførst af, og at altså vore kirkegårdsdiger er på alder med kirkerne, måske undertiden ældre. Sandsynligvis har de også til nyere tid ligget på samme plads, thi der har, efter det kendskab, vi har til befolkningsforholdene, ingen anledning været til udvidelser af kirkegårdene.

Disse diger er altså ærværdige minder, og der kan være en anledning til at holde hævd over dem. I sommeren og efteråret

1932 har jeg haft lejlighed til at se ca. 80, og der er to ting, som man især hæfter sig ved. Det ene er det velkendte, at man erstatter det gamle dige med *en mur*, hvori *cementen* (dette grimme materiale, som ialfald her kunde lades ude) spiller en større og mindre rolle. Ofte er det ligefrem *gevinsten* ved ombytningen, der har forårsaget denne, thi der sidder jo ofte en uhyre masse sten i et sådant dige, og de kan i vore dage indbringe en pæn sum. Det andet er, at de ydre sider af digerne blokeres på forskellig måde, dels af hønsegårde og haver, så diget er ganske skjult og utilgængeligt, og dels af uhyre bunker af kirkegårdsaffald (også gamle gravstene!). Denne sidste mispryd er for det meste af ret ny dato, thi det er jo ikke så mange år siden, at man begyndte at holde orden på kirkegårdene. Men allerede nu er det mange steder, især hvor der er god fald ud fra diget, hundreder af læs en sådan bunke indeholder, og skal der fortsættes, som der er begyndt, så kan det blive et såre utiltalende skue.

Af flere grunde burde kirkegårdsdiget ligge frit på alle sider. Først og fremmest af *ærbødighed* for dette ældgamle minde om vore fædres vilje til at værne om kirke og gravsted. Dernæst af *skønhedshensyn*, som man jo dog i vore dage ingenlunde er blind for. Og endelig er det heller ikke uden betydning, at efterhånden som stenene forsvinder af marker, stendynger og diger, at der da fremdeles i kirkegårdsdiget kan findes et rigt udvalg af landets stenarter og eksempler på det præg, som naturforholdene har givet dem.

Til disse stenarter hører også de større og mindre stykker affald fra oldtidens jærnproduktion. Der kan ikke nævnes nogen oldtidsindustri, være sig hvad som helst, der har spillet en så stor kulturel rolle som denne, og det er derfor ikke uden historisk interesse at få så megen klarhed over dette som mulig, ligesåvel som man har søgt f. eks. at få noget rede på pottemageriet og dets betydning. Fundene i kirkegårdsdigerne kan her være til ikke ringe hjælp både m. h. t. virksomhedens udbredelse og andre ting. Og ikke mindre interesse kan disse diger have for *geologerne*. Her findes vel næsten alle mulige stenarter, og de bærer alle tydelige mærker af det, som de i nogle hundred tusind år har været ude for: Den sædvanlige og almindelige *afslidning*, som den hårdhændede transport i is og grus har givet dem, de *skurstriber*, som vel nok for det meste er en følge af gnidning mod fast klippe (hvorfor de heller ikke er så hyppige); og endelig langt den yngste af disse mærker af

naturens kræfter: *sandblæsningen*. Nogle stenarter, især kvartsit, bærer dette mærke i særlig udpræget grad, lige fra meget små til meget store. Jeg skal ikke glemme det sydlige kirkegårdsdige i *Timring*. Det er sat op ad en ret stejl skråning, er derfor meget højt udvendig, og da det tildels, især i de to hjørner er sat af mægtige sten, så tager det sig ude fra imponerende ud. Sydøstre hjørne består for endel af *sandslebne kvartsitblokke*, hvis flader ses smukt og tydeligt. — Iøvrigt er der også mange andre steder sådanne smukke og imponerende kampestensmure, hvad der jo følger af, at vore kirker så tit ligger ud imod ådale, som har stejle skråninger op mod digerne. Det ses bl. a. særlig ved alle kirkerne langs Skjern å og dens bistrømme. Men netop disse diger og skråninger er særlig udsat for at blive misprydet af kirkegårdsaffald, hvad der også hyppigt er tilfældet.

S. A.

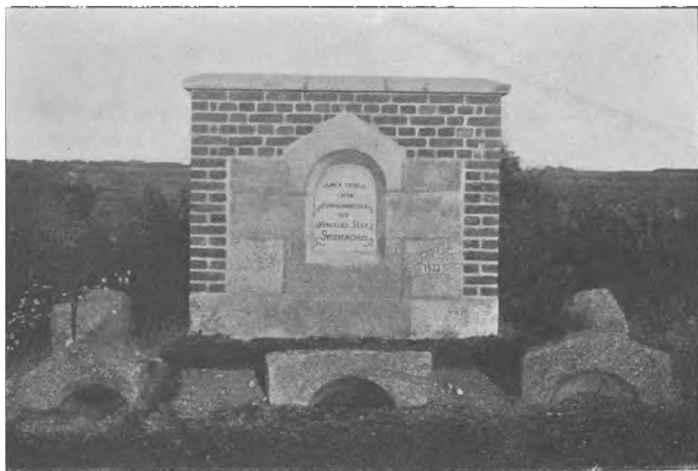
Skodborghusmindets afsløring.

Søndag 28. aug. 1932 afsløredes en mindesten for det gamle Skodborghus. Den står på selve slotspladsen, men også lige op ad landevejen, eftersom amtet i 1862 satte denne vej lige over den gamle ruin.

Det er jo ikke sædvane ellers, at man rejser minder for forsvundne herregårde; men det meste af sin tid, i 350 år, var Skodborghus også noget mere. En kronens fæstning, desværre delvis også en *grænsefæstning* og har tjent til forsvar (og beskyttelse for egnen) længe før vi hører noget af betydning om den. Vi ved end ikke når og af hvem den er bygget, men meget taler for, at den ligesom Koldinghus oprindeligt er anlagt imod Danmark, nemlig i 1240erne af Abel mod Broderen Erik. Og da de sidste af borgens bygninger sandsynligvis er fjernet omkring 1840, har Skodborghus altså stået i ca. 600 år.

Om de første 200 år, da borgen virkelig betød noget som forsvar, ved vi så godt som intet. I godt et århundrede derefter var den så lensmandssæde, undertiden kongeherberg, navnlig *jagtherberg*. Både kong Hans og Frederik I har boet her og udstedt kongebreve herfra. Men ikke længe efter var slottets glanstid forbi. Der var to årsager dertil, begge meget skæbnesvangre for slottets fremtidige stilling. Den første er bestræ-

belserne i 1570erne for at få oprettet en slags toldgrænse, ialfald et toldopsyn. Studene, som det dengang udelukkende drejede sig om, skulde fortoldes i Ribe (eller Kolding). Men når nu en meget stor del af dem (måske mere end halvdelen) blev drevet over ved Foldingbro, så var det jo meget fristende at fortsætte syd på uden at drive til Ribe. Især fra 1542, da tolden blev meget forhøjet (og endnu mere under syvårskrigen) tog smugleriet til, og en bedre kontrol blev derfor nødvendig. Men denne måtte nødvendigvis være ved Foldingbro, og Skodborghusvejen og andre veje blev nu så godt som lukket for

Mindestenen ved Skodborghus, af N. Hansen Jacobsen.

grænsefærdsel helt til 1776. — Den anden årsag kom for Skodborghus måske til at betyde endnu mere. For at få et samlet jagtdistrikt omkring Koldinghus lavede Frederik II som bekendt en uhyre mængde byttehandler med adelen, og ind i denne heksedans kom også Skodborghus, idet den gamle borg og fæstning i 1580 blev byttet bort for Vranderupgård i Seest og fornedret til en ganske almindelig herregård. Eggert Abildgårds romantiske ægteskab med Mette Juell fra Estrup førte gården endnu et skridt nedad i anseelse, idet deres søn i 1647 arvede Estrup efter den barnløse morbroder og boede der for fremtiden.

Skodborghus var nu reduceret til en almindelig forpagtergård (1677 havde Niels Jessen, fæstebonde i Askov, den i forpagtning), og da i almindelighed hverken ejer eller forpagter boede

der, så kom gården i forfald, hvad også krigene hjalp godt til med, især polakkernes naboskab (Lejren på Skudstrup mark) sommeren 1659. I 1784 fik en tolder fat i gården, og det var vel ham, der fik mest ud af den, idet han — i tidens ånd — *udsiftede* den, så den gik fra 35 td. h. k. ned til 4. I 1814 flyttede den daværende ejer, H. Kr. Thomsen, gården op til landevejen, idet han havde overtaget postvæsen og krohold.

Når man nu har ment, at den gamle gård burde have sin mindesten, så er det vel ikke fri, at dens kranke skæbne kan have bidraget dertil. Det var først lærer Nissen, Skodborghus skole, sammen med afdøde redaktør P. Eliassen, der søgte at vække interesse derfor; siden har købmand J. O. Brandorff gentagne gange mindet derom, og i sommeren 1932 blev der ved bidrag fra Skibelundforeningen, Vejle og Ribe amts historiske samfund, Vejen sogneråd, Vejen borgerforening og Skodborg sogneråd samlet den tilstrækkelige sum til en mindesten. Desuden gav købmand P. Lauridsen, Kolding, nogle kvadersten, som han ved en udgravning for et par år siden havde købt. —

Billedhugger Hansen Jacobsen fik arbejdet overdraget. Han benyttede endel af de kvadersten og vinduessten af granit, som efterhånden er fundet i grunden, iøvrigt munkesten. Midt i mindesmærket er indsat en af slottets vinduesåbninger og heri en sandsten med denne indskrift:

„Her stod i seks århundreder det kongelige slot
Skodborghus.“

Afsløringen foregik søndag 28. aug. En forsamling på ca. 300 mennesker var kommen tilstede; lærer Nissen holdt afsløringstalen.

S. A.

Til medlemmerne.

Bogen er i år noget mindre, som man ser; grunden er jo de økonomiske vanskeligheder. Iøvrigt har de senere årbøger jo også, på grund af det meget stof, været større end de skulde være.

I meddelelsen for ifjor blev der sagt, at de jordfundne minrdesmærker foreløbig måtte ligge. Imidlertid er endel af disse opgaver kommen til at ligge for allerede i 1932 og på en sådan måde, at det var nødvendigt at tage fat på dem. Nogle småafhandlinger i dette hefte gør rede for endel af disse ting.

I 1934 får vi „hjemstavnskursus“ i Ribe amt (Askov højskole). Aarsskriftet for 1935 vil sandsynligvis blive foredrag og meddelelser fra dette kursus.

INDTÆGT.

Kassebeholdning overført 1. April 1931 fra forrige Aar	2259,04
609 Abonnenter (forrige Aar 601)	2149,70
53 Subskribenter (forrige Aar 55)	134,60
Salg af Aarbøger	275,80
Modtaget fra Grundfonden	200,00
Julius Petersens Fond	200,00
Statens Tilskud	280,00
Tilskud fra Ribe Stiftsamt	100,00
Renter 1. Halvaar	28,93
Renter 2. Halvaar	9,50

Balance 5637,57

Grundfonden:

Kassebeholdning 1. April 1931	1464,49
Hævet og overført til Foreningens Kasse	200,00

	1264,49
Renter indvundne i Aarets Løb	64,19

Kassebeholdning 31. Marts 1932	1328,68
der henstaar paa Bog i Landmandsbankens Afdeling i Esbjerg.	

UDGIFT.

Forfatterhonorar udbetalt for Aargang 1931	509,00
Trykning af Aargang 1931	1496,85
Redaktion af Aargang 1931	100,00
Forfatterhonorar for Aargang 1932	406,50
Trykning af Aargang 1932	1668,81
Tilskud til Udgivelsen af Esbjerg Bys Historie	75,00
Tilskud til Frederiksens Holstedbogen	100,00
Tilskud til Aug. F. Schmidt: Røj og Ravnholt	100,00
Bidrag til Mindesmærket for Skodborghus	50,00
Krans til Poul Bjerges Baare	18,35
Repræsentation ved Fællesforeningens Aarsmøde	33,35
Udsendelse af Aarbogen	60,00
Foredrag	216,00
Fragt, Porto, Blanketter	430,95
Leje af Sal, Avertering, Bestyrelsesmøder	214,27
Sekretærløn	50,00
Kassebeholdning 31. Marts 1932	108,49
	Balance 5637,57

Ladelund, 1. April 1932.

Emil Konradi,
Kasserer.

Det attesteres, at foranstaaende Regnskab er i Overensstemmelse med den os foreviste Kassebog. De medfølgende Udgiftsbilag er gennemgaaede og afstemte med Kassebogen, uden at der har været noget at bemærke.

Den kontante Beholdning er os forevist.

Ribe, den 2. August 1932.

C. N. Termansen.

P. Lerche-Thomsen.

Foredragsmøder 1932.

På grund af økonomiske vanskeligheder er kun holdt et eneste af de almindelige møder, idet *Novrup* talte i Skads i december.

Søndag 28. aug. holdtes i Skibelund et friluftsmøde i anledning af *Skodborghusmindets afsløring*, som er omtalt i „mindre afhandlinger“. Musæumsinspektør *Hugo Matthiessen* holdt et foredrag væsentlig ud fra hans bog om „hærvejen“. Derefter holdt *Søren Alkærsig* et kort foredrag om den betydning Skodborghus har haft for omegnen.

De samfund og institutioner, som udveksler skrifter med „Historisk samfund for Ribe amt“, bedes sende disse direkte til formanden for redaktionsudvalget: *Søren Alkærsig, Esmark, Vejen*.

I n d h o l d .

1. Bøndernavne i Ribe amt i 16. årh. Af cand. mag. N. Cl. Hansen.
 2. Datering af Vardes første købstadprivilegier. Af Carl Lindberg Nielsen.
 3. Oldtidsjærn i Ribe amt. Af Rasmus Mortensen.
 4. Lokalhistorikeren lærer Jens Kierckebye. Af Aug. F. Schmidt, lærer N. P. Hansen Pedersen, Lunde, og lærer J. K. Nielsen.
 5. Småfiskeriet i gamle dage. Af H. P. H. Novrup og J. K. Nielsen.
 6. Trældiget. Af Søren Alkærsig.
 7. Spor af forsvundne landsbyer. Af Søren Alkærsig.
 8. Stensamlinger i skovene. Af Søren Alkærsig.
 9. Oldtidsjærn i kirkegårdsdigerne. Af Søren Alkærsig.
 10. En almindelig vestjysk herregård. Af H. K. Kristensen.
 11. Index over lokalhistoriske dagbladsartikler. Ved N. M. Kromann (fortsat).
 12. Mindre afhandlinger.
 13. Regnskab.
 14. Anmeldelser m. m. på omslaget.
-

Historisk samfund for Ribe amt har følgende bestyrelse:

Redaktør *Willemoës*, Ribe (formand); pens. lærer *H. P. H. Novrup*, Alslev; læge *H. Torbøl*, N. Nebel; landbrugslærer *Konradi*, Ladelund (kasserer); lærer *H. K. Kristensen*, Lunde; redaktør *Larsen*, Grindsted; og gårdejer *S. Alkærsig*, Vejen. Suppleanter er: fabrikant *Kromann*, Esbjerg, og lærer *Haahr*, Tistrup. — Alkærsig, Kristensen og Torbøl danner redaktionsudvalget (førstnævnte formand), og Willemoës, Novrup og Larsen foredragsudvalget (førstnævnte formand).

Medlemsbidrag 3 kr. årlig. Ved henvendelse til Konradi kan nogle ældre årgange fås for 2 kr. pr. stk.